

Univerzita Karlova v Praze

Filozofická fakulta

Ústav českých dějin

Bakalářská práce

David Mikeš

Brdské Hřebeny ve středověku

Osídlení a hospodářské využití

Brdské Hřebeny in the Middle ages

The settlement and the economic use

Praha 2015

Vedoucí práce: prof. PhDr. Josef Žemlička, DrSc.

Poděkování

Na tomto místě bych chtěl poděkovat prof. PhDr. Josefu Žemličkovi, DrSc. za vstřícnost, trpělivost a odbornou pomoc při vedení mé bakalářské práce.

Prohlášení

Prohlašuji, že jsem tuto bakalářskou práci vypracoval samostatně na základě studia citovaných pramenů a literatury. Tato práce nebyla využita v rámci jiného vysokoškolského studia či k získání jiného nebo stejného titulu.

Ve Hvozdnici dne 20. dubna 2015

David Mikeš

Abstrakt

Bakalářská práce se zabývá vývojem osídlení v krajině rozprostírající se jižně od Prahy. Pomyslný střed studované oblasti tvoří Hřebený, které se souvisle táhnou jihozápadním směrem od pražské Zbraslavi až k samotným Brdům. Jedná se o oblast z velké části sevřenou Vltavou a Berouňkou, kde se již od pravěku koncentrovalo osídlení při březích řek. Jedním z cílů této práce je nastínit vývoj středověkého osídlení v této oblasti v širším dobovém kontextu. Autor se v jedné z kapitol také pokusí lokalizovat zaniklé „městečko“ Jablonná.

Klíčová slova: Brdy, Hřebený, osídlení, kolonizace, klášter Ostrov, Zbraslavský klášter, město, zlato, středověk

Abstract

The bachelor's thesis deals with the development of settlement in the landscape stretching southwest from Prague. The imaginary center of the study area consist of Hřebený, which extends continuously southwest from Prague to Brdy. This area is largely surrounded by Vltava and Berounka rivers, where settlement has been concentrated at the banks of the rivers since prehistoric time. One of the aims of this thesis is to outline the development of medieval settlement in this area in the broader context of the period. The autor of this thesis will try to locate defunct town Jablonná in one of the chapters as well.

Key words: Brdy, Hřebený, settlement, colonization, Ostrov monastery, Zbraslav monastery, town, gold, medieval

Obsah

1. Úvod	6
2. Prameny a literatura	8
2.1. Prameny	8
2.2. Literatura.....	10
3. Geografický popis	12
4. Osídlení do konce 10. století.....	14
4.1. Praveké osídlení.....	14
4.2. Kmen Čechů a Slavníkovci.....	22
4.3. Nástroje knížecí moci	29
4.4. Benediktini a založení kláštera Ostrov	35
5. Osídlení od počátku 11. do konce 13. století.....	40
5.1. Slovanská sídliště a pohřebiště	40
5.2. Majetky církevních institucí	42
5.3. Města a městečka	50
5.4. Zbraslavský klášter	60
6. Osídlení od konce 13. do počátku 15. století.....	64
6.1. Královské a velmožské statky, závěrečná fáze kolonizace.....	64
6.2. Strouha paní Kateřiny a dobývání zlata nejen na Klínecku.....	72
6.3. K lokalizaci a významu zaniklého „městečka“ Jablonná	78
Závěr	85
Seznam zkratk	87
Prameny	88
Literatura.....	90
Přílohy.....	97

1. Úvod

Jak již název práce napovídá, ve své práci se zaměřím na vývoj osídlení oblasti Hřebenů. Samotné Hřebený se táhnou jihozápadním směrem od Prahy, tvoří severovýchodní výběžek Brdské vrchoviny a jako takové nebyly nikdy souvisle osídleny. Hřebený tak tvoří pomyslný střed studované oblasti, kterou bylo nejprve nutné nějakým způsobem vymezit. Při letném pohledu do mapy se nabízí pro vymezení oblasti jako ideální řešení využít hranice pro období středověku charakteristické, tedy přírodní. V tomto případě se jedná o hranice, které tvoří ramena dvou velkých řek (Berounka, Vltava) a dvou menších říček (Kocába, Litavka). Severovýchodní hranici studované oblasti tak tvoří Vltava, jihovýchodní hranici říčka Kocába, která se u Štěchovic vlévá do Vltavy, západní hranici Hřebenů tvoří povodí Berounky, která ústí u pražské Zbraslavi do Vltavy a konečně pomyslnou jihozápadní hranici tvoří říčka Litavka, která se u Berouna vlévá do Berounky.¹

Ve své bakalářské práci bych se rád pokusil nastínit postup středověkého osídlení v oblasti Hřebenů. Vycházím z předpokladu, že v období raného středověku byla většina území dnešních Čech pokryta hustou sítí nepropustných hvozdů a postupně kolonizována. Právě tento kolonizační postup bych chtěl postihnout v širším dobovém kontextu. Když jsem přemýšlel, jak toto téma uchopit a jak práci rozčlenit, dospěl jsem k závěru, že bude vhodné pro lepší orientaci rozdělit text na tři časové úseky, přičemž každý z těchto úseků v sobě skrývá svá dobová specifika. Pomyslné dva mezníky spatřuji v založení Ostrovského kláštera na přelomu prvního a druhého tisíciletí a v založení kláštera Zbraslavského na konci 13. století. Právě tyto dvě události mě inspirovaly k následujícímu členění: v první části se budu zabývat osídlením do konce 10. století, kdy byl založen výše zmíněný Ostrovský klášter. Jedná se o bouřlivou dobu, kdy si knížata z Přemyslova rodu podmaňují českou kotlinu a pomocí tzv. hradské správy upevňují svou moc a zakládají první kláštery. V následujících staletích, kterým je věnována druhá část, dochází například k rozhojnění donací klášterů ze strany panovníka, k utváření sebevědomé pozemkové šlechty, vzniku

¹ Blíže se k vytyčení hranic budu věnovat v kapitole věnované geografickému popisu.

měst, transformaci středověkých sídlišť a jejich plůžiny a v neposlední řadě ke kolonizaci. Právě v založení Zbraslavského kláštera osobně spatřuji symbolické završení velkých změn, které s sebou přineslo 13. století. V poslední části části se budu věnovat závěrečné fázi kolonizace a hospodářskému využití Hřebenů. V jedné z kapitol se také pokusím lokalizovat zaniklé „městečko“, jenž se v několika hraničních listinách zbraslavského kláštera připomíná jako *Gablona oppidum*. Rozdělení práce do tří časových úseků, stejně jako geografické vymezení studované oblasti, je pouze rámcové a má sloužit lepší orientaci v textu. V rámci jednotlivých částí může dojít během výkladu k časovému přesahu. Obdobná poznámka se váže také ke geografickému popisu. V textu se budu věnovat také lokalitám v širším okolí Hřebenů, ovšem práci bylo nutno nejdříve v hrubých rysech zasadit do geografického kontextu.

Věřím, že se mi alespoň v základních rysech podaří nastínit vývoj osídlení Hřebenů v sídelně-historickém a kulturním kontextu.

2. Prameny a literatura

2.1. Prameny

Z pramenů vyprávěcí povahy bylo v této práci použito povětšinou náhodných a kusých zpráv z našich nejstarších kronik, zejména pak z *Kosmovy kroniky a jeho pokračovatelů*.² Autoři těchto kronik se zpravidla soustředili na „velké dějiny“ a popisovali ovzduší panovnického dvora a život příslušníků vládnoucí dynastie. V jejich líčení se věnuje malá pozornost mimodvorskému prostředí a to většinou v souvislosti s živelnými pohromami, případně v souvislosti s vpádem cizích vojsk a pustošením klášterního zboží (např. vpád braniborských vojsk na konci 13. století, jehož ničivé následky jsou detailně zaznamenány v Příbězích krále Přemysla Otakara II.). Z těchto kronik poněkud vybočuje dílo ze 14. století, jehož autory jsou opaté cisterciáckého kláštera na Zbraslavi Ota Durynský a Petr Žitavský. Ve *Zbraslavské kronice* je velká část textu věnována okolnostem vzniku a dějinám tohoto opatství.³ Pro nejstarší období českých dějin jsme odkázáni na znění textu legend, které pojednávají o nejstarších českých světcích (ludmilské, vojtěšské a svatováclavské legendy). Při čtení těchto legend je však nutné brát v úvahu, že autoři těchto textů koncipovali svá díla se záměrem glorifikovat osobu příslušného světce, jemuž byl spis věnován a že jsou tedy značně tendenční. Pro účely této práce je však cenná zmínka o tetínském hradišti v *Kristiánově legendě*.⁴ V menší míře bylo použito ostatních pramenů vyprávěcí povahy, které zmíním na příslušném místě v textu.

Snad žádná práce, zabývající se českými středověkými dějinami, se neobejde bez některé z edic pramenů diplomatické povahy. Základní edicí k dějinám českého středověku je tzv. *Český diplomatář*.⁵ Obdobným edičním počinem jsou

² Cosmae Pragensis chronica Boemanorum. MGH SS, Nova Series II, ed. B. Bretholz, Berolini 1923; POKRAČOVATELÉ KOSMOVI. Přeložili K. Hrdina, V. V. Tomek a M. Bláhová. Úvod napsali M. Bláhová a Z. Fiala, Praha 1974 (zejména pak Příběhy krále Přemysla Otakara II., in: FRB II. Ed. J. Emler, Praha 1874, s. 308-335.

³ Petra Žitavského Kronika zbraslavská, in: FRB IV, ed. J. Emler, Praha 1884, s. 3-337.

⁴ Kristiánova legenda. Život a umučení svatého Václava a jeho báby svaté Ludmily, k vydání připravil a přel. J. Ludvíkovský, Praha 1978.

⁵ Codex diplomaticus et epistolaris regni Bohemiae I. (805-1197), ed. G. Friedrich, Pragae 1904-1907; II. (1198-1230), ed. G. Friedrich, Pragae 1912; III.1-2 (1231-1240), edd. G. Friedrich et Z. Kristen, Pragae 1942-1962; III.3. Acta spuria et additamenta, edd. G. Friedrich, Z. Kristen et J.

Regesta diplomatica nec non epistolaria Bohemiae et Moraviae.⁶ V práci jsem dále využil zejména Tatrovu edici zbraslavských listin.⁷ Zbraslavští řeholníci si vedli velmi pečlivé záznamy o stavu svého zboží. Na základě těchto listin můžeme do značné míry určit hranice tehdejšího zbraslavského panství a průběh cest. Právě listiny, v nichž jsou vymezovány hranice zbraslavského zboží, dovolují blíže určit polohu zaniklého „městečka“ Jablonná, o jehož lokalizaci se pokouším v závěrečné kapitole. Tadrův listinář je tedy významným pramenem k sídelním dějinám v širší oblasti Hřebenů.

Hodnotným pramenem jsou i sbírky kancelářských předloh, které byly zhotoveny buď z opisů skutečných listin, nebo tyto zápisy sloužily jako vzorové předlohy a jejich znění poukazuje na skutečnost, že uvedená praxe byla častým jevem. Jednou z těchto formulářových sbírek je *Formulář Tobiáše z Bechyně*,⁸ který poskytuje zajímavé informace ke kolonizačnímu postupu na Příbramsku. Z dalších edic zmiňme ještě *Konfirmační a erekční knihy*.⁹ V práci bylo v menší míře použito také ostatních pramených edic.¹⁰

Zajímavým pramenem jsou také tzv. indikační skici stabilního katastru. Jedná se o kartografický materiál, který vznikl v 19. století. Práce s tímto materiálem však má svá úskalí. Předně je třeba si uvědomit, že plužina jednotlivých sídlišť prošla za ta staletí složitým vývojem a indikační skici zachycují bezpečně situaci

Bystřický, Olomucii 2000; III.4. Index nominum et glossarium, ed. J. Bystřický, Olomucii 2002; IV.1-2 (1241-1253), edd. J. Šebánek et S. Dušková, Praeae 1962-1965; V.1-3 (1253-1278), edd. J. Šebánek et S. Dušková, Praeae 1974-1982; V.4 Prolegomena diplomatica, indices, exempla scripturae, sigilla, edd. S. Dušková et Z. Vašků, Praeae 1993; VI.1 (1278-1283), edd. Z. Sviták, H. Krmíčková, J. Krejčíková cooperate J. Nechutová, Praeae 2006.

⁶ *Regesta diplomatica nec non epistolaria Bohemiae et Moraviae* II (1253-1310), ed. J. Emler, Praeae 1882; III (1311-1333), ed. J. Emler, Praeae 1890; IV (1333-1346), ed. J. Emler, Praeae 1892; V 1-4 (1346-1355), edd. B. Rynešová, J. Spěváček, J. Zachová, Praeae 1958-2004; V. 5 Index, edd. J. Spěváček, J. Zachová, Praeae 1958-2005; VI 1-3 (1355-1358), edd. B. Mendl, M. Linhartová, Praeae 1928-1954.

⁷ Listy kláštera zbraslavského, sebral a upravil F. Tadra, Praha 1904 (= Historický archiv 23).

⁸ *Formulář biskupa Tobiáše z Bechyně* (1279-1296), ed. J. B. Novák, Praha 1903 (= Historický archiv 22).

⁹ *Libri confirmationum ad beneficia ecclesiastica Pragensem per archidiocensim*, I-VII (1354-1419), Edd. F. A. Tingl, J. Emler, Praeae 1867-1886; *Libri erectionum archidioecesis Pragensis saeculo XIV. et XV, I* (1358-1376), ed. C. Borový, Praeae 1873; II (1375-1388), ed. C. Borový, Praeae 1878; III (1385-1390), ed. C. Borový, Praeae 1879; IV (1390-1397), ed. C. Borový, Praeae 1883; V (1398-1407), ed. C. Borový, Praeae 1889; VI (1397-1405), ed. A. Podlaha, Praeae 1927; VII, k vydání připravil J. Pelikán, z pozůstalosti vydala H. Pátková, Praha 2002.

¹⁰ Například *Decem registra censuum bohemiae compilata aetate bellum husiticum precedente*, ed. J. Emler, Praha 1881.

až z poloviny 19. století. Společně s archeologickými, písemnými a dalšími prameny však mohou pomoci objasnit sídelní vývoj ve studované oblasti. Tohoto kartografického materiálu jsem v práci použil za účelem vyhledání pomístních jmen na katastrech jednotlivých obcí, které poukazují na dávné dobývání drahých kovů v oblasti Hřebenů.

2.2. Literatura

Dějinám studované oblasti věnovala pozornost již starší vlastivědná literatura z přelomu 19. a 20. století. Tyto starší práce byly většinou dílem místních učitelů a nadšených amatérských historiků a podle mého názoru se jedná často o kvalitní práce, ovšem v mnoha případech trpí tyto starší práce absencí důkladnějšího poznámkového aparátu, často chybí zejména odkazy na prameny. Ze starší literatury považuji za zdařilou zejména práci Josefa Vávry, v níž se zabývá historií Mníšecka a jež pro mě byla cenným zdrojem informací.¹¹ Z dalších prací zmiňme Malého *Příbramsko a Dobříšsko* či dílo, které vzniklo péčí místních učitelů – *Monografie Hořovicka a Berounska*.¹² Ze starší literatury nesmíme zapomenout ani na monumentální dílo A. Sedláčka. Využil jsem zejména šestý, vzácně pak i patnáctý díl jeho *Hradů* a informace jsem čerpal také z jeho *Místopisného slovníku*.¹³ Příbramským panstvím se mimo jiné na základě rozboru urbáře z konce 14. století zabýval František Klíma, karlštejnskému panství věnoval studii Václav Černý.¹⁴ Přes své stáří je dodnes zajímavým a kvalitním zdrojem informací Hanslovo *Smíchovsko a Zbraslavsko*.¹⁵ F. Hansl se ve své práci věnuje nejen dějinám Smíchovska a Zbraslavska, ale také fauře, floře a dalším tématům spojeným s touto oblastí.

¹¹ VÁVRA, Josef: *Historické paměti bývalého panství Mníšeckého a kláštera sv. Máří Magdaleny na Skalce s dvěma rodokmeny*, Praha 1899.

¹² MALÝ, Ladislav: *Příbramsko a Dobříšsko*, Příbram 1930; JÚNA, Jindřich: *Monografie Hořovicka a Berounska*, 6, Praha 1931

¹³ SEDLÁČEK, August: *Hrady, zámky a tvrze království Českého*, VI, 3. vyd., XV, 2. vyd., Praha 1995 a 1998; TÝŽ, *Místopisný slovník historický Království českého*, 2. vyd. Praha 1998.

¹⁴ KLÍMA, František: *Příbramské panství do válek husitských*, I, Příbram 1914; ČERNÝ, Václav: *Karlštejnské panství ve vývoji šesti století*, ČSPS 57, 1949, s. 1-14, 77-93.

¹⁵ HANSL, František: *Smíchovsko a Zbraslavsko*, Smíchov 1899.

Ve své práci jsem vycházel zejména ze studií Zdeňka Boháče, který věnoval dějinám osídlení v oblasti Hřebenů řadu studií. Pracoval jsem především s jeho *Dějiny osídlení středního Povltaví*.¹⁶ Důkladným rozbořením plůžiny jednotlivých sídlišť na Zbraslavsku se zabýval J. Žemlička.¹⁷

Informace obecného rázu jsem čerpal ze syntetických prací téhož autora, dále potom z *Proměny Jana Klápštěho* či *Velkých dějin zemí Koruny české* (lze odkázat na všechny díly týkající se středověku, pro účely této práce jsem čerpal informace především z prvního dílu).¹⁸ Dále byla použita celá řada encyklopedií, syntéz, jakož i statí a studií v odborných časopisech, na které upozorním na příslušném místě ve vlastním textu práce.

¹⁶ BOHÁČ, Zdeněk: *Dějiny osídlení středního Povltaví v době předhusitské*, Praha 1978 (= Prameny a studie 19, K dějinám osídlení 2). Z dalších prací zmiňme alespoň TÝŽ, *Ostrov. Tisíciletá historie zmařeného kláštera*, Jílové u Prahy 1999; TÝŽ, *Kolonizace severovýchodních okrajů brdského hvozdu*, in: Vědecké práce Československého zemědělského muzea, Praha 1966, s. 77-94; TÝŽ, *Líšnice v minulosti a současnosti*, Líšnice 1995.

¹⁷ ŽEMLIČKA, Josef: *Osídlení Zbraslavska od 10. do počátku 15. století*, PA 65, 1974, s. 419-465.

¹⁸ TÝŽ, *Čechy v době knížecí (1034-1198)*, 2. vyd., Praha 2007 (= Edice česká historie 2); TÝŽ, *Počátky Čech královských 1198-1253. Proměna státu a společnosti*, Praha 2002 (= Edice Česká historie 10). Nejnověji TÝŽ, *Království v pohybu. Kolonizace, města a stříbro v závěru přemyslovské epochy*, Praha 2014 (= Edice Česká historie 29); KLÁPŠTĚ, Jan: *Proměna českých zemí ve středověku*, 2. vyd., Praha 2012 (= Edice Česká historie 15); BLÁHOVÁ, Marie – FROLÍK, Jan – PROFANTOVÁ, Naďa: *Velké dějiny zemí Koruny české*, I, Praha 1999.

3. Geografický popis¹⁹

Osu studované oblasti tvoří Hřebeny, které tvoří severovýchodní výběžek Brdské vrchoviny a táhnou se jihozápadním směrem od pražské Zbraslavi až k údolí říčky Litavky, která obtéká Hřebeny z jihozápadu a u Berouna se vlévá do řeky Berounky. Tvoří tak pomyslnou jihozápadní hranici studované oblasti. Jihovýchodní hranici pak vymezuje říčka Kocába, která pramení u Příbrami, protéká Novým Knínem a dále její tok pokračuje přes Velkou a Malou Lečici směrem na Štěchovice, kde se vlévá do Vltavy. Oblast Hřebenů dále z východu vymezuje řeka Vltava, do které se u Lahovic vlévá Berounka, která tak tvoří severozápadní hranici dotčené oblasti.

Ze severu do studované oblasti zasahuje Pražská plošina s vrchem Havlínem (267 m) u Zbraslavi, ze západu Křivoklátská vrchovina a Hořovická pahorkatina. V severozápadní části kopíruje reliéf Hřebenů chráněná krajinná oblast Český kras se svými typickými jeskynnými útvary. Rozprostírá se na prostoru zhruba 128 km² mezi Suchomasty a Radotínem. Do oblasti Bojovského potoka zasahuje Dobříšská pahorkatina, která je součástí Benešovské pahorkatiny. Okolí Jílového u Prahy je součástí Jílovské vrchoviny, jež také horopisně spadá pod Benešovskou pahorkatinu. Hřebeny dosahují nejvyšší nadmořské výšky ve své jižní části. Nejvyšším bodem Hřebenů je vrch Písek (691 m), Plešivec s prehistorickým hradištěm má 654 m. Od Dobříše se Hřebeny svažují. Studený vrch u Hostimi dosahuje výšky 660 m, Brdo 603 m a vrch Spálený (551 m) u Dobříše již nepřehazuje hranici 600 m. Strážný vrch u Řevnic má 507 m, Hvízdinec 476 m, Červená hlína nad Černolicemi má již pouze 467 m a Kopanina nad Jílovištěm 411 m. Dále Hřebeny klesají až ke Zbraslavi kde ústí do širokého údolí soutoku Berounky s Vltavou. Na tomto místě považují za vhodné poznamenat, že současný stav při ústí Berounky trvá od první poloviny 19. století. Dříve Berounka meandrovala za Radotínem směrem ke Zbraslavi, kde se vlévala do Vltavy. Upomínkou na dávný tok Berounky je dnes slepé říční rameno (Krnák). Krajina při úpatí Hřebenů je mírně členitá, průměrná nadmořská výška se

¹⁹ Tato kapitola byla zpracována s pomocí *Atlasu krajiny České republiky* (HRNČIAROVÁ, Tatiana – MACKOVČIN, Peter – ZVARA, Ivan et al.: *Atlas krajiny České republiky*, Praha 2009.

pohybuje kolem 350 m. Směrem od Hvozdnice a Sloupu klesá terén strmě k Davli do zařízlého vltavského údolí. V Davli se nachází soutok Vltavy se Sázavou a nedaleko od něj proti proudu řeky Vltavy se nachází ostrov, kde po staletí stávalo benediktinské opatství. Na příkré skalnaté ostrožně, vyvýšené nad ostrov o 50 – 60 m, se nacházelo klášterní řemeslné „městečko“ známé jako Sekanka. Z výraznějších přítoků zmiňme Suchomastský potok, jenž tvoří pravobřežní přítok říčky Litavky. Břežanský a Zahořanský potok spolu s Mastníkem tvoří pravobřežní přítoky Vltavy. Z levé strany se do ní vlévá Bojovský potok. Z větších toků se do Berounky vlévá z levé strany Radotínský potok, z opačné strany ústí do Berounky potok Všenorský.

4. Osídlení do konce 10. století

4.1. Pravěké osídlení

Počátky osídlování oblasti Hřebenů sahají do dávné minulosti. Tehdy se osídlení koncentrovalo především podél břehů velkých řek a potoků, případně na vyvýšeném místě blízko nich. Větší koncentraci pravěkých kultur lze hledat v severních Čechách (úrodné Polabí, dolní Poohří) a na jižní Moravě (povodí Moravy, Svitavy, Svatky a Dyje). Kontinuitu osídlení lze však pozorovat také v oblasti dolní Berounky. Vedle celé řady ojedinělých paleolitických nálezů, smíšených s kulturními vrstvami ostatních pravěkých kultur²⁰, se archeologickým výzkumem podařilo odhalit a zdokumentovat souvislejší paleolitické osídlení na levém břehu Berounky.

Staropaleolitické sídliště bylo objeveno na počátku 50. let minulého století F. Proškem na katastru obce Karlštejn, asi 37 m nad srázem k dnešní Berounce a silnicí do Srbska. Jedná se o otevřené sídliště s nálezem 42 kusů kamenné štípané industrie, vyrobené převážně z valounů bělavého křemene s převažujícími úštěpy a drasadly.²¹

Vůbec nejstarší svědectví o pobytu člověka na našem území (a jedno z nejstarších v Evropě) pochází z Berouna. Severovýchodně od soutoku Berounky s Litavkou, mezi Berounem a Vráží, byly roku 1984 při stavebních pracích na dálnici D5 objeveny stopy osídlení z období spodního pleistocénu. V inundaci řeky na povrchu takzvané berounské terasy se nacházela dvě otevřená sídliště s nálezy kamenné štípané industrie vyrobené z valounů křemene, stejně jako

²⁰ Tyto nálezy se soutředí především v těch lokalitách, kde existovala dlouhá sídelní tradice a kde starší osídlení střídalo nové. Týká se to zejména jeskynního komplexu Českého krasu, který poskytoval dočasné útočiště celé řadě pravěkých kultur (v některých případech jeskyně posloužila jako obětiště, např. Bacín) a hradišť, které byly svou polohou přímo předurčeny k trvalejšímu osídlení a jejichž historie je mnohdy velmi bohatá.

²¹ SKLENÁŘ, Karel – BLÁHOVÁ, Zuzana – SLABINA, Miloslav: *Encyklopedie pravěku v Čechách, na Moravě a ve Slezsku*, Praha 2002, s. 142-143; VENCL, Slavomil (ed.) – FRIDRICH, Jan: *Archeologie pravěkých Čech. 2, Paleolit a mezolit*, Praha 2007, s. 26-27.

v případě nálezů z Karlštejna. Obě sídliště leží ve vzdálenosti 100-200 m od sebe. Ojedinělý nález sekáče pak svědčí o přítomnosti staropaleolitických lovců.²²

Další paleolitické sídliště bylo objeveno v Řevnicích u Prahy. Nacházelo se na nižší terasovité plošině na pravém břehu Berounky, přibližně 100 m od řeky, na rozhraní katastru Řevnic a Zadní Třebáně. Výzkum tohoto sídliště zahájil v roce 1941 J. Neústupný a tehdy zde byly zjištěny také stopy bylanského osídlení. Výzkum pokračoval na počátku padesátých let, ovšem podobné nálezy, které by blíže objasnily okolnosti osídlení bylanské kultury, nebyly získány. Celkem bylo prokopáno bezmála 160 m² plochy a získáno 2385 kusů paleolitického materiálu, především zlomky čepelí, škrabadla, rydla a hoblíkové nástroje. Nenašly se žádné pozůstatky organického materiálu (kost, paroh, sloň). Bez zajímavosti není ani fakt, že nebyl zjištěn ani jeden kus valounovitého materiálu pazourku, otloukače, či kovadlinovité kamenné podložky. Vzhledem k hojnému odštěpovému materiálu a negativům rydlové výroby se dá uvažovat, že se zde nacházela dílna, jejíž obyvatelé si při opuštění stanice odnesli téměř všechnu vypracovanou industrii. Jednalo se tedy patrně o mladopaleolitické sídliště, zjištěny byly také stopy po neolitickém osídlení.²³

Mladšího data je hradiště na Malé Babce (či Píšťáku) nad ohybem Nezabudického potoka v severozápadní části Hřebenů. Osu hradiště tvoří ostrý skalnatý hřbet z křemenců. Nejvyšší bod ostrožny leží ve výšce zhruba 460 m n. m., přičemž převýšení nad hladinou potoka činí místy až 100 m. Hradiště bylo ze severovýchodu chráněno dvěma, či třemi souběžnými příčnými kamennými valy. Jednalo se patrně o neosídlenou strážní ostrožnu (z mladší či pozdní doby bronzové) nad méně významným přechodem Hřebenů. Hradiště je v literatuře spojováno také s pozdní dobou kamennou a raným středověkem. Archeologický výzkum na ostrožně vedl ve 20. letech 20. století E. Šimek, následně pak F. C. Friedrich a F. Prošek. Šimek toto hradiště spojil se slavníkovským pomezím

²² SKLENÁŘ, Karel – BLÁHOVÁ, Zuzana – SLABINA, Miloslav: *Encyklopedie pravěku v Čechách, na Moravě a ve Slezsku*, s. 26-27; VENCL, Slavomil (ed.) – FRIDRICH, Jan: *Archeologie pravěkých Čech. 2, Paleolit a mezolit*, s. 25.

²³ SKUTIL, Josef: *Výzkum aurignackého sídliště v Řevnicích u Prahy*, AR 5, 1953, s. 721-725; SKLENÁŘ, Karel – BLÁHOVÁ, Zuzana – SLABINA, Miloslav: *Encyklopedie pravěku v Čechách, na Moravě a ve Slezsku*, s. 308.

hradem v pohoří Oseka, který zmiňuje kronikář Kosmas k roku 981.²⁴ Svoji hypotézu opíral o nálezy hradištní keramiky, které však nebyly nikdy publikovány a dnes jsou bohužel nezvěstné. Do jaké míry tedy bylo hradiště osídleno v raném středověku nevíme, ovšem jak jsem výše zmínil můžeme konstatovat, že ostrožna plnila strážní funkci daleko dříve.²⁵

Na katastru obce Tmaň se nacházejí paleolitická jeskynní sídliště a halštatské hradiště na návrší Kotýzu. Lokalita je situována na západní hranici Českého krasu, na ostrožně nad Suchomastským potokem. Možná překvapí poněkud větší vzdálenost od Berounky (vzdušnou čarou okolo 5 km). Výzkumem této lokality v 90. letech minulého století byla zahájena nová etapa výzkumu povrchových paleolitických lokalit s důrazem na přesně dokumentovanou prospekci a důkladnou 3D dokumentaci každého nálezu. Celkem bylo zdokumentováno na 1623 kusů kamenné štípané industrie z období starého a středního paleolitu. Průzkum Děravé jeskyně na jižní hraně plošiny vysoko nad Suchomastským potokem z let 1951 a 1958, který vedl F. Prošek dokládá, že jeskyně poskytovala opakovaně přístřeší nevelké skupině lovců. Uvnitř jeskyně, v okolí dvou zahloubených ohnišť, se našlo okolo 600 kamenných destiček, přičemž 21 z nich neslo stopy rytin (nosorožců, kozorožců a koní). Na malé plošince před vchodem byla odkryta kulturní vrstva s hojnou magdalénskou kamennou industrií, vyráběnou především z místní suroviny – rohovce typu Český kras. Za zmínku stojí také zdejší nálezy neolitické starší vypíchané keramiky s ohništěm a žací nůž z deskovitého rohovce.²⁶

K doposud nejúplnějšimu odkryvu magdalénienské lokality v Čechách došlo na otevřeném sídlišti v nevýrazné depresi v slunném svahu suchého bočního údolí nad Berounkou v Hostimi. Výzkum, který zde vedl v 60. letech V. Vencl, odhalil půdorys věncovitého okrouhlého obydlí, který byl vytvořen kumulací kamenných

²⁴ KOSMAS I.27, s. 49: „*ad occidentalem plagam contra Boemiam rivulum Surina et castrum, quod est situm in monte Osseca iuxta flumen Msam.*“

²⁵ SLÁMA, Jiří: *Střední Čechy v raném středověku III. Archeologie o počátcích přemyslovského státu*, Praehistorica XIV, Praha 1988, s. 69; ČTVERÁK, Vladimír – LUTOVSKÝ, Michal – SLABINA, Miloslav – SMEJTEK, Lubor: *Encyklopedie hradišť v Čechách*, Praha 2003, s. 280-281.

²⁶ SKLENÁŘ, Karel – BLÁHOVÁ, Zuzana – SLABINA, Miloslav: *Encyklopedie pravěku v Čechách, na Moravě a ve Slezsku*, s. 359-361; VENCL, Slavomil (ed.) – FRIDRICH, Jan: *Archeologie pravěkých Čech. 2, Paleolit a mezolit*, s. 26.

destiček přinesených z blízkého okolí. Kromě bohatého nálezu drobnotvaré štípané industrie (přes 17 tisíc), stojí za zmínku také nález podobný tomu z Děravé jeskyně (břidlicové destičky se zvířecími rytinami – koně, sob, patrně medvěd, aj.). Podle náročnosti stavby a vzhledem k množství nálezů byla lokalita dlouhodobě osídlena. Ve 40. letech 20. století byl F. Proškem objeven nepočtený soubor čepelové štípané industrie na malé plošině před vchodem a ve vstupní části Krápníkové jeskyně, která leží jen necelých 75 m od výše zmíněného objektu. Tento soubor patrně také spadá do magdalénienského období, ačkoli svého času ho F. Prošek považoval za gravettien. Spolu s jeskynním sídlištěm v Pekárně patří Hostim k nejvýznamnějším magdalénienským lokalitám ve střední Evropě.²⁷

Z paleolitického osídlení zmiňme ještě alespoň turisty hojně vyhledávané Koněpruské jeskyně. Tento nejrozsáhlejší jeskynní komplex Českého krasu byl objeven při lámání kamene v r. 1950. Během archeologického výzkumu byly objeveny kamenné a kostěné nástroje z období mladého paleolitu, kosti jeskynního medvěda či srstnatého nosorožce a zejména lidské ostatky, které byly ohlodané hyenou nebo vlkem. E. Vlček se domníval, že nalezené pozůstatky patřily nejméně třem jedincům. Nakonec byly všechny připsány jediné osobě – mladé ženě.²⁸

Neolitické osídlení bylo zjištěno v sídelním pásu směrem od Řevnic přes Liteň, Osov, a Lážovice, dále pak na katastru obcí při dolním toku Stroupínského potoka. Ve Zdicích byl nalezen kromě neolitického osídlení také zbytek chaty s kruhovým ohništěm a mohutnou vrstvou popelu z období římského císařství a sídliště s volutovou keramikou, což dokládá důležitost Zdic jako křižovatky cest ze středních Čech na jihozápad podél Litavky a Červeného potoka.²⁹ Za zmínku stojí také nález neolitického sídliště v Loděnici u Berouna. Záchranné výzkumy zde probíhaly v údolí Krahulovského potoka před jeho ústím do Kačáku. Z této lokality se podařilo vyzvednout kamenné i kostěné nástroje, drasadla a brusky,

²⁷ SKLENÁŘ, Karel – BLÁHOVÁ, Zuzana – SLABINA, Miloslav: *Encyklopedie pravěku v Čechách, na Moravě a ve Slezsku*, s. 108-110; VENCL, Slavomil (ed.) – FRIDRICH, Jan: *Archeologie pravěkých Čech. 2, Paleolit a mezolit*, s. 86. K Hostimi blíže VENCL, Slavomil: *Hostim: Magdalenian in Bohemia*, PA – Supplementum 4, 1995.

²⁸ VLČEK, Emanuel: *Další nálezy pozůstatků pleistocenního člověka na Zlatém koni u Koněprus*, AR 9, 1957, s- 305-310; SKLENÁŘ, Karel – BLÁHOVÁ, Zuzana – SLABINA, Miloslav: *Encyklopedie pravěku v Čechách, na Moravě a ve Slezsku*, s. 152.

²⁹ MALÍČKÝ, Josef: *Dvě sídliště ve Zdicích*, AR 3, 1951, s. 164.

převážně z pískovce. V polovině 90. let minulého století zde byly objeveny 3 dlouhé domy trapézovitého tvaru se sloupovou konstrukcí a základovými žlaby, z nichž nejméně jeden zanikl při požáru. Jednalo se o sídliště s lineární a vypíchanou keramikou. Dále se tu objevil eneolitický hrob z období zvoncovitých pohárů.³⁰

Z tohoto období známe také několik hradišť. Na katastru obce Nalžovické Podhájí se nachází hned několik lokalit, které jsou spojovány s pravěkým či středověkým osídlením, datace těchto objektů je však nesnadná. Hradiště je situováno na vyvýšené ostrožně nad pravým břehem Vltavy a hlubokým údolím potůčku, který se do ní vlévá naproti Cholínu. Archeologický výzkum zde probíhal v létě 1950 pod vedením L. Horákové – Jansové. Mimo středověké keramiky byly nalezeny ojedinělé úlomky eneolitické keramiky a pozůstatky tří chat, přičemž se dá předpokládat, že vzhledem k omezenému prostoru nebylo na Malém Kole více než 7-8 chat.³¹ Ve vzdálenosti necelých 2 km východním směrem od tetínského hradiště se nachází na katastru obce Hostim skalnatý ostroh zvaný Kozel a pod tímto názvem je také odborné veřejnosti známo zdejší hradiště. Není zcela jasné, jakou funkci zdejší hradiště plnilo a kdy vzniklo. Vzhledem k blízkému brodu přes Berounku a přilehlé cesty z berounské kotliny směrem na Prahu se dá usuzovat na strážní funkci. Zajímavou a dosud nevyřešenou otázkou je i vztah hostimského hradiště k Tetínu. Z areálu hradiště pocházejí nálezy z několika pravěkých období a raného středověku. Vyrostlo patrně na blíže nedatované pravěké pevnosti, archeologickým výzkumem je existence hradiště doložena v 9. století a zaniká na počátku 10. století. Je tedy patrně starší než tetínské hradiště. Otevřena zůstává i možnost koexistence obou hradišť, stejně jako zánik hradiště na Kozlu a vznik Tetína.³² Eneolitické nálezy byly zjištěny též na hradišti Kazín.

³⁰ SKLENÁŘ, Karel – BLÁHOVÁ, Zuzana – SLABINA, Miloslav: *Encyklopedie pravěku v Čechách, na Moravě a ve Slezsku*, s. 181-182.

³¹ HORÁKOVÁ – JANSOVÁ, Libuše: *Eneolitické výšinné sídliště Malé Kolo na střední Vltavě*, AR 3, 1951, s. 300-304.

³² BENKOVÁ, Irena – ČTVERÁK, Vladimír – LUTOVSKÝ, Michal: *Několik poznámek k hradišti „Kozel“ u Hostimi, okr. Beroun*, AVS 1, 1997, s. 313; ČTVERÁK, Vladimír – LUTOVSKÝ, Michal – SLABINA, Miloslav – SMEJTEK, Lubor: *Encyklopedie hradišť v Čechách*, s. 85-86.

Nález z jednotlivých kultur napříč celým obdobím pravěku evidujeme v jeskyních Českého krasu. Český kras, který se rozkládá mezi Zdicemi a Prahou, je největší krasovou oblastí v Čechách. Je přibližně 30 km dlouhý a 5-8 km široký. V tomto krasovém útvaru evidují speleologové na 460 jeskyní, z nichž ve více než 70 byly dosud objeveny archeologické nálezy (Děravá, Turské maštale, Koda, Martina, Tři volů, atd.). První skutečný archeologický výzkum provedl v r. 1879 Jindřich Richlý v Turských maštálích u Tetína. Největší množství jeskynních nalezišť bylo prozkoumáno od 20. do 50. let minulého století zásluhou Jaroslava Petrboha a Františka Proška. Na konci 80. let objevili amatérští jeskyňáři těsně pod vrcholem Bacína v nenápadné jeskyňce (puklině) lidské kosti a zlomky pravěkých nádob. Mezi kosterními pozůstatky se podařilo rozlišit pozůstatky kostí 4 jedinců. Spodní vrstva mužského skeletu byla radiokarbonovou metodou datována do pozdního paleolitu. Ostatky dvou dětí pak do pozdního neolitu a raného eneolitu. Kosti se v jeskynním sedimentu promíchaly s kostmi hovězího dobytka, prasete, ovce, zajíce a lišky. Na plošině před pulinou pak byly odkryty stovky zlomků keramických nádob z mladší doby bronzové, starší doby železné a zahloubené ohniště.³³

Velké množství nálezů pochází z doby bronzové. Jedná se především o hroby a pohřebiště. Na vyvýšené poloze s názvem Koncipudy na jižním okraji Kočvářské plošiny v Lochovicích, nedaleko údolí říčky Litavky, byly výzkumem v polovině 50. let objeveny mohyly ze střední doby bronzové. Údolí Litavky je v kontextu tohoto objevu chápáno jako pojítka zdejšího mohylového lidu s oblastí západočeskou (plzeňskou).³⁴ Na katastru obce, na vyvýšené terasové plošině, bylo ještě objeveno halštatské mohylové pohřebiště. Tento výzkum je znám jako první doložený plánovitý výzkum v dějinách české archeologie. Kanovník J. H. Arnold tehdy prokopal 21 mohyl. Nalezeno bylo okolo 100 nádob, zbytky železných mečů i pochev a bronzové náramky. Z nálezů se do dnešních dnů dochoval pouze

³³ DUFKOVÁ, Marie: *Jeskyně a lidé*, Praha 1998, s. 11, 82-83; MATOUŠEK, Václav – JENČ, Petr – PEŠA, Vladimír: *Jeskyně Čech, Moravy a Slezska s archeologickými nálezy*, Praha 2005, s. 98-99. K Bacínu též MATOUŠEK, Václav: *Bacín – brána podzemí. Archeologický výzkum pravěké skalní svatyně v Českém krasu*, Praha 2005.

³⁴ MALIČKÝ, Josef: *Nové mohyly u Lochovic*, AR 9, 1957, s. 601-608.

neúplný žlutý korál s modrobílými očky a perličkovitými nálepy. Celek patří zřejmě do období na přelomu pozdní doby halštatské a časné doby laténské.³⁵

Mohylové pohřebiště ze střední a mladší doby bronzové se nachází v Hořovicích. Les na mírném svahu k Červenému potoku skrývá zhruba 25 mohyl s vnitřní kamennou konstrukcí. Archeologickým výzkumem byly odhaleny stopy po pohřbu žehem (spálené lidské kosti, pohřební hranice). Nálezy se svým charakterem blíží českofalcké mohylové kultuře, proto se toto pohřebiště považuje za důkaz její pronikání ze západních Čech do středočeské oblasti.³⁶ Víme o pohřebišti ve Zdicích, z Kamýku nad Vltavou pochází nález bronzového depotu s 68 bronzovými artefakty, který byl objeven při stavbě vodního díla na pravém břehu Vltavy. Tento nález je vnímán jako důkaz prokazující teorii o pronikání nových impulzů z Podunají do čech v závěru mohylového období na samém počátku geneze kultur popelnicových polí.³⁷

V obci Lety byly ve dvou nepříliš od sebe vzdálených pískovných zachyceny hroby, které patrně souvisí s intenzivním knovízským osídlením na katastru Let a sousedního Karlíka. Dnes známe 25 žárových hrobů z tohoto naleziště, ovšem jednalo se spíše o dvě skupiny hrobů, nežli o jediné pohřebiště. Knovízské osídlení se soustředilo především ve středních a severozápadních Čechách a tak známe celou řadu dalších lokalit (Drevníky, Křepeň, Hřiměždice, Zvírotice, Zadní Třebaň).³⁸

Z hradišť zmiňme ještě alespoň mohutné knovízské hradiště Plešivec, které se nachází v jižním cípu Hřebenů na pomezí mezi západními a středními Čechami³⁹,

³⁵ SKLENÁŘ, Karel – BLÁHOVÁ, Zuzana – SLABINA, Miloslav: *Encyklopedie pravěku v Čechách, na Moravě a ve Slezsku*, s. 182-183.

³⁶ *Tamtéž*, s. 108.

³⁷ *Tamtéž*, s. 406-407; JIRÁŇ, Luboš (ed.) – BOUZEK, Jan: *Archeologie pravěkých Čech. 5, Doba bronzová*, Praha 2008, s. 137.

³⁸ SKLENÁŘ, Karel – BLÁHOVÁ, Zuzana – SLABINA, Miloslav: *Encyklopedie pravěku v Čechách, na Moravě a ve Slezsku*, s. 173-174; HRALA, Jiří: *Knovízská kultura ve středních Čechách*, ASM 11, Praha 1973, s. 15-23 (Lety), 23 (Zadní Třebaň), 43-51 (Křepeň), 52-54 (Zvírotice), 54-55 (Hřiměždice), 55 (Drevníky).

³⁹ V samotném areálu hradiště a v jeho vlnkém okolí bylo nalezeno velké množství bronzových artefaktů a nejméně 9 depotů. V rámci katastrů přilehlých obcí (Běřín, Jince, Čenkov a Rejkovice) jsou evidovány nálezy, které lze spojovat s existencí hradiště a koncentrací knovízského osídlení v této oblasti. (JIRÁŇ, Luboš (ed.) – BOUZEK, Jan: *Archeologie pravěkých Čech. 5, Doba bronzová*, s. 140-141).

dále pak dvě sousedící hradiště ve Svatém Janu pod Skalou, hradiště na vrchu Hradci (623 m n. m.) nad Hostomicemi a zapomenout nemůžeme ani na známé keltské oppidum Závist nad Zbraslaví, v jehož zázemí se nacházela nehrazená rovinná osada s téměř čtyřmi desítkami objektů (Dolní Břežany).⁴⁰

Na závěr uved'mě ještě dvě lokality z mladšího období našich dějin. V Berouně byl odkryt na sídlišti z doby římské kostrový hrob asi čtyřicetiletého bojovníka. Mezi všemi nálezy vyniká zejména unikátní nález bronzového meče s kostěnou rukojetí. Vzhledem k tomu, že obdobný nález nemá v celém barbariku období, dá se předpokládat, že jeho vlastník patřil k elitě své doby. Mezi další nálezy z tohoto hrobu patří bronzové hroty kopí a oštěpů, bronzová ostruha, samostřílová spona ad. Tyto nálezy podtrhují tezi o význačném postavení pohřbeného muže.⁴¹ V roce 1924 se pak podařilo objevit dva kostrové hroby z doby stěhování národů naproti radotínskému nádraží. Významný je nález hrobu, který obsahoval lidský skelet s milodary. Mezi výbavou byly také zlaté předměty (zejména zlatá římská mince císaře Arcadia (383-408) ražená počátkem 5. století v Ravenně a jednoduchá kruhová přezka). Z této lokality byly ještě v průběhu 20. let 20. století zachráněny nálezy z minimálně čtyř dalších hrobů. Mezi tyto nálezy patří: kostěný hřeben, keramická miska a láhev, skleněné korále, bronzové předměty a další zlomky předmětů. Všechny tyto nálezy lze datovat do 5. století.⁴²

Jak je tedy vidět, široké okolí severovýchodního výběžku Brdské vrchoviny a zejména pak oblast při dolním toku Berounky, byla od pradávna засídlena. Úkryt pravěkým lovcům skýtal také rozsáhlý jeskynní komplex Českého krasu. Osídleny byly též sporadicky samotné Hřebeny (hradiště Plešivec). Ve výčtu jednotlivých lokalit a nalezišť by se dalo pokračovat, ovšem cílem této kapitoly není stroze a samoučelně sesumírovat informace o pravěkém osídlení, ale ilustrovat ten fakt, že osídlování této krajiny nemá své počátky ve středověku, ale že je třeba tyto počátky hledat v dobách daleko vzdálenějších. Doufám tedy, že se mi tato exkurze

⁴⁰ ČTVERÁK, Vladimír – LUTOVSKÝ, Michal – SLABINA, Miloslav – SMEJTEK, Lubor: *Encyklopedie hradišť v Čechách*, s. 303-306; SKLENÁŘ, Karel – BLÁHOVÁ, Zuzana – SLABINA, Miloslav: *Encyklopedie pravěku v Čechách, na Moravě a ve Slezsku*, s. 74; DRDA, Petr – RYBOVÁ, Alena: *Keltové a Čechy*, Praha 1998, s. 75-88.

⁴¹ SALAČ, Vladimír (ed.) – DROBERJAR, Eduard: *Archeologie pravěkých Čech. 8, Doba římská a stěhování národů*, Praha 2008, s. 127.

⁴² *Tamtéž*, s. 161.

do oněch dávných dob podařila a že výklad této kapitoly dostatečně ilustruje kontinuitu osídlení v této oblasti.

4.2. Kmen Čechů a Slavníkovci

S tématem této práce úzce souvisí jedna z kapitol nejstarších českých dějin, jíž dějepiscectví 19. století přiřklo takřka kruciální úlohu v otázce budování českého raně středověkého státu. Máme na mysli kapitolu slavníkovskou, která pojednává o dějinách rodu, pro který se od dob Františka Palackého vžilo označení Slavníkovci. Příslušníci tohoto rodu měli být v očích nejedné generace historiků potomky dávné východočeské kmenové aristokracie a otec sv. Vojtěcha Slavník měl být v duchu tohoto pojetí vládcem kmene Charvátů a západní hranice jeho panství měla sahát až k samotným Hřebenům. Ale bylo tomu tak? Byli Slavníkovci skutečně poslední překážkou na cestě ke sjednocení celých Čech pod vládu přemyslovských knížat? Bádání za ta léta v mnohém pokročilo a současné dějepiscectví hledí na celou záležitost okolo Slavníkovců jinou optikou. Abychom se pokusili zodpovědět výše položené otázky, musíme se vrátit do doby daleko dřívější, do doby kdy probíhala etnogeneze kmene Čechů.

F. Palacký uvažoval o jednotném národu Čechů, který obýval českou kotlinu a jemuž vládl kníže z rodu Přemyslovců. Jeho slovy: „*Celé Čechy, pokud historické paměti stačí, vždy spojeny dohromady v jeden politický celek; aniž doba jaká v dějinách českých známa jest, kde by spatřiti bylo uvnitř země této více států od sebe neodvisných*“.⁴³ Jinde: „*Před Boleslavem I. byly lechové čeští jako malá knížata, z nichžto každý chodil po směru své vlastní politiky, s jinými často velmi neshodné; u cizích souvěkých spisovatelů jmenovali se tito lechové ještě vždy reguli neb duces Bohemorum a panující kníže z rodu Přemyslova jevil se co pán jejich, ale jen jako každý starší mezi nimi, jako přední mezi druhy sobě jináče rovnými. Svazek jednoty státní byl tedy dotavad příliš slabý, an hrozil roztrhnouti se při jakékoliv náhodě. Ale od věku Boleslava I. dějiny české již ne o knížatech více, ale o jednom panovníku a o poddaných jeho vypravují; přední muži v národě slují napotom vždy milites, aneb...comites; ani sám bohatý a mocný Vojtěchův*

⁴³ PALACKÝ, František: *Dějiny národu českého v Čechách a v Moravě I. I.*, Praha 1939. s. 151.

otec Slavník Libický...nečinil v tom výjimky“.⁴⁴ Tého Palackého koncepcie jednotného národa se držela celá řada badatelů, mezi nimi i V. V. Tomek.

S novým pojetím vystoupili až němečtí historikové J. Loserth, B. Bretholz a J. Lippert.⁴⁵ Ti poukazovali na fakt, že v pramenech se objevuje větší množství českých knížat a považovali je za vládce rozličných kmenů obývajících českou kotlinu, z nichž se v pražské kotlině sídlící Přemyslovci stávali postupem času hegemony. Obdobného názoru byl i Zdeněk Fiala: „Jádrem „původního“ přemyslovského státu bylo vlastní kmenové území Čechů ve středních a severozápadních Čechách (po dávném ovládnutí a připojení menších sousedních kmenů) a jeho nejstarší vytváření, pokud je známo z pramenů, náleželo do druhé poloviny 9. století“.⁴⁶ Více méně v této podobě pak koncept kmenové teorie pronikl na stránky dějepisných učebnic a byl považován za nosný. Výrazným zastáncem kmenové teorie byl archeolog Rudolf Turek, který se z archeologicko – historického hlediska snažil doložit existenci jednotlivých kmenů.⁴⁷ Jak tedy můžeme vidět, tato teorie o rozdělení raně středověkých Čech pod vládu několika samostatných slovanských kmenů, či její zjednodušená verze – postupné sjednocování kmenů (Doudlebů, Charvátů, Zličanů, Litoměřiců aj.) pod vládu středočeského kmene Čechů, se na stránkách učebnic udržela docela dlouho.⁴⁸ Kníže Slavník z tohoto pojetí dějin vychází jako vůdce východočeského kmene Charvátů.⁴⁹ Tato teorie byla ovšem v průběhu 90. let minulého století vyvrácena. Jak tedy na celou problematiku „kmene Čechů“ pohlíží současné bádání?⁵⁰

⁴⁴ *Tamtéž*, s. 193.

⁴⁵ LOSERTH, Johann: *Der Sturz des Hauses Slawnik. Ein Beitrag zur Geschichte der Ausbildung des böhmischen Herzogthums*, Wien 1884; BRETHOLZ, Berthold: *Geschichte Böhmens und Mährens bis zum Aussterben der Premysliden*, München – Leipzig 1912; LIPPERT, Julius: *Social-Geschichte Böhmens in vorhussitischer Zeit, I. Die slavische Zeit und ihre gesellschaftlichen Schöpfungen*, Prague – Wien – Leipzig 1896.

⁴⁶ FIALA, Zdeněk: *Přemyslovské Čechy*, Praha 1975, s. 7-10. V textu použitá citace se nachází na s. 7.

⁴⁷ TUREK, Rudolf: *Čechy na úsvitě dějin*, Praha 1963.

⁴⁸ Archeologie přitom odhalila, že část z těchto údajných kmenů zde nesídlila vůbec a údaje o ostatních se vztahují až k době, kdy byla Břetislavem I. dobudována tzv. hradská organizace a obyvatele těchto hradských okrsků byli označováni podle příslušnosti ke konkrétnímu správnímu hradu.

⁴⁹ Či Zličanů, jak se domníval Václav Novotný (NOVOTNÝ, Václav: *České dějiny I.1*, Praha 1912, s. 444-445).

⁵⁰ Problematiku kmenové teorie s odkazem na další literaturu shrnují TŘEŠTÍK, Dušan: *Počátky Přemyslovců*, Praha 1997, s. 54-74; MĚŘÍNSKÝ, Zdeněk: *České země od příchodu Slovanů po Velkou Moravu II.*, Praha 2006, s. 102-127; LUTOVSKÝ, Michal – PETRÁŇ, Zdeněk: *Slavníkovci. Mýtus českého dějepisectví*, Praha 2005, s. 28-32.

V první řadě musíme zmínit, že pro období nejstarších českých dějin se dochovalo velmi málo písemných pramenů. Opíráme se tak především o veskrze náhodné a letmé zmínky v říšských análech a kronikách. Právě tento kritický nedostatek pramenů svádí ke sprádaní rozličných, avšak prameny nepodložených hypotéz. Nicméně to je ostatně součástí kritické historické práce – vyvracet staré hypotézy a s novým nazíráním na prameny zdánlivě vyčerpané formulovat nové závěry. K jakým že závěrům došlo české dějepiscectví v otázce kmenů a slavníkovského panství?

První slovanští obyvatelé přišli do Čech ve dvou hlavních vlnách v průběhu 6. století. Podle Dušana Třeštíka lze klást dobu konstituování českého kmenového etnika někam na začátek 7. století, do doby Samovy říše a jejímu předcházejícímu „rozchodu Slovanů od Dunaje“. Tím měl být uzavřen proces osazování Čech Slovanů, který započal někdy v průběhu 6. století.⁵¹ V jeho pojetí se tak na území Čech nacházel jediný kmen, v jehož rámci existovala jednotlivá knížectví.⁵²

První písemná zmínka o kmeni Čechů se objevuje v 9. století. Tehdy, roku 805 podnikl stejnojmenný syn Karla Velikého první velkou franskou výpravu do Čech. Informace o tomto tažení máme z pramenů říšské proveniencí. Argumentem pro vpád na území Čechů byly ozbrojené nájezdy, které činili pohané z Čech a trvale tak ohrožovali východní hranici Karlovy říše. Při těchto loupežných vpádech měli také odvádět lid.⁵³ K roku 845 se váže zmínka o více než čtrnácti českých knížatech⁵⁴, roku 895 se česká knížata definitivně vymanila

⁵¹ TŘEŠTÍK, Dušan: *Počátky*, s. 19. Pověst o putování praotce Čecha a usazení na Řípu pak sloužila jako jakási zakladatelská preambule „ústavy“ českého kmene a vyjadřovala základní „demokratické principy“, na jejichž základě se ustanovil *gens Bohemorum* (kmen Čechů). K tomuto zakladatelskému mýtu a „rozchodu od Dunaje“ TÝŽ, *Přemyslovský mýtus a první čeští světcí*, in: Přemyslovci. Budování českého státu, edd. P. Sommer – D. Třeštík – J. Zemlička, Praha 2009, s. 149-161.

⁵² Mluvíme-li o knížectvích, jedná se, jak podotýká D. Třeštík, o pomocný a prázdný pojem. Jaký byl státu těchto území, na nichž měla knížata svůj hrad, nevíme. Vzhledem k nedostatku písemných pramenů se můžeme pouze domnívat. (TŘEŠTÍK, Dušan: *Gens Bohemorum – kmen Čechů*, in: Přemyslovci. Budování českého státu, edd. P. Sommer – D. Třeštík – J. Zemlička, Praha 2009, s. 137-148.

⁵³ Tyto přesídlovací akce známe také z dob pozdějších a jsou zaznamenány i v Kosmově kronice (případ polských přesídlenců, které zajal Břetislav I. během polského tažení). O tomto franském tažení s analýzou pramenů MĚŘÍNSKÝ, Zdeněk: *České země od příchodu Slovanů po Velkou Moravu II.*, s. 39-49; TŘEŠTÍK, Dušan: *Počátky*, s. 63, 69-73.

⁵⁴ *Annales Fuldenses* k r. 845 (MMFH I, s. 90): „*XIII ex ducibus Boemanorum*“.

z područí Velké Moravy a dobrovolně se poddala východofranckému králi Arnulfovi.⁵⁵ V čele českých knížat, které tehdy přijeli do Řezna, je jmenován Přemyslovec Spytihněv a jakýsi kníže Vítislav.⁵⁶ Archeologie prokázala, že Spytihněv I. během své vlády začal budovat soustavu hradišť, která měla zajistit celistvost a územní ochranu jeho středočeské domény. V této soustavě lze tak spatřovat jakýsi předobraz tzv. hradské soustavy či organizace, jejíž budování započal o několik desetiletí později Boleslav I. a která byla dokončena za panování Břetislava I. Přemyslovci byli sice na sklonku 9. století „přední z knížat“, nikoli však jediní. Vzhledem k tomu, že v roce 845 je zmiňováno více než 14 knížat a roku 895 už pouze dvě jako nejpřednější, uvažuje se o postupné centralizaci a sícilím vlivu některých knížat.⁵⁷ Tuto tezi podporuje i událost, kterou zaznamenal legendista Kristián. Ten ve svém díle vylíčil střet knížete Václava s vládcem hradu Kouřim, ze kterého vyšel Václav vítězně.⁵⁸ Ač tohoto knížete Václav porazil, ponechal ho na Kouřimi jako správce a spokojil se s formální nadvládou. Agresivněji si v podmanění okolních velmožů počínal jeho bratr Boleslav. Ten se poté, co nechal chladnokrevně zavraždit svého bratra Václava, dostal do konfliktu se saským spojencem, jehož kronikář Widukind označil za *vicina subregula*.⁵⁹ Hrad tohoto „podkrále“ Boleslav dobyl a vypálil. V tomto aktu se zrcadlí způsob, jakým si Boleslav podmanil sousední knížata. Bez vnitřní stability by asi stěží mohl pomýšlet na expanzi směrem na východ a budování přemyslovského regna.

Z výše nastíněného výkladu tedy vyplývá, že současný stav bádání zná pouze jeden kmen Čechů a události, které se odehrávaly na sklonku prvního tisíciletí na území Čech, byly záležitostí jediného kmene a jeho knížat, z nichž se v krystalizačním procesu budování českého státu na sklonku 9. a první polovině

⁵⁵ Annales Fuldenses k r. 895 (MMFH I, s. 124).

⁵⁶ Vítislav bývá od dob V. Novotného považován za předka Slavníkovců. Archeologické bádání pak klade Vítislavovo panství do oblasti s větší koncentrací hradišť v severozápadních Čechách. (SLÁMA, Jiří: *Vítislav (ui utizla)*, in: Seminář a jeho hosté. Sborník prací k 60. narozeninám doc. dr. Rostislava Nového, Praha 1992, s. 11-19.

⁵⁷ LUTOVSKÝ, Michal – PETRÁŇ, Zdeněk: *Slavníkovci*, s. 13.

⁵⁸ KRISTIÁN, s. 100-103. Jméno tohoto knížete uvádí mnohem později ve své kronice Dalimil (DALIMIL I.28, s. 351-352). Na základě Dalimilova podání se usuzuje na příbuzenský vztah tohoto Radislava (Radslava) ke Slavníkovcům (LUTOVSKÝ, Michal – PETRÁŇ, Zdeněk: *Slavníkovci*, s. 44-45).

⁵⁹ WIDUKIND, s. 68-70; K výkladu této události NOVOTNÝ, Václav: *České dějiny I.1*, s. 482-484; TŘEŠTÍK, Dušan: *Počátky*, s. 435-436.

10. století Přemyslovci, jež jejich středočeská doména k tomuto státotvornému procesu přímo předurčovala, staly hegemony. Jak se tedy v tomto kontextu jeví úloha a význam Slavníkovců?

Starší dějepisceví kladlo rozmach Slavníkova panství do poloviny 10. století, tedy do doby, kdy se vládnoucí český kníže dostal do konfliktu se saským králem a pozdějším císařem Otou I. Český kníže se vojensky střetl se saským králem kdesi pod Novým hradem v roce 950. Z tohoto konfliktu vyšel poražen a právě tohoto oslabení měl Slavník využít, sjednotit několik kmenů a vytvořit tak panství, které svou rozlohou předčilo to přemyslovské.⁶⁰ Jak poukazují M. Lutovský a Z. Petráň, tento výklad se zdá nepravděpodobný.⁶¹ Argumentují především tím, že pakliže by v Čechách tehdy zuřila občanská válka, nemohl by si přeci Boleslav dovolit o 5 let později vyslat tisíc jízdních bojovníků za hranice země. Ovšem nevíme, jaká byla skutečná situace v zemi v polovině 10. století. Pokud připustíme, že spolu tyto dva rody nějakým způsobem bojovaly, nevíme v jaké fázi se tento spor nacházel. Připustíme-li patovou situaci a zvážíme-li hodnotu a právní rozměr ústního slibu, mohl se Slavník osobně zaručit ke klidu zbraní a umožnit tak Boleslavovi vyslat hotovost za hranice země v zájmu „společné věci“.⁶²

Tato úvaha je však spíše takovým hypotetickým výkřikem do tmy a nemá žádné opodstatnění. Naopak přesvědčivých protiargumentů proti tezi, že Slavníkovci přímo konkurovali Přemyslovcům, existuje celá řada. Předně je třeba zmínit, že výše zmíněná úvaha o rozmachu Slavníkova rodu vychází z předpokladu, že Widukindova relace je pravdivá, že Boleslav z tohoto střetu vyšel poražen a že se nejedná o kronikářovu stylizaci a ve skutečnosti omluvu saské porážky, jak usuzují M. Lutovský a Z. Petráň.⁶³ Jakékoliv úvahy o vzepjetí Slavníkovců se zdají být neudržitelné také vzhledem k Boleslavově expanzivní politice. Stěží by asi mohl pomýšlet na expanzi takových rozměrů bez vnitřní

⁶⁰ NOVOTNÝ, Václav: *České dějiny I.1*, s. 488.

⁶¹ LUTOVSKÝ, Michal – PETRÁŇ, Zdeněk: *Slavníkovci*, s. 19-20.

⁶² K této úvaze mě vede analogická situace, která se váže k libickému vraždění a účasti Soběslava na císařském tažení proti slovanským kmenům v roce 995. Boleslav II. se tehdy osobně zaručil, že libický hrad bude v době Soběslavovy nepřítomnosti v bezpečí. Jak celá věc okolo libického hradu skončila není ani tak podstatné jako to, že tento slib měl být pro slavníkovského knížete dostatečnou zárukou pro to, aby opustil Libici a připojil se se svou družinou k císařské výpravě.

⁶³ LUTOVSKÝ, Michal – PETRÁŇ, Zdeněk: *Slavníkovci*, s. 20.

stability na území Čech. Samostatná ražba mincí měla být důkazem mocenských nároků Slavníkovců, ovšem tato teorie vycházela z nesprávné interpretace obrazového materiálu mincí a byla vyvrácena.⁶⁴ Jak dodává J. Žemlička, zarážející je i lehkost, s jakou Boleslavovi družiníci rozvrátili slavníkovské panství.⁶⁵ Zcela jiný význam přikládá libickým událostem Dušan Třeštík. Podle jeho názoru se mělo jednat o akt krevní msty spáchanou na příslušnících rodu Slavníkovců, kteří se onoho svátečního dne na Libici shromáždili. Vykonavatelem tohoto hrůzného činu měli být Vršovci, kteří se tak pomstili biskupu Vojtěchovi, který jim odmítl vydat cizoložnici, jež u něj našla azyl. Nemohoucí kníže by tedy v tomto kontextu svůj slib neporušil a z celé věci by vyšel „bez poskvrny“.⁶⁶

K otázce území ovládaného či spravovaného Slavníkem a jeho syny bylo popsáno také mnoho listů papíru. Všechny hypotézy se přitom opírají o jedinou písemnou zmínku, kterou nám zanechal kronikář Kosmas ve svém díle z počátku 12. století: „*Knížectví jeho mělo tyto hranice: na západ proti Čechám potok Surinu a hrad, ležící na hoře, jenž slove Oseka, při řece Mži. Rovněž na jižní straně proti Rakousům tyto pomezí hrady: Chýnov, doudleby a Netolice až doprostřed hvozdu; k východu proti zemi moravské hrad pod pomezím hvozdem ležící, jménem Litomyšl, až k potoku Svitavě, tekoucímu středem hvozdu; na sever proti Polsku hrad Kladsko, ležící nad řekou Nisou*“.⁶⁷

R. Turek přistoupil k otázce rozsahu Slavníkova panství v souladu s jeho pojetím kmenové teorie. Hranice slavníkovské domény tak v jeho pojetí kopírovaly staré hranice kmenové.⁶⁸ Kosmovu relaci jako tendenční odmítá R. Nový, avšak zůstává u kmenové teorie a ztotožňuje Slavníkovce s vládnoucí dynastií charvátského knížectví.⁶⁹ Protipólem těchto názorů je teorie, která omezuje slavníkovskou doménu pouze na libicko-malínskou oblast. Tato teorie

⁶⁴ *Tamtéž*, s. 100-106.

⁶⁵ ŽEMLIČKA, Josef: *PŘEMYSLOVCI – PIASTOVCI – SLAVNÍKOVCI*, in: Svatý Vojtěch, Čechové a Evropa, redigovali D. Třeštík a J. Žemlička, Praha 1997, s.45

⁶⁶ TŘEŠTÍK, Dušan: *Kdo a proč vyvraždil Slavníkovce?*, Dějiny a současnost 28, 2006, č. 1, s. 14-16.

⁶⁷ KOSMAS I.27, s. 49. Citováno dle překladu Karla Hrdiny a Marie Bláhové (*Kosmova kronika česká*, Praha 1975, s. 48).

⁶⁸ TUREK, Rudolf: *Slavníkovci a jejich panství*, Hradec Králové 1982, s. 11.

⁶⁹ NOVÝ, Rostislav: *Slavníkovci v raně středověkých Čechách*, in: Slavníkovci ve středověkém písemnictví. Red. R. Nový, J. Sláma aj. Zachová, Praha 1987, s. 40.

sice také odmítá Kosmovu relaci, ovšem své závěry opírá striktně o numismatické nálezy.⁷⁰

Výše citovaný Kosmův popis hranic panství tohoto knížecího rodu vzbuzuje řadu pochybností. Především z toho důvodu, že první písemná zmínka o těchto hradištích pochází právě z Kosmovy kroniky a jedinou disciplínou, která může osvětlit otázku vzniku a datace těchto hradišť, je archeologie. Ovšem ani ta nám zatím neposkytla dostatek informací a je otázkou, zda vůbec kdy poskytne. Nedůvěru vzbuzuje také Kosmovo vymezení severní kladské hranice proti Polsku. Jak podotýká J. Sláma, tato situace neodpovídá 2. polovině 10. století, jako spíše Kosmově současnosti.⁷¹

Možné vysvětlení nabízí Z. Boháč: „*Je možno souhlasit s tím, že Kosmas při vytyčení východní, jihovýchodní a jižní hranice...Slavnickova panství použil současných výrazových prostředků a významných hraničních bodů, ale naopak při stanovení západní hranice proti Přemyslovským Čechám musel použít starého ohraničení a to říčku Surinu a Osek, jehož lokalizace je obtížná proto, že po zániku slavnickovské državy ztratil svou hraniční funkci a byl opuštěn a zapomenut*“. Osek je pak podle Boháče možné ztotožnit s „*Osečí zbraslavské listiny, podle níž byl tento vrch umístěn na pravobřežním úseku Všenorského potoka, a sice ve střední jeho části, kde je řada přírodních útvarů, které bylo možné využít při stavbě hradiště*“. Ostatní badatelé lokalizovali Osek nejčastěji do širšího okolí soutoku Berounky s Vltavou u Zbraslavi, nebo také dokonce na Rokycansko.⁷²

Jak jsme si tedy ukázali, od do Františka Palackého bylo vyřčeno mnoho kontrastních názorů, které se více méně hlásí ke dvěma názorovým proudům. Starší dějepiscevní vnímalo Slavnickovce jako poslední překážku na cestě ke sjednocení státu pod vládu knížat z rodu bájného Přemysla Oráče. V událostech

⁷⁰ SLÁMA, Jiří – CHARVÁT, Petr: *vyvraždění Slavnickovců*, Praha 1992, s. 10. Genezi těchto tří názorových proudů s odkazem na další literaturu shrnul LUTOVSKÝ, Michal: *Několik poznámek k problematice slavnickovské domény*, AR 47, 1995, s. 239-245.

⁷¹ SLÁMA, Jiří: *Slavnickovci – významná či okrajová záležitost českých dějin 10. století?*, AR 47, 1995, s. 198. Podobného názoru jsou LUTOVSKÝ, Michal – PETRÁŇ, Zdeněk: *Slavnickovci*, s. 84.

⁷² BOHÁČ, Zdeněk: *Dějiny osídlení*, s. 109-118. Citace použité v textu se nachází na s. 119.

konce 10. století tak mnohé generace badatelů logicky spatřovaly jeden z mezníků nejstarších českých dějin. Dnes snad můžeme konstatovat, že pro dějinný vývoj českého státu byla tato slavníkovská epizoda okrajovou, nikoliv však nevýraznou záležitost. Dle současného stavu bádání byli Slavníkovci jedním z mnoha správcovských rodů (Munici, Těptici, ostatně Vršovci aj.), snad příbuzensky spojeni s Přemyslovci. Motivem k libickému vraždění mohla být krevní msta, stejně jako touha po kořisti. Přisun kořisti ze zahraničních výbojů tou dobou ustal a nároky knížecích družiníků bylo třeba nějakým způsobem uspokojit. Nakonec to tedy byl patrně „z každého důvodu kousek, co se nakonec spojilo v krvavou řez“.⁷³

4.3. Nástroje knížecí moci

Knížata v raném středověku vládla „ze sedla“ svého koně. Zejména politické důvody si vyžadovaly okružní jízdy, během nichž si vládnoucí členové přemyslovské dynastie upěvňovali svou územní autoritu, soudily, vydávaly listiny a v neposlední řadě dohlíželi na správce jednotlivých hradů, jimž byl svěřen dohled nad tou či onou kastelánií. Zároveň měly tyto okružní jízdy správně organizační charakter. Tím, že kníže spolu se svou družinou konzumoval jídlo a pití nashromážděné v zásobárnách hradů, dvorců a klášterů přímo na místě, odpadla nutnost vypořádat se se zásobováním pražského centra po logistické stránce a výrazně tak bylo odlehčeno transportním nárokům.⁷⁴ Tyto povinnosti pohostit knížete a jeho suitu se přímo odrážejí v dobových pramenech. Tak například zbraslavští mniši měli povinnost pohostit knížete a jeho družinu během jejich častých radovánek. To byla pro tamní komunitu nesporně přítěž a jak se můžeme dočíst ve Zbraslavské kronice, byl to i jeden z důvodů směny s králem Přemyslem Otakarem II. na konci 13. století. Ten tam pak zřídil lovecký dvorec.⁷⁵

⁷³ LUTOVSKÝ, Michal – PETRÁŇ, Zdeněk: *Slavníkovci*, s. 141.

⁷⁴ ŽEMLIČKA, Josef: *Čechy v době knížecí*, s. 175-176.

⁷⁵ CHRON. AUL. REG. I.38, s. 48.

Pilířem knížecí administrativy byla soustava hradišť a hradů, pro které se v odborné literatuře vžilo označení hradska soustava (též organizace či zřízení).⁷⁶ Hrady k sobě vázaly soudní, hospodářské, ale i vojenské funkce. Na jejich úpatí vyrůstaly osady řemeslníků a služebníků, kteří se zabývali specializovanou výrobní činností. Za příhodných podmínek se postupem času mohla tato lidnatá předhradí vyvinout ve vrcholně středověké město. V pramenech se tyto hrady vyskytují pod pojmy *civitates*, *urbes*, *oppida* a tvořily centra svých obvodů (*vicitates*, *provinciae*). Ne všem hradům však přináležel stejný význam. Ten ovlivňovala řada faktorů (poloha, blízkost obchodní trasy aj.), zvláštním režimem se možná řídily některé hrady podél zemské hranice a u zemských bran. V rámci hradska soustavy můžeme vysledovat jistou hierarchii. Na většině kastelání s ústřední *civitates* se totiž nacházely i další hrady a opevněná místa (*castella*, *castra*, *munitia*), které tak dotvářely rámeček této správní organizace.⁷⁷

Předobraz této organizace bývá spatřován v soustavě hradišť, které nechal vybudovat na počátku 10. století kníže Svyatopluk po obvodu své středočeské domény. Za účelem zabezpečení svého knížectví nechal na jeho okraji zřídit celkem 5 hradišť (Mělník, Starou Boleslav, Libušín, Lštění a Tetín).⁷⁸ Nejen tetínské hradiště nás vzhledem ke své blízkosti k Hřebenům bude zajímat blíže.

Tetínské hradiště leží asi 3 km jihovýchodně od Berouna, na pravém břehu Berounky v blízkosti dávného brodu přes řeku. Hradiště se nachází na protáhlé vysoké ostrožně, kterou z jihu obtéká Tetínský potok, jenž se východně od ní vlévá do Berounky. K hradišti je volný přístup pouze od západu, tedy od míst, kde na ostrožnu navazuje úpatí vysokého vrchu Damil, zvaného též Pohled. Téměř celou plochu hradiště dnes zaujímá část obce Tetín.

Tamní hradiště, sídlo bájných Krokovic dcer Tety, se dostalo do historického povědomí poněkud nešťastně. Tetínské hradiště bylo vdovským sídlem babičky

⁷⁶ K hradska soustavě blíže SLÁMA, Jiří: *K počátkům hradska organizace v Čechách*, in: *Typologie raně feudálních slovanských států*, Praha 1987, s. 175-190; ŽEMLIČKA, Josef: *Přemyslovská hradska centra a počátky měst v Čechách*, ČSČH 26, 1978, S. 559-586; SOMMER, Petr: *Hradska centra*, in: *Přemyslovci. Budování českého státu*, edd. P. Sommer – D. Třeštík – J. Žemlička, Praha 2009, s. 182-192.

⁷⁷ ŽEMLIČKA, Josef: *Čechy v době knížecí*, s. 177.

⁷⁸ SLÁMA, Jiří: *Přemyslovská doména na počátku 10. století*, in: *Přemyslovci. Budování českého státu*, edd. P. Sommer – D. Třeštík – J. Žemlička, Praha 2009, s. 74-76.

sv. Václava Ludmily, která zde byla na příkaz své snachy Drahomíry z politických důvodů v září roku 921 zavražděna. Tento hrůzný čin spáchali Tunna a Gommon, příslušníci Drahomířiny družiny severského původu.⁷⁹ Z vypravování nejstarších svatoludmilských legend se nepřímo dozvídáme o přítomnosti kněžnina dvorce na rozlehlé akropoli (2.3 ha) tetínského hradiště. Vrazi Tunna a Gommon nejprve vyrazili vrata vnější ohrady a teprve pak vyrazili druhé dveře vedoucí do kněžnina domu. Vedle dvorce stály na akropoli hospodářské a výrobní stavby a také kostely. Zmínka o přítomnosti kněží na tetínském hradišti vedla mnohé badatele k závěru, že na Tetíně stál již v době Ludmilina života kostel. P. Sommer se na základě detailního rozboru archeologických a písemných pramenů domnívá, že první tetínský chrám, zasvěcený archandělu Michaelovi, byl vybudován spíše až v souvislosti s Ludmilinou vraždou.⁸⁰

K akropoli hradiště se na západě přimykají dvě na sebe navazující předhradí. Výzkum zbytku valu oddělujícího vlastní akropoli a předhradí prokázal existenci hradby a příkopu. Z areálu celého hradiště byly zjištěny střepy nádob, kančí zuby, malé ozdoby, jehly, zlomky náramků atd. V blízkosti kostelů se pak nacházela pohřebiště.⁸¹

Výstavba tetínského hradiště zřejmě souvisela se zabezpečením zemských stezek vedoucích do západních a jižních Čech a dále směrem na Řezno a Pasov. Tetín byl opevněn někdy na sklonku 9., nebo na počátku 10. století a uvažuje se, že převzal funkci zanikajícího hostimského hradiště, které se nacházelo na protějším břehu.⁸² Význam Tetína, podobně jako ostatních starých hradišť (Nalžovické Podhájí, Lštění) postupně upadal a nebyl tedy v následujících staletích významným způsobem zapojen do přemyslovské administrativy.⁸³

⁷⁹ TŘEŠTÍK, Dušan: *Počátky*, s. 369-370.

⁸⁰ SOMMER, Petr: *Začátky křesťanství v Čechách*, Praha 2001, s. 100, 122-125.

⁸¹ *Tamtéž*, s. 98.

⁸² Jak jsem se zmínil v kapitole o pravěkém osídlení (s. 4-5), otázka vztahu obou hradišť není dosud uspokojivě vyřešena.

⁸³ SLÁMA, Jiří: *Střední Čechy v raném středověku. III. Archeologie o počátcích přemyslovského státu*, Praehistorica XIV, Praha 1988, s. 59-62; ČTVERÁK, Vladimír – LUTOVSKÝ, Michal – SLABINA, Miloslav – SMEJTEK, Lubor: *Encyklopedie hradišť v Čechách*, s. 312-315.

Lochovickému hradišti, které se nacházelo na pravém břehu říčky Litavky v poloze Na Stráži (původně Na Stráni), bývá podobně jako tomu tetínskému přisuzována strážní funkce v souvislosti s existencí zemských stezek, které spojovaly Čechy střední s Čechami jižními a západními. Na několika místech v blízkém okolí hradiště byla objevena slovanská sídliště a pohřebiště.⁸⁴

Hned několik hradišť v nevelké vzdálenosti od sebe se nachází v bezprostředním okolí obce Jíloviště. V severozápadní části obce nad pravým břehem Berounky naproti Mokropsům se v poloze Humenská nachází hradiště, jehož část fortifikace považovali badatelé 19. století mylně za Kazinu mohylu, vzpomínanou Kosmou.⁸⁵ Tuto domněnku vyvrátil J. L. Píč a následně archeologickým výzkumem potvrdil J. Axamit.⁸⁶ Po archeologické stránce není toto hradiště příliš známé. Axamit získal z povrchu hradiště četné pravěké nálezy a také střepy z hradištního období, ty se však bohužel do dnešních dnů nedochovaly. Pakliže toto hradiště bylo osídleno v raném středověku, pak je třeba hledat jeho zázemí na opačném břehu Berounky, tedy v kotlině radotínské a zbraslavsko-chuchelské.⁸⁷

Krajina jižně od Prahy, rozprostírající se mezi Vltavou a Berounekou, stála vzhledem ke svému členitému a zalesněnému terénu dlouhou dobu stranou zájmu slovanských osadníků. Charakter osídlení oblasti Hřebenů určovaly především dva geografické faktory. Na jedné straně poměrně členitý a nepřístupný terén zapříčinil poměrně pozdní osídlení levobřežní části povodí Vltavy a krajiny podél Hřebenů, na straně druhé však blízkost pražské kotliny a existence důležitých stezek a cest vytvářely podmínky pro postupné osídlování níže položených a přístupných míst. Kontinuitu osídlení, jak jsme si ukázaly v první kapitole, lze spatřit především v oblasti dolní Berounky a společně se Zbraslavskem se tato část středního Povltaví stala přirozeným hospodářským zázemím pražského ústředí. Zbytek nepřístupných hvozdů, jak si níže ukážeme, byl hojně využíván

⁸⁴ ČTVERÁK, Vladimír – LUTOVSKÝ, Michal – SLABINA, Miloslav – SMEJTEK, Lubor: *Encyklopedie hradišť v Čechách*, s. 187-188.

⁸⁵ KOSMAS I.4, s. 10.

⁸⁶ AXAMIT, Jan: *Kazín a Kazina mohyla*, Praha 1925, s. 33-35.

⁸⁷ SLÁMA, Jiří: *Střední Čechy v raném středověku. III. Archeologie o počátcích přemyslovského státu*, s. 23-24; ČTVERÁK, Vladimír – LUTOVSKÝ, Michal – SLABINA, Miloslav – SMEJTEK, Lubor: *Encyklopedie hradišť v Čechách*, s. 118-119.

k loveckým účelům a z hlediska správně-hospodářského mu nebyl přikládán takový význam.

Řídce zalidněné krajiny odolávaly dlouhou dobu větším osídlovacím aktivitám. Jelikož z těchto převážně zalesněných oblastí neplynul knížeti výrazný ekonomický zisk, byla správa těchto území zajištěna skrze soustavu dvorů či dvorců.⁸⁸ Tyto dvorce byly centry rozsáhlých územních celků (provincií), které byly uspořádány spíše jako lesní revíry (Záosečí, Vltavsko, Božeňsko, Rokytensko). Centrem jednoho z těchto komplexů, situovaných v jižní části středního Povltaví, byl Kamýk (okolní oblast byla nazývána Kamýckem či Kameneckem). Kníže na těchto dvorcích i v době svých zábav vydával listiny, tak jako například roku 1236 ve výše zmiňovaném Kamýku.⁸⁹ Naturální příjmy, které z těchto dvorců pocházely, měly doplňkový charakter a tato dvorcová hospodářství byla v závislosti na konkrétních podmínkách včleňována do jednotlivých kastelání.⁹⁰

Z. Boháč se domnívá, že severní část středního Povltaví měla v nejstarších dobách nějaký vztah ke kastelánii na Lštní, jejíž existence je doložena k r. 1055, kdy tamní kastelán Mstiš střežil manželku Přemyslovce Vratislava.⁹¹ Význam Lštní postupem času upadal a jeho správní funkci převzaly patrně blízké Václavice (Vadslavice), kde je o téměř sto let později zmiňován kastelán Chvalek.⁹² Tomu by nasvědčovaly i tamní nálezy Vratislavových denárů a enkolpion kyjevského původu. Přesvědčivou indicií o stáří tamního osídlení je i blízký kostel se svatováclavským zasvěcením.⁹³

Výraznou provincií bylo také Rokytensko s jádrem v pozdějším Rakovnicku. V jeho jihovýchodní části leželo Zbečno, jež si svůj význam udrželo až do počátku 12. století, kdy jeho úlohu převzal Křivoklát (první zmínka 1110).⁹⁴ Ke Zbečnu se vázal lovecký úřad. Dědičnou hodnost lovčího si měl kolem roku 1000

⁸⁸ O dvorech souhrnně s odkazem na další literaturu KLÁPŠTĚ, Jan: *Proměna českých zemí ve středověku*, s. 40-47.

⁸⁹ CDB III, č. 155, s. 169.

⁹⁰ ŽEMLIČKA, Josef: *Čechy v době knížecí*, s. 178.

⁹¹ KOSMAS II.15, s. 106: „in quoddam castrum munitissimum nomine Lescen“.

⁹² CDB I, č. 204, s. 193: „Quhalech castelanus Vadizicenzis“.

⁹³ BOHÁČ, Zdeněk: *Dějiny osídlení*, s. 71.

⁹⁴ ŽEMLIČKA, Josef: *Čechy v době knížecí*, s. 47.

vysloužit oddaný Hovora za životně důležitou pomoc knížeti Jaromírovi, jenž upadl v nemilost Vršovců.⁹⁵ O provozních možnostech zbečenského dvorce svědčí počet hostí, kteří potvrzovali panovnické listiny vydané během pobytu na Zbečně. Listina z roku 1183 jmenuje přes 30 osob a jak upozorňuje J. Klápště, celkový počet osob (připočteme-li doprovod zúčastněných) musel být vyšší.⁹⁶ Výraznou památkou na některého z významných hostů je honosný třmen (pokud nepatřil samotnému knížeti) severského původu. Svým uměleckým zpracováním poukazuje na společenský význan svého nositele.⁹⁷

Svým účelem se Zbečnu blížily také ostatní dvorce ukryté v lesích jižně od Prahy (Knín, Kamýk, Živohošť). Na těchto dvorcích trávila knížata velmi často církevní svátky. Bylo tomu tak například roku 1141, kdy na dvorci v Živohošti strávil celé vánoční svátky kníže Vladislav.⁹⁸ Dvorec v Živohošti patrně převzal roli upadajícího hradiště v Nalžovickém Podhájí.⁹⁹ V tamním kostele byly rozpoznány pozůstatky nevelké baziliky, která nepochybně sloužila v době pobytu knížete Vladislava ve zmiňovaném roce.¹⁰⁰ Dvůr v Kníně byl roku 1186 svědkem jednání mezi Přemyslovci Fridrichem a Konrádem Otou. Výstupem z tohoto jednání byla dohoda, která zajišťovala celistvost přemyslovského státu.¹⁰¹

Jak jsme si ukázali na příkladu Tetína, dvorce byly situovány buď v areálu hradu či jeho podhradí, kde sloužily jako samostatně vydělená sídla Přemyslovců, velmožů a duchovních, nebo ve „volné přírodě“, kde vynikl jejich správně-hospodářský charakter. Ovšem i mezi těmito dvorci, které se nacházely vně hradního areálu, existovaly značné rozdíly v závislosti na charakteru okolní krajiny a hustotě zalidnění. Něčím jiným byly zmiňované dvorce v hustě zalesněném pásu sázavsko-brdských hvozdů, které svou hojností zvěře přímo vybízely k loveckým radovánkám a něčím jiným byly dvorce, které se nacházely

⁹⁵ KOSMAS I.34, s. 62-63.

⁹⁶ CDB I, č. 300, s. 269-270; KLÁPŠTĚ, Jan: *Proměna českých zemí ve středověku*, s. 44.

⁹⁷ Třmen zhodnotil KOŠNAR, Lubomír: *Raně středověké třmeny ze Zbečna a Kolína*, *Praehistorica* 10, *Varia archaeologica* 3, 1982, s. 53-74.

⁹⁸ KAN. VYŠ., s. 234: „*Anno... Wladislaus dux habuit festum natalis domini in villa, quae vocatur Sivohost*“.

⁹⁹ ŽEMLIČKA, Josef: *Čechy v době knížecí*, s. 47.

¹⁰⁰ BURGET, Josef: *Raně středověký kostel v Živohošti a jeho proměna v období vrcholné gotiky*, *Památky středních Čech* 1, 1985, s. 50-60.

¹⁰¹ JARLOCH, s. 507; ke knížecí dohodě s odkazem na další literaturu ŽEMLIČKA, Josef: *Čechy v době knížecí*, s. 320.

v úrodných zemědělských regionech poblíž toků velkých řek (Sadská, Radonice a Budyně nad Ohří, Týnec nad Labem atd.). Mezi tyto dvorce lze bezesporu zařadit Radotín při dolní Berounce. Desátky z tohoto dvorce přešly snad již někdy na konci 10. století knížecím darováním břevnovskému klášteru. O tom jsme zpraveni z falsa 13. stol., ovšem vzhledem k hospodářskému významu a umístění dvorce v zázemí pražského centra lze tuto informaci patrně považovat za věrohodnou.¹⁰² V blízkém okolí Radotína se navíc nachází hustá síť raně románských kostelů, což je další výrazná indície dosvědčující stáří tamního osídlení.¹⁰³

4.4. Benediktini a založení kláštera Ostrov

Zakládání prvních klášterů a počátky řeholního života na našem území je těsně spjata s existencí raně středověkého státu, jehož vznik byl podmíněn přijetím křesťanství a jeho postupným šířením do pohanského prostředí.¹⁰⁴ Nová víra pronikala na území Čech hlavně z Bavorska, neméně významné byly kulturní styky s Velkou Moravou. Přemyslovský stát se tak postupně z politických a geografických důvodů začlenil do sféry vlivu římské církve. Vstoupil do svazku latinské kultury, která svým duchovním odkazem navazovala na dědictví západního Středomoří a pozdně antického Říma.¹⁰⁵

Benediktinský řád měl v době příchodu do Čech téměř šest set let dlouhou tradici a byl postupně reformován v duchu gorzko-clunyjského směru se zdůrazněným uznáním práv zakladatelů klášterů a jejich nástupců.¹⁰⁶ Řádoví bratři se řídili regulí svého zakladatele¹⁰⁷, která požadovala ctít zásadu *Ora et labora*.¹⁰⁸ Řád kladl důraz na čistotu, poslušnost, osobní kázeň, střídmost v jídle a

¹⁰² CDB I, č. 35, s. 348: „*De curia mea Radoty n decimam de omni proventu disposui*“.

¹⁰³ MENCL, Václav: *Panské tribuny v naší románské architektuře*, Umění 13, 1965. s. 32.

¹⁰⁴ BOHÁČ, Zdeněk: *Ostrov*, s. 5.

¹⁰⁵ ŽEMLIČKA, Josef: *Čechy v době knížecí*, s. 19.

¹⁰⁶ K této reformě lze čtenáře odkázat na sborník CLUNY. BEITRÄGE ZU GESTALT UND WIRKUNG DER CLUNIAZENSISCHEN REFORM. Hrsg. von H. Richter, Darmstadt 1975; dále pak HALLINGER, Kassian: *Gorze – Kluny. Studien zu den monastischen Lebensformen und Gegensätzen im Hochmittelalter*, Rom 1950;

¹⁰⁷ Zakladatelem řádu je Benedikt z Nursie (470-543). Podle legendy sepsané papežem Řehořem I. Velikým založil okolo roku 529 klášter na Montecassinu v Itálii, odkud se jeho učení rozšířilo po celé Evropě. Blíže k osobnosti tohoto světce viz. GRÜN, Anselm: *Benedikt z Nursie*, Praha, 2004.

¹⁰⁸ V překladu *Modli se a pracuj*.

pítí a v neposlední řadě na četbu duchovních textů a modliteb. Nedílnou součástí klášterního života pak byla společná modlitba a zpěv tzv. církevních hodiněk.¹⁰⁹

V čele klášterní komunity stál opat, kterému bylo společenství povinováno naprostou poslušností. Zvláštnímu postavení se těšil tzv. sklepník (*cellarius*), který se staral o hospodářské, provozní a stavební záležitosti kláštera. O dodržování denního řádu se staral převor a o novice pečoval novicmistr. Případní zájemci o vstup do klášterní komunity museli několik dní strávit v klášteře a až poté byli zařazeni mezi novice. Zhruba půl roku se seznamovali s řeholními pravidly a poté byli přijati. Uchazeč o vstup do kláštera nesměl vlastnit žádný majetek. Ten při vstupu do řeholního společenství mohl rozdat chudým, nebo věnovat ve prospěch kláštera.¹¹⁰

Benediktinské kláštery patří k vůbec nejstarším klášterům v Čechách a od počátku svého působení měly klíčovou roli v otázce christianizace země. Nedlouho po založení pražského biskupství založila Mlada, dcera českého knížete Boleslava I., klášter benediktinek při kostele svatého Jiří v těsném sousedství Pražského hradu.¹¹¹ Zhruba o dvacet let později byl založen z podnětu pražského biskupa Vojtěcha první mužský benediktinský klášter v Břevnově a konečně na přelomu prvního a druhého tisíciletí jako třetí v pořadí klášter Ostrov.

Ostrovský klášter, na rozdíl od výše zmíněných, byl založen dle zvyklostí benediktinského řádu na odlehlém místě. Za účelem modlitby a oslavy Boží vyhledávali benediktini pro své fundace lokality na okraji sídelního území, nebo daleké pustiny s cílem kolonizace přilehlých hvozdu. Tomuto účelu vyhovoval strategicky velmi výhodně položený ostrov nad soutokem Vltavy se Sázavou, který byl obklopen hlubokými hvozdy a situován v těsné blízkosti ostrohu, na kterém ostrovští mniši v průběhu 13. století vybudovali řemeslnickou osadu, zvanou podle záseků ve skále Sekanka. Oproti Ostrovkému klášteru byly zmíněné dva benediktinské kláštery situovány v bezprostřední blízkosti knížecího sídla a mohli se tak těšit přímé ochraně knížete. Také není bez zajímavosti, že zatímco

¹⁰⁹ Blíže k chórové bohoslužbě a rozdělení hodiněk do časových etap viz. BOHÁČ, Zdeněk: *Ostrov*, s.7.

¹¹⁰ BOHÁČ, Zdeněk: *Ostrov*, s. 7-8.

¹¹¹ Klášter byl založen roku 973.

tyto kláštery byly osazeny řeholnicemi a řeholníky z italského prostředí, tak do Ostrovského kláštera byli povoláni mniši ze zcela odlišného kulturního prostředí – z bavorského Niederalteichu, což mělo dalekosáhlé kulturní důsledky.¹¹²

Nad samotným založením kláštera se vznáší řada otazníků. V literatuře se lze často dočíst, že klášter byl založen roku 999. V roce 1999 dokonce proběhly jubilejní oslavy při příležitosti 1000 let od založení kláštera. Tento rok lze jistě symbolicky ztotožnit s počátky klášterní historie, ovšem žádnou oporu v podobě listinného důkazu pro toto tvrzení nemáme a ostatně ani mít nemůžeme, protože na konci 10. století nebyly ještě listiny vydávány. Opřít se můžeme pouze o privilegium Přemysla Otakara I.¹¹³, které se hlásí k 17. lednu 1205 a shrnuje počátky klášterního života na Ostrově.¹¹⁴

Zajímavou hypotézu o vzniku kláštera uvádějí ve svém příspěvku P. Břicháček, M. Richter a P. Sommer.¹¹⁵ Prvním závěrem jejich příspěvku je, že o samotném založení se jednalo pravděpodobně již dříve než těsně před smrtí Boleslava II., který zemřel 7. února 999. Tomuto tvrzení nahrává i datum Boleslavova úmrtí. Těžko si představit, že hledání vhodného místa pro novou fundaci probíhalo v tuto roční dobu, navíc za nehostinných podmínek. Také jednání se vzdáleným bavorským klášterem jistě zabrala nějaký čas. Nyní se dostáváme k zajímavé otázce, totiž proč byli za budoucí řeholníky vybráni právě mniši z Niederalteichu. Je třeba se nad touto otázkou zamyslet v kontextu dobových událostí.

¹¹² BOHÁČ, Zdeněk: *Ostrov*, s. 5. Jedním z důsledků bavorského kulturního vlivu je i zasvěcení kostela na protějším břehu svatému Kiliánovi. Jedná se o jediné Kiliánské zasvěcení v Čechách. Jak upozorňuje A. Merhautová, kláštery, které sledovaly výše zmíněnou reformu, pěstovaly vzájemné styky a půjčovaly si např. malíře, písaře atd. Mezi členy niederalteišského kláštera patřili také Václav a Boleslav, dle jména původem z Čech. Tento kulturní styk měl přímý vliv na uměleckou tvorbu klášterních dílen. (MERHAUTOVÁ, Anežka: *Ostrovský klášter a jeho výroba keramiky*, in: 1000 let kláštera na Ostrově, Praha 2003, s. 30 a 38.

¹¹³ CDB I., č. 40, s. 46-47.

¹¹⁴ Jedná se o falsum, které se sice hlásí k roku 1205, ale vzniklo daleko později. V dobách, kdy ještě nebylo zvykem vyhotovovat listiny, zapisovali mniši jednotlivá darování do tzv. pamětních zápisů, které byly až později vtěleny do listinné podoby. Touto kompilací tak pravděpodobně někdy na počátku 14. století vzniklo toto falsum. Jako spurium tuto listinu označil už Gustav Friedrich, nicméně údaje obsažené v privilegiu lze považovat za věrohodné.

¹¹⁵ BŘICHÁČEK, Pavel – RICHTER, Miroslav – SOMMER, Petr: *Archeologie k miléniu ostrovského kláštera*, in: 1000 let kláštera na Ostrově, Praha 2003, s. 13-28.

Ve druhé polovině 10. století vrcholily spory mezi českými knížaty a Piastovci. V českém historickém bádání dosud převažoval názor, že hned po smrti Boleslava II. v únoru 999 dobyli Poláci Krakov, což ve svém důsledku mělo vést k rozkladu knížecí moci v samotných Čechách. Jak upozornil J. Žemlička, někteří polští badatelé jsou toho názoru, že česká vláda ustoupila jak z Malopolska, tak ze Slezska o celých deset let dříve¹¹⁶, což zavdává příčinu k zajímavým úvahám a při vědomí, že se útok Piastovců proti přemyslovským državám promítl do poměrů v Čechách již v 80. letech 10. století, lze hledat zajímavé souvislosti mezi událostmi z devadesátých let. Čechy se musely po útoku polských knížat vyrovnávat s přílivem bojovníků (pokud nebyli pobiti, zajati, nebo nepřešli k Polákům) z malopolských, slezských a moravských hradů. I to mohl být pro Boleslava II. impulz k výstavbě Vyšehradu, protože slabá ekonomika Čech nebyla na takový nápor připravena a výstavbou Vyšehradu by ulehčil přeplněnému Pražskému hradu a zároveň by udržel pod kontrolou stovky vycvičených bojovníků.¹¹⁷ V této nelehké době, kdy se výnosy z kořisti a tributů výrazně tenčily, začal nemocný kníže pravděpodobně podléhat tlaku příslušníků knížecí družiny, kteří si žádali kořist. Zároveň v tuto dobu vrcholily spory mezi Přemyslovci a Slavníkovci, které doprovázel odpor biskupa Vojtěcha k prodeji křesťanských otroků Židům, čímž si popudil knížete, protože z prodeje otroků mu plynuly značné zisky.

Přepadením Libice v září 995 tak mohl stárnoucí kníže sledovat dva cíle. Totiž zbavení se slavníkovské konkurence a zároveň upevnění své moci a zabezpečení nespokojených bojovníků z vlastních řad.

Jak se tedy jeví povolání mnichů z Niederalteichu v kontextu těchto událostí? Předpokládá se, že Břevnovský klášter, na jehož založení se podílel Slavníkovec Vojtěch, byl po vyvrácení Libice v hlubokém úpadku a tamní komunita se rozešla. V Čechách tak neexistoval žádný mužský konvent, který by se mohl rozštěpit ve prospěch nové fundace na Ostrově.¹¹⁸ Za této situace se klášter v Niederalteichu přímo nabízel, protože se řídil výše zmíněnou gorzkou reformou, která

¹¹⁶ ŽEMLIČKA, Josef: *Čechy v době knížecí*, s. 41.

¹¹⁷ *Tamtéž*, s. 41.

¹¹⁸ BŘICHÁČEK, Pavel – RICHTER, Miroslav – SOMMER, Petr: *Archeologie k miléniu ostrovského kláštera*, in: 1000 let kláštera na Ostrově, Praha 2003, s. 14.

respektovala a podporovala moc panovníka, což vyhovovalo politice českého knížete. Navíc, Boleslav II. byl v církevních otázkách do značné míry závislý na postojích císaře Oty III. Byl to právě císař, který po Vojtěchově smrti ovlivnil volbu nového pražského biskupa Thiddaga a sám biskup pocházel z významného říšského kláštera Corvey.¹¹⁹ Zcela jistě měl při výběru mateřského kláštera pro novou fundaci poradní hlas a je proto logické, že se kníže orientoval tímto směrem, čímž přispěl k posílení vzájemných politických a kulturních vztahů.

Osobně se domnívám, že Boleslav II. se v důsledku událostí zabýval myšlenkou na založení nového kláštera pravděpodobně už od poloviny 90. let 10. století a ne na sklonku života, v předtuše vlastní smrti a pro odčinění hříchů, jak se můžeme dočíst v privilegii. Podnětem této myšlenky pak mohl být knížeti úpadek Břevnova, který jej zklamal. Roli břevnovské fundace by převzal nově založený klášter, v tomto případě Ostrov.

Existuje také domněnka, že příchodu mnichů z Niederalteichu předcházela existence nějaké komunity, na jejímž uvedení se měl podílet sám sv. Vojtěch.¹²⁰ Z výše zmíněné listiny se dozvídáme, že Boleslav III. vyhověl přání svého otce a za pomoci některých urozenců (*per quosdam nobiles*) vybral pro nově založený klášter, zasvěcený sv. Janu Křtiteli a dalším světcům, místo ve strategické poloze na ostrově při soutoku Sázavy s Vltavou. Za přítomnosti Boleslava III. byl pražským biskupem Thiddagem ordinován opat Lantbert, který do té doby působil v Niederalteichu. Kníže poté vybavil novou fundaci skromným majetkem. Konkrétně se jednalo o vsi Vodochody, Zaječí, Blažim s přilehlým lesem, resp. s újezdem lesa, Sázavu, Sedlec (zaniklá ves), a Měchenice. Dále pak klášter obdržel rybníky v Dražovicích (zaniklá ves), Třebáni a Lahovicích.¹²¹

¹¹⁹ BLÁHOVÁ, Marie – FROLÍK, Jan – PROFANTOVÁ, Nad'a: *Velké dějiny země Koruny české I.*, s. 323.

¹²⁰ Srč. BOHÁČ, Zdeněk: *Ostrov*, pozn. 2, s. 5. Genezi tohoto názoru s odkazem na prameny a literaturu podává MERHAUTOVÁ, Anežka: *Ostrovský klášter a jeho výroba keramiky*, in: 1000 let kláštera na Ostrově, Praha 2003, s. 29-30.

¹²¹ CDB I., č. 40, s. 46-47: „*Hec sunt ville et alia bona, ...Wodochoty, Zaieteye, Blasin cum circuitu silve. De familia autem has villas Sazawa, Sedlce, Myechinicy. Piscatores autem Drazowichich, Trebani, Lahowicyh*“. K pojmu *familia* ŽEMLIČKA, Josef: *Čechy v době knížecí*, s. 14.

5. Osídlení od počátku 11. do konce 13. století

5.1. *Slovanská sídliště a pohřebiště*

Jednou z výrazných památek na slovanské osídlení jsou bezpochyby kromě hradišť také slovanská neopevňovaná sídliště a pohřebiště. Dosud hustě zalesněnou krajinu rozprostírající se jižním směrem od Prahy prosvětovaly na přelomu prvního a druhého tisíciletí tři výraznější sídelní komory. Jedna se nacházela v úrodné oblasti při dolní Berounce a jejím ústí do Vltavy, druhá ve středním Povltaví v blízkém okolí hradiště u Nalžovického Podhájí a třetí pak v Kamýku nad Vltavou a jeho okolí.

Slovanská sídliště při dolní Berounce na Zbraslavi, v Lipencích a Dolních Mokropsech existovala patrně již v 9. století. V nevelké vzdálenosti od těchto sídlišť bylo objeveno velké množství kostrových hrobů (Dobřichovice, Všenory, Horní Mokropsy, Černošice, Lipany, Radotín). Mezi naše doposud nejlépe poznané kostrové pohřebiště raného středověku patří pohřebiště v Lahovicích. V polovině minulého století zde probíhal archeologický výzkum, který odhalil několik stovek hrobů. V některých hrobech byly objeveny prsteny, náhrdelníky, vědérko, železné nože, keramika a prosté esovité náušnice. Většina hrobů však měla poměrně chudou výbavu a dá se tak usuzovat, že na pohřebišti byli pohřbeni rybáři z okolí, kteří jsou doloženi písemnými prameny.¹²² Tyto hroby je možné datovat do 9. století, některé však mohou být i mladšího původu.¹²³

Sídlištní nálezy z Hrazan a Jablonné náleží do sídelní komory při pravém břehu Vltavy, jejímž centrem bylo hradiště v Nalžovickém Podhájí, situované na ostrožně nad potokem Musíkem. Hospodářské zázemí tomuto hradišti poskytovala patrně řada služebných osad v blízkém okolí. Na katastrech přilehlých obcí byla objevena sídliště i hrobové nálezy (Nalžovice, Radíč, Dublovice, Netvořice). Archeologickým výzkumem, který vedla v 50. letech

¹²² Zmínka o rybáři z Lahovic je například v již zmíněném privilegii Přemysla Otakara I. pro Ostrovský klášter (CDB I, č. 40, s. 46-47). Ještě ve 14. století měly Lahovice na 24 rybářů (DRC, s. 309).

¹²³ JELÍNKOVÁ, Zdena: *Slovanské pohřebiště v Lahovicích*, AR 8, 1956, s. 522-525; TATÁŽ, *Výzkum pohřebiště v Lahovicích r. 1957*, AR 10, 1958, s. 316-324.

minulého století L. Jansová, bylo nalžovické hradiště datováno do druhé poloviny 10. století.¹²⁴

Řadu sídlišť z období raného středověku známe také z oblasti Kamýcka (sídliště Svatý Jan, Krásná Hora, Klučenice, pohřebiště v Jesenicích, Počepicích atd.). V samotném Kamýku nad Vltavou byl nalezen bronzový prsten spolu s esovitou náušnicí a ostře řezaným jantarovým korálkem.¹²⁵ Blízké kozárovické hradiště bývalo ve starší literatuře, podobně jako to nalžovické, mylně spojováno se Slavníkovci. Naopak je snad možné toto hradiště, jenž patří k největším ostrožným hradištím raného středověku v Čechách, spojovat s přemyslovskou kolonizací středního Povltaví. Jeho význam podtrhuje i blízkost důležitého vltavského brodu. Je také možné uvažovat o tom, že toto hradiště bylo původním centrem tzv. Vltavského kraje, o němž se písemné prameny zmiňují poprvé v druhé polovině 11. století.¹²⁶

Členitá krajina mezi brdskými Hřebeny a Vltavou stála dlouhou dobu stranou zájmu slovanských osadníků. Do jihozápadní části brdských hvozďů zasahuje výběžek jihočeských mohylových hrobů z Blatenska, jejichž reprezentantem v této oblasti je mohylové pohřebiště v Jeruzalémě na Příbramsku. V blízkém okolí pak byly nalezeny pozůstatky po těžbě místních hnědelových rud.¹²⁷ Z. Boháč k tomu dodává, že „*rozsáhlejšímu zasídlení této krajiny krajiny na počátku historické doby patrně bránila vlhkost krajiny v horním povodí Kocáby a souvislý a těžko prostupný lesní porost v Brdech a při Vltavě. Ojedinělé pozůstatky sídlišť na Příbramsku prozrazují spíše existenci řídce rozptýlených osad, jejichž obyvatelé se spíše zabývali těžbou místních rud a jejich zpracováním*“.¹²⁸

¹²⁴ ČTVERÁK, Vladimír – LUTOVSKÝ, Michal – SLABINA, Miloslav – SMEJTEK, Lubor: *Encyklopedie hradišť v Čechách*, s. 211-213; HORÁKOVÁ-JANSOVÁ, Libuše: *Slovanské hradiště u Nalžovic v Čechách*, AR 3, 1951, s. 202-205.

¹²⁵ K tomuto nálezu KRUMHANZLOVÁ, Zdenka: *Příspěvek k vývoji lidového šperku 10. století v Čechách*, PA 54, 1963, s. 109.

¹²⁶ ČTVERÁK, Vladimír – LUTOVSKÝ, Michal – SLABINA, Miloslav – SMEJTEK, Lubor: *Encyklopedie hradišť v Čechách*, s. 147-148.

¹²⁷ PLEINER, Radomír: *Základy slovanského železářského hutnictví v českých zemích*, Praha 1958, s. 238-239.

¹²⁸ BOHÁČ, Zdeněk: *Dějiny osídlení*, s. 22.

5.2. **Majetky církevních institucí**

Na prosvětlení hlubokých brdských hvozdů měly velký podíl zejména kolonizační aktivity našich nejstarších benediktinských klášterů (Ostrov, Břevnov, v pozdějších dobách pak cisterciácká Zbraslav). Problém při rekonstrukci nejstarší pozemkové držby těchto klášterů spočívá především v tom, že celá řada darování pro tyto kláštery pochází z listinných falz 13. století, neboť listiny na našem území se ve větším počtu začínají vydávat až od druhé poloviny 12. století a jejich příjemci jsou z počátku zejména církevní instituce.¹²⁹ Tato falza se však opírají o starší aktové záznamy a na základě tohoto zjištění jsme pak do jisté míry schopni rozlišit původní majetkový rozsah od toho, který si vybudovaly kláštery vlastní kolonizační aktivitou v následujících staletích (zejména ve 13. a 14. století). Dnes je obecně známo (což se také odráží v písemných pramenech), že prvotní nadání nespočívalo ani tak v pozemkové držbě, jako v podílu na knížecích důchodech, lidech a správě svěřených statků. Tato nadání a statky, které původně církevní instituce spravovaly z vůle knížete, se staly postupem času skrze nejrůznější imunity a osvobození základem vlastní pozemkové držby jednotlivých institucí.

Kolonizace je v našem prostředí spjata především s 12. a 13. stoletím, přičemž se jednalo o téma v minulosti hojně diskutované. Historická věda rozlišuje od počátku 20. století tzv. kolonizaci vnitřní a vnější (německou, velkou). Jedná se samozřejmě o umělé pojmy, které pomáhají dále zkoumat jevy spojené s procesem získávání a osídlování krajiny, který byl součástí strukturální proměny společensko-právních vztahů středověké společnosti. Pojem *vnitřní kolonizace* spojený s 12. stoletím poukazuje na skutečnost, že rozšiřování staré sídelní ekumeny se dělo především s přispěním domácího, vlastního obyvatelstva, tedy z „vnitřních“ zdrojů. Pojem *vnější kolonizace* pak vyzdvihuje osídlence přicházející z „vnějšku“, zejména z německých zemí a je spojena s následujícím stoletím.¹³⁰ Je ovšem nutno brát v úvahu, že kolonizace probíhala s nižší intenzitou po celou dobu od přelomu prvního a druhého tisíciletí v souvislosti s populační explozí na

¹²⁹ K listinám FIALA, Zdeněk: *K počátkům listin v Čechách*, Historický sborník I, Praha 1953, s. 27-45; DUŠKOVÁ, Sáša: *Naše listiny doby přemyslovské pro nižší světské feudály a otázka šlechtických archivů*, SPFFBU C3, 1956, s. 56-78.

¹³⁰ Od této terminologie se však dnes již upouští. Na celý proces „získávání země“ je nutno pohlížet komplexně a v širších souvislostech. Fenomén středověké kolonizace nejnověji shrnul ŽEMLIČKA, Josef: *Království v pohybu*, s. 61-76.

západě okolo roku 1000. Středověkou kolonizaci našeho území je tak třeba vidět v širších evropských souvislostech a nikoliv jako izolovaný jev, k čemuž může svádět již zmíněný nedostatek písemných pramenů ze staršího období.¹³¹

Z tohoto schématu poněkud vybočuje známá antikolonizační teorie Bertolda Bretholze o historickém prvenství německého etnika na území Čech. Bertolz svou práci koncipoval zcela v dobových intencích vzájemných česko-německých nacionalistických půtek. Spolek pro dějiny Němců (*Verein für der Deutschen in Böhmen*) ho pověřil zpracováním českých dějin s jasným cílem, totiž vyzdvihnout civilizační přínos německého etnika na formování státu. V jeho pojetí hrálo německé etnikum od prvopočátku hlavní roli při osídlování české kotliny. Zastával tezi o nepřetržitosti germánského osídlení z dob Markomanů a Kvádů, které měla slovanská vlna z dob stěhování národů vytlačit do pohraničí, odkud mělo toto německé osídlení za posledních Přemyslovců vyjít z anonymity a položit tak základy novodobému německému českých zemí.¹³²

Krajina v okolí Hřebenů byla osídlena především domácím obyvatelstvem. Němečtí kolonisté na naše území přicházeli za obchodem a přinášeli s sebou znalosti a technologický postup z domácího prostředí. Tyto kolonisty bychom tak mohli spojovat převážně s městským prostředím a své uplatnění našli zejména při specializovaných činnostech, jako např. při dolování zlata (*Sloiger* v Jílovém). K rozrušení neprostupné hradby lesů a засídlení příhodných míst však bylo v raném středověku užíváno také zajatců (zejména polských). Při polské výpravě v roce 1039 se vzdali Břetislavovi I. obránci a obyvatelé polského hradu *Giecz* (Hedče), který chránil přístup na Hnězdno. Tuto událost zaznamenal kronikář Kosmas. Podle kronikářova podání všichni obyvatelé českého knížete prosili, aby „*je pokojně i s jejich dobytken a s ostatním majetkem převedl do Čech*“. Kníže jejich prosby vyslyšel a přidělil jim „*nemalou část lesa Črnína. Ustanovil jim jednoho z nich za správce a soudce a nařídil, aby se spravovali právem, jež mívali*

¹³¹ KLÁPŠTĚ, Jan: *Změna – středověká transformace a její předpoklady*, in: *Mediaevalia archaeologica bohemia. Památky archeologické – Supplementum 2*, Praha 1994, s. 9-59.

¹³² BRETHOLZ, Bertold: *Geschichte Böhmens und Mährens, I. Das Vorwalten des Deuschtums. Bis 1419*, Reichenberg 1921. Fenomén středověké kolonizace s odkazem na další literaturu shrnul KLÁPŠTĚ, Jan: *Proměna*, s. 164-174; ŽEMLIČKA, Josef: *Počátky Čech královských 1198-1253. Proměna státu a společnosti*, Praha 2002, s. 11-30; nejnověji TÝŽ: *Království v pohybu. Kolonizace, města a stříbro v závěru přemyslovské epochy*, Praha 2014, s. 61-76.

v Polsku, i oni i jejich potomci na věky. A jménem odvozeným od toho hradu podnes nazývají se Hedčané“.¹³³ Jednalo se patrně o Hedčany u Kožlan na Rakovnicku, kde býval i les Črnín. Známe také Hedčany ve východních Čechách.

Vladimír Šmilauer na základě jazykového rozboru jména vesnice Krusičany na Benešovsku usoudil, že se jedná o obec pocházející z 11. století a že byla také založena polskými přesídlenci, tentokrát z hradu Kruszwica. Na východním podhůří Hřebenů, na cestě pražsko-bechyňské je ve 14. století připomínána ves Gdyčina (později zpustlá), po níž se do dnešních dnů zachoval název tamního lesa Dešina (mezi Čisovicemi, Bratřínovem a Senešnicí), nedaleko Mníšku pod brdy bývala dnes již zaniklá vesnice Korutany. Obdobně upozorňuje na přesídlenecké osady řada místních a pomístních jmen nejen po celých Čechách, ale i na Moravě (Rakousy, Srbín, Uhřice, Polský vrch atp.).¹³⁴

Již bylo řečeno, že severní část podhůří Hřebenů, jenž se rozkládá na pokraji starého sídelního území vnitřních Čech, byla záhy svěřena klášterům. Ostrovský klášter byl až do založení Zbraslavského kláštera na konci 13. století nejvýznamnějším pozemkovým vlastníkem v této oblasti, nikoli však jediným. Oblast na „dohled“ a v dojezdové vzdálenosti od pražského centra v sobě skrývala značný potenciál a byla žádanou lokalitou především pro církevní instituce, které v Praze sídlily (a že jich nebylo málo). Uchazečů bylo hodně, ovšem knížata se poměrně dlouho bránila větším kolonizačním aktivitám v brdských hvozdech. Nezřídka tak docházelo k situacím, kdy z jedné vesnice plynuly požitky více institucím. Tato situace vedla v budoucnu k mnohým sporům.

Ostrov se například dostal do sporu s křižovníky o desátky ze dvora v Dobřichovicích. Tento spor měl v průběhu let zajímavé vyústění. Křižovníci se nejprve roku 1275 zavázali platit ročně 2 hřivny pražské váhy. Po braniborském vpádu (1278-1283) bylo ale ostrovské zboží tak zpustošeno, že opat kláštera prosil

¹³³ KOSMAS II.2, s. 83-84: *Cumque pervenissent ad castrum Gdec, castellani et simul qui illuc confugerant villani valentes ferre impetum ducis exeunt ei obvian auream gestandes virgam, quod erat signum dedicionis et ut eos pacifice cum suis peccoribus et ceteris rerum appendiciis transferat in Boemiam, dat eis parte silva, qui vocatur Crinin“.* Český překlad citován dle překladu Karla Hrdiny a Marie Bláhové (*Kosmova kronika česká*, Praha 1975, s. 78-79).

¹³⁴ ŠMILAUER, Vladimír: *Krusičany v Čechách a Kruszwica v Polsku*, Prace Filologiczne 18, 1964, s. 299-302; BOHÁČ, Zdeněk: *Dějiny osídlení*, s. 73-74.

křížovníky, aby se vyvázali z povinnosti platit desátek tím, že zaplatí jednorázově 20 hřiven stříbra.¹³⁵

Mezi více církevních institucí byly rozděleny i další vesnice při dolním toku Berounky. Tak například Lahovice byly rozděleny mezi klášter Ostrov, kapitolu na Vyšehradě a Kladrubský klášter. Mokropsy mezi vyšehradskou kapitolu a klášter sv. Jiří na pražském hradě.¹³⁶

Rozdělení důchodů z vesnice jednoho jména mezi více institucí svědčí stále ještě o rozptýlenosti jednotlivých sídlišť. S tím úzce souvisí přestavba a transformace středověké vesnice, kdy ve starších dobách tvořil sídlištní jednotku spíše shluk jednotlivých usedlostí, které navíc „putovaly“ po katastru pozdějších vesnic. Tento proces přeměny sídlišť v novodobou vesnici měl řadu podob. Velmi zjednodušeně řečeno, buď vedl ke koncentraci, nebo naopak izolaci až zániku jednotlivých sídlišť. Ještě před 13. stoletím je vesnice darována jako jeden celek určitého pojmenování (Černošice, Mokropsy, Chuchle)¹³⁷, zatímco ve 13. století vystupuje řada vesnic ve dvojicích. Od 2. poloviny 13. století se pak sídliště odlišují přídavnými jmény (horní, dolní).¹³⁸

Vyšehradská kapitula obdržela na konci 11. století Mokropsy a Lety. Tyto vesnice však záhy přešly do držby kláštera sv. Jiří na pražském hradě.¹³⁹

Nově založený kladrubský klášter získal roku 1115 knížecím darem Zbraslav, Černošice a několik lidí v Lipanech, Žabovřeskách, Vidimi (zaniklá) a Lahovicích. Z líčení Petra Žitavského víme, že se o Zbraslavi uvažovalo jako o možné lokalitě pro výstavbu nového benediktinského kláštera, nakonec však byla dána přednost právě pohraničním Kladrubům. Z. Boháč poukazuje na jeden

¹³⁵ CDB V.2, č. 765, s. 433; RBM II, č. 2713, s. 1186-1187.

¹³⁶ CDB I, č. 390, s. 396-397, č. 387, s. 382-383; CDB II, č. 359, s. 381, č. 378, s. 421; CDB V.2, č. 841, s. 552.

¹³⁷ CDB I, č. 350, s. 397, č. 387, s. 382; CDB III, č. 101, s. 118; CDB V.2, č. 841, s. 552.

¹³⁸ Roku 1230 (CDB II, č. 378, s. 421: „*Mocropsi et alii Mocropsi*“), r. 1292 (LKZ, č. 1, s. 2: „*Czernesicz item Czernesitz*“), r. 1264 (RBM II, č. 441, s. 172: „*rector eccl. in Minori Cuhlea*“), nebo k r. 1304 (LKZ, č. 15, s. 9: „*Chuchel maius et Chuchel minus... Czernetitz maius et Czernetitz minus*“). K transformaci středověké vesnice a venkovského osídlení BOHÁČ, Zdeněk: *Dějiny osídlení*, s. 60. Šířeji s odkazem na další literaturu ŽEMLIČKA, Josef: *Království v pohybu*, s. 197-214. Spíše z archeologického hlediska KLÁPŠTĚ, Jan: *Proměna*, s. 242-267.

¹³⁹ CDB I, č. 387, s. 382; CDB II, č. 378, s. 421.

faktor, který mohl hrát v tomto rozhodnutí významnou roli. Totiž expanzivní snahy tehdy vzkvétajícího ostrovského kláštera, které snad nakonec rozhodly pro vzdálené Kladruby. Mniši nově založeného kláštera si zřídili ke správě vzdáleného majetku na Zbraslavsku (přes 100 km) celu, v níž přebývalo několik mnichů. Kladrubští benediktini ztratili zájem na správě vzdáleného majetku u Zbraslavi po polovině 13. století, kdy se jejich majetek skrze kolotoč směn dostává do rukou krále Přemysla Otakara II., který zde vybudoval lovecký dvorec.¹⁴⁰

Řád křižovníků s červenou hvězdou získal darem královny Konstancie (potvrzeným listinou Václava I.) ves Dobřichovice s poli, lesy, vodami, pastvinami a jiným příslušenstvím, dále potom Třebotov a Slivenec s lomy na kámen jako náhradu za opravy kamenného mostu v Praze. Původní osada v Dobřichovicích se nacházela patrně u kostela sv. Martina a Prokopa. Nasvědčoval by tomu fakt, že dvůr postavený na místě dnešního zámku nenáležel do farnosti dobřichovické, nýbrž se z něho platily desátky ostrovskému klášteru (viz. výše zmíněný spor). Dobřichovický statek byl zvětšen na počátku 14. století skrze dary krále Jana Lucemburského a pánů z Tetína. Tehdy Jan Lucemburský odškodnil křižovníky v souvislosti s rozšířením pražské zástavby, které postihlo křižovnický majetek v okolí jejich hospodářského dvora (u sv. Petra na Poříčí). Roku 1337 jim daroval část královského lesa v Brdech hned u hranic křižovnických lesů nad Dobřichovicemi a blízký vrch Vráž (*Wrazium*) mezi Dobřichovicemi a Černošicemi ve výměře 7 lánů po 92 korcích. Křižovníkům náležel také les Roblín v sousedství Dobřichovic, který na žádost Štěpána z Tetína a se svolením krále Jana vyměnili následujícího roku za les Mořinu, jenž měřil 60 lánů. Karel IV. zde později nechal vystavět vesnici stejného jména a tvrz, patrně k ochraně východních částí karlštejnského panství. Roku 1361 rozmnožili křižovnický majetek bratři Vojtěch a Bohunek ze Všenor o část pozemků na levém břehu řeky Berounky u výše zmíněného vrchu Vráž. Roku 1271 plynuly

¹⁴⁰ CDB I, č. 390, s. 396-397; CHRON. AUL. REG., s. 48; CDB V.2, č. 565, s. 136; BOHÁČ, Zdeněk: *Kolonizace severovýchodních okrajů brábského hvozdu*, Vědecké práce Československého zemědělského muzea, Praha 1966, s. 79. K lokalizaci zaniklé vsi Vidím BOHÁČ, Zdeněk: *Dějiny osídlení*, s. 65-66; ŽEMLIČKA, Josef: *K lokalizaci zaniklých osad a pomístních názvů mezi Zbraslaví a Jílovým*, HG 5, 1970, s. 88-89. K pozemkové držbě kladrubského kláštera KUBŮ, Eduard: *Pozemková držba kláštera kladrubského v době předhusitské (do r. 1420)*, HG 18, 1979, s. 205-233.

křižovníkům platy z venice Vížina. Tato vesnice patřila již jako pustá na počátku 16. století k osovskému panství. Plaští cisterciáci získali v sousedství křižovnických majetků zalesněnou oblast při Radotínském potoce zvanou Choteč.¹⁴¹

Podle falza hlásícího se k roku 993 daroval kníže břevnovskému klášteru mimo jiné Vrané nad Vltavou s kostelem a rybáře ve Skochovicích. Tento majetek byl v držení břevnovských benediktinů až do počátku 15. století. Není bez zajímavosti skutečnost, že v průběhu mnoha staletí nedošlo ke změnám hraničních mezí těchto majetků a že jejich dnešní katastrální hranice jsou prakticky identické s těmi středověkými.¹⁴²

Kostel ve Vraném nad Vltavou a Vranově jsou podle Z. Boháče slavníkovského založení. Byly založeny nedlouho poté, co biskup Vojtěch obdržel od Boleslava II. právo na výstavbu kostelů. Oba kostelíky byly navíc zbudovány na strategickém místě, tedy při cestách, které by spojovaly východočeskou Libici s odlehlými slavníkovskými državami. Kostel ve Vraném byl vystaven nedaleko brodu přes Vltavu na cestě, jež měla spojovat centrum slavníkovské moci s pohraničním Osekem.¹⁴³

Hospodářská základna břevnovského kláštera spočívala na zemědělské produkci v nejstarším území vnitřních Čech (okolí Prahy, Podřipsko, Litoměřicko, Chlumínsko, Kouřimsko), ovšem významnou úlohu měla v klášterním hospodářství také oblast Hřebenů a středního Povltaví. Břevnov neměl rozsáhlou državu ve svém okolí. Ta byla rozptýlena po celých Čechách (podobně jako

¹⁴¹ RBM IV, č. 266, s. 454, ; č. 427, s. 175; RBM VII, č. 1020, s. 613; BĚLOHLÁVEK, Václav: *Kniha památní na sedmisetleté založení křižovníků s červenou hvězdou*, Praha 1933, s. 266-267; TOMEK, V. Vladivoj: *Dějepis města Prahy III*, Praha 1893, s. 248; BOHÁČ, Zdeněk: *Dějiny osídlení*, s. 84; TÝŽ, *Kolonizace severovýchodních okrajů brdského hvozdu*, Vědecké práce Československého zemědělského muzea, Praha 1966, s. 79; SEDLÁČEK, August: *Hrady, zámky a tvrze království Českého*, VI, 3. vyd. Praha 1995, s. 82, 84; TÝŽ, *Místopisný slovník historický Království českého*, 2. vyd. Praha 1998, s. 963.

¹⁴² CDB I, č. 375, s. 347-350; BOHÁČ, Zdeněk: *Dějiny osídlení*, s. 80. Ke skochovickým hranicím TÝŽ, *Katastry – málo využitý pramen k dějinám osídlení*, HG 20, 1982, s. 22-23.

¹⁴³ Teze o slavníkovském založení těchto kostelů je zajímavá a logická, k celé problematice a slavníkovskému vlivu v oblasti Hřebenů se však současné bádání staví skepticky (viz. kapitola *Kmen Čechů a Slavníkovci*). Právo na stavbu svatyní CDB I, č. 37, s.40, darování vranského kostela Břevnovu (jedná se o falzum) CDB I, č. 375, s. 348; BOHÁČ, Zdeněk: *Dějiny osídlení*, s. 32.

biskupské/arcibiskupské zboží). Největší zdroje příjmu pak plynuly břevnovskému klášteru kromě oblasti Čech z rajhradského probošství na Moravě.¹⁴⁴

Ostrovští mniši usilovali od počátku o vytvoření zázemí v bezprostředním okolí kláštera. Tím se ostrovské dominium výrazně lišilo od toho břevnovského. Knížata byla k ostrovským benediktinům poměrně štedrá. Břetislav jim daroval blízké Čisovice a jeho syn Spytihněv Třeбенice. Na počátku 12. století přibyly ke klášterní državě také Bojanovice a Bratřínov. Snad někdy v polovině 13. století získal Ostrov na krátkou dobu část kladrubského majetku u Zbraslavi (Černošice, Lipany), jenž byl součástí výše zmíněného kolotoče směn, kterým se bývalý kladrubský majetek dostal do rukou krále Přemysla Otakara II.¹⁴⁵

Správním střediskem ostrovského dominia byl samotný klášter, který spravoval vesnice v blízkém okolí kláštera. Správu odlehlejších majetků zajišťoval dvůr v Řeni (nedaleko Štěchovic). Zvláštnímu postavení se těšili tzv. nápravníci. Jejich grunty nepodléhaly placení úroků, museli však v případě potřeby chránit klášter a jeho majetek a vymáhat dávky od poddaných. Výrazný počet nápravnických usedlostí se nacházel v pravobřežní části ostrovského panství, v levobřežní části spravovali spíše odlehlejší majetek. Zajímavé je, že v blízkých Bojanovicích byli hned tři nápravníci. Dá se tedy předpokládat, že jejich služba spočívala v ochraně přilehlých lesů. Lze se také domnívat, že vesnice uvedené k r. 1310 ve stvrzovací listině papeže Klimenta V. ostrovskému klášteru (např. Hradištko, Davle, Třebsín, Masečín, Petrov, Hvozdnice), vznikly na počátku 14., nebo spíše již v průběhu druhé poloviny 13. století.¹⁴⁶

Poslední církevní institucí, o které bude řeč a jež měla své majetky v oblasti Hřebenů, je pražské biskupství (od r. 1344 arcibiskupství). Na levém břehu vltavském břehu je k r. 1132 vzpomínán biskupský dvorec v Malé Chuchli. Zboží

¹⁴⁴ BOHÁČ, Zdeněk: *Hospodářské zázemí břevnovského kláštera v době předhusitské*, in: Břevnov v českých dějinách. Sborník z konference pořádané ve dnech 14. a 15. září 1993 Filozofickou fakultou univerzity Karlovy u příležitosti milénia břevnovského kláštera, Praha 1997, s. 56.

¹⁴⁵ CDB I, č. 56, s. 60; CDB II, č. 359, s. 379; RBM II, č. 2706, s. 1183.

¹⁴⁶ RBM II, č. 2243, s. 971; BOHÁČ, Zdeněk: *Kolonizace severovýchodních okrajů brdského hvozdu*, Vědecké práce Československého zemědělského muzea, Praha 1966, s. 80-81; TÝŽ, *Dějiny osídlení*, s. 83.

pražského biskupství bylo po celých Čechách rozloženo tak, aby sloužilo pražským biskupům jako odpočinková stanice na cestách po diecézi či po cestě do zahraničí. Významným biskupským majetkem byl v tomto směru statek Příbram, který nabízel možnost přenocování biskupově družině při cestách do vzdálených krajín (jihozápadním směrem od Prahy).¹⁴⁷

Poblíž cesty, jež vedla z Prahy do Bavorska, měl své zboží urozený Hroznata Tepelský, zakladatel tepelského kláštera. Od tohoto Hroznaty koupil výše zmíněný statek Příbram v r. 1216 pražský biskup Ondřej II. za 300 hřiven. F. Klíma k tomu dodává, že z poměrně nevelké sumy peněz, za kterou byla Příbram vykoupěna (v té době statek), nelze usuzovat na nevelký rozsah příbramského panství, jak činí V. V. Tomek i A. Sedláček, který označuje Příbram r. 1216 jako prosté hospodářství vladyčí. Klíma tak soudí na základě etymologického výkladu jmen vesnic, které patřily k příbramskému panství a v jejichž názvech se zrcadlí kolonizační činnost (Láz, Žežice, Oseč atd.). Domnívá se tedy, že příbramské panství bylo rozlehlé již před městským založením r. 1227 a posloužilo jako zázemí pro nově vzniklé město, nikoli naopak (tzn. nejdřív město, poté postupná kolonizace). Klímův výklad je logický a lze s ním dle mého názoru souhlasit. Bezpečně víme, že koncem 13. století patřilo k příbramskému panství 13 okolních vesnic.¹⁴⁸

Z listin druhé poloviny 13. století můžeme vyčíst, že původní biskupský majetek zahrnoval také zboží v severní části Hřebenů (část Zbraslavi, Lipence, Žabovřesky, Lahovice, Vidim a Sadovou). Tyto vesnice nejdříve pražský biskup, podobně jako ostrovští mniši, získal od kláštera v Kladrubech, aby je posléze směnil s Přemyslem Otakarem II.¹⁴⁹

¹⁴⁷ KAN. VYŠ., s. 314. Blíže k arcibiskupskému panství v době předhusitské BOHÁČ, Zdeněk: *Pozemková držba pražského arcibiskupství v době předhusitské*, HG 18, 1979, s. 165-205.

¹⁴⁸ CDB II, č. 126, s. 116; SEDLÁČEK, August: *Místopisný slovník historický Království českého*, 2. vyd. Praha 1998, s. 732; KLÍMA, František: *Příbramské panství do válek husitských*, I, Příbram 1914, s. 3-4.

¹⁴⁹ CDB V.2, č. 565, s. 136; RBM II, č. 1692, s. 726-727.

5.3. Města a městečka

Vznik měst je v našem prostředí úzce spjat s dynamizací společnosti a proměnou společensko právních vztahů, jež byla součástí širšího komplexu změn. Těžiště těchto změn je pak u nás nutno hledat zejména ve 13. století, kdy jsou také zakládána první města z vůle panovníka. Přemysl Otakar I. založil celkem 13 měst, největší boom zakládání měst je pak spojen s osobou jeho stejnojmenného vnuka, který jich založil okolo 50. Za Václava I. začínají města zakládat také jiné vrchnosti (šlechta, církve – v našem případě arcibiskupská Příbram). Města lze nejobecněji rozdělit na královská a nekrálovská (někdy se užívá pojem poddanská). Dalším typem měst jsou například věnná (Mělník) a horní (Kutná Hora, Jihlava, v našem případě opět Příbram, Nový Knín a zejména pak Jílové u Prahy). Založení samotného města probíhalo s různými niancemi v zásadě dvěma způsoby. Buď se v zástavbu městského typu za příhodných podmínek vyvinulo původní sídliště, případně bylo město vysazeno při okraji původní zástavby¹⁵⁰, nebo bylo založeno tzv. na „zeleném drnu“, tedy na příhodném místě (volném prostranství), kde starší zástavba a právní nároky nebránily pravidelnému rozměření náměstí a ulic, které bylo typické pro takto vysazená města (pravidelný čtvercový půdorys a šachovnicově uspořádaná uliční síť). Samotný pojem *město* vzbuzuje dodnes řadu řadu otazníků a historici nejsou v jeho výkladu jednotní. Jinak přistupuje ke studiu města historik nebo právní historik, z jiného pohledu pak na celý fenomén nahlíží urbanista, archeolog či demograf. Jedním z problémů, který se dodnes nepodařilo uspokojivě vyřešit, je (velmi zjednodučeně řečeno) otázka, zda můžeme označit za město sídliště, jež vykazuje obecně přijímané znaky města (lidnatost, rozsah, ráz zástavby, správa atd.), nebo zda se o městu dá hovořit až v momentě, kdy naplňuje právní charakteristiku města (nejrůznější privilegia, výsady, apod.). V této kapitole se budu blíže věnovat vybraným městům a městečkům v oblasti Hřebenů, jež dříve či později splňovaly jak obecnou, tak právní charakteristiku městského sídliště.¹⁵¹

¹⁵⁰ To je případ v podstatě všech reprezentantů městského zřízení v podhůří Hřebenů, o kterých bude řeč v této kapitole.

¹⁵¹ Dnes již samozřejmě existuje k městské problematice velké množství literatury. Za všechny uvedme alespoň dnes již klasické dílo F. Hoffmanna (HOFFMANN, František: *Středověké město v Čechách a na Moravě*, Praha 2009). Spíše z právně historického hlediska KEJŘ, Jiří: *Vznik městského zřízení v českých zemích*, Praha 1998. Ke klasifikaci měst a genezi městského bádání s odkazem na další literaturu ŽEMLIČKA, Josef: *Počátky Čech královských*, s. 263-288.

Centrem arcibiskupské správy v jihozápadních Čechách bylo horní město Příbram. Jak jsem již uvedl v předcházející kapitole, původně příbramský statek se nacházel poblíž cesty, která vedla jihozápadním směrem od Prahy přes vesnici Pičín a královské zboží na Dobříšsku dále do Bavorska.¹⁵² Kolem roku 1288 náleželo k tomuto trhovému městu (*forense oppidum*) 13 vesnic. Původně příbramský statek (*praedium*) se tak během pár desítek let stal trhovým městem a centrem rozsáhlého území. Za biskupa Tobiáše z Bechyně byly vysazeny německým právem vesnice Láz (dnešní Lazec), Brod, Konětopy, Osec a Žežice.¹⁵³

Za bouří proti Václavovi II. ve druhé polovině 13. století podnikl několik nájezdů na Příbram Dětřich Švihovský z Ryzenberka a r. 1289 byla Příbram vypálena. Následně ji nechal Tobiáš z Bechyně opět německým právem vysadit. Roku 1298 potvrdil biskup Řehoř Vojslavovi, zdejšímu faráři, desátky z Příbrami, Dubna a okolních vesnic. Tamní faru přičlenil ke kostelu sv. Jiljí v Praze roku 1310 biskup Jan IV. a v tuto dobu také v Příbrami vzkvétalo hornictví. Patrně za vlády Jana Lucemburského obdržel biskup povolení opevnit svá města, zejména pak Příbram. Arcibiskup Arnošt poté vystavěl při hradbách tvrz a založil v Příbrami špitál. K ochraně této tvrze a příbramských statků byli službou povinni nápravníci v Oseči, Chrasti, Poříčí, Životicích, Smolotelích, Kozarovicích, Rastelích, Pohoří a Krsicích. Rozsáhlé příbramské panství ohraničovali na konci 14. století na severovýchodě nedaleko Dobříše vesnice Drevníky a Dušníky (Daleké Dušníky), na jihu se příbramské zboží rozprostíralo za vesnice Mirovice a Mírotice. K panství patřilo také 6 vesnic, z nichž se vydržovali arcibiskupovi úředníci, totiž Višňová a Ostrov v krajině mezi Příbrami a Dobříší a Lš'eaň, Chlum, Skřípel a Osov u Hostimi.¹⁵⁴

První zmínky o příbramském dolování pochází z roku 1311 a 1330, kdy se připomínají důlní podnikatelé Konrád z Příbramě (pražský měšťan) a kutnohorský

¹⁵² O této cestě se dochovala jediná zpráva (RBM III, č. 611, s. 33). Srovnej KLÍMA, František: *Příbramské panství do válek husitských*, I, s. 3, pozn. 3.

¹⁵³ FTB, č. 29, s. 26-27, č. 266, s.205-206.

¹⁵⁴ RBM II, č. 1775, s.763; SEDLÁČEK, August: *Hrady, zámky a tvrze království Českého*, VI, s. 123; MALÝ, Ladislav: *Příbramsko a Dobříšsko*, Příbram 1930, s. 81; MĚSTO STŘÍBRA A SLÁVY STARÝCH HORNICKÝCH TRADIC. Sborník na oslavu 750 letého trvání horního města Příbrami. 1216-1966, Příbram 1966, s. 23.

rytíř Mikuláš z Neuenhofenu. Konrád se svými syny Jindřichem a Mikulášem daroval pražskému biskupu Janu IV. huť. Mikuláš z Nových Dvorů, mincmistr a měšťan kutnohorský, daroval roku 1330 konventu na Zbraslavi desátou část výtěžků ze svých podílů na příbramském dolování. Někdy ve 40. letech 14. století pak propůjčil mincmistr Thomlin Wolfinův pražskému měšťanovi Mikuláši Bořitovi doly řečené *Neufang* (Nová jáma) u Blahutova mlýnu na příbramském panství.¹⁵⁵

Královské město Beroun se nachází na soutoku Litavky a řeky Berounky. Ve středověku byl Beroun významnou stanicí tranzitního obchodu a středisko zvláště železářské a hrnčířské výroby. V místech, kde řeku Berounku (dříve Mži) přecházela obchodní cesta z Prahy do Plzně, stávala ves Brod (*Nabrode*), doložená falzem již k roku 1088. Naproti přes řeku, poněkud stranou, stávala snad tehdy ves Beroun. Tuto ves pak znovu emfyteuticky vysadil někdy před rokem 1265 král Přemysl Otakar II. Ten tu právě tohoto roku potvrdil listinu ostrovskému klášteru. Již následujícího roku (1266) se můžeme dočíst ve výsadě pro Chotěšov o *civitas Verona*.¹⁵⁶

V tuto dobu byl Beroun patrně komorním tržním městečkem. Česká obec byla tehdy spojena s kolonií přistěhovalých Němců a vytvořila tamní *civitas*. Německá část snad vznikla na půdě vísek Rváčova a Bezděkova, které král v souvislosti s lokací Berouna odňal biskupovi. Jak poukazuje J. V. Šimák, obě tato jména se často vyskytují jako názvy polních tratí nebo částí měst (např. Roudnice, Rychnova nad Kněžnou, Lomnice nad Popelkou). Dá se tedy patrně předpokládat, že také tyto vesnice nevelkého rozsahu stávaly blízko Berouna a splynuly s ním v jeden celek.¹⁵⁷

Při konstatování, že tyto dvě výše zmíněné vesnice ustoupily městskému osídlení, je na místě podtrhnout slůvka která jsem použil, tedy „snad“ a „patrně“.

¹⁵⁵ RBM III, č. 11, s. 5; MALÝ, Ladislav: *Příbramsko a Dobříšsko*, s. 83; MĚSTO STRÍBRA A SLÁVY STARÝCH HORNICKÝCH TRADIC. Sborník na oslavu 750 letého trvání horního města Příbrami. 1216-1966, Příbram 1966, s. 24.

¹⁵⁶ CDB I, č. 387, s. 381-382; CDB V.1, č. 450, s. 664-665, č. 475, s. 703-704.

¹⁵⁷ ŠIMÁK, J. Václav: *O počátku města Berouna*, ČČH 43, 1937, s. 51-54. Pro úplnost dodejme, že v literatuře jsou někdy zmíněné vesnice lokalizovány (patrně mylně) k Unhošti. Dnes se zde nacházejí obce Horní a Dolní Bezděkov (přibližně 20 km severozápadním směrem od Berouna).

Nepravidelný půdorys v severozápadní části města vedl Šimáka k domněnce, že se zde nacházelo starší osídlení a k němu se připojilo nové v jižní části města. Na základě studia pomístních názvů pak byla tato jižní část města spojována s německou kolonizací, zatímco tu severní měli obývat čeští starousedlíci. K této tezi se staví skepticky M. Ježek na základě výsledků archeologického výzkumu, který v Berouně probíhal na počátku 90. let minulého století. Výzkumem bylo doloženo středověké osídlení (13. stol.) při frontě domů na dnešním náměstí. Nálezy z jižní části katastru jsou o něco mladšího data (až 14. stol.). Na jedné z parcel se během výkopu našel také zlomek muškátového oříšku. Na poměrně čilý obchodní ruch poukazuje také nález slitinových skládacích vážek, které se ve středověku používaly mimo jiné i při prodeji koření. Svou roli zde sehrála nepochybně exponovaná poloha Berouna na hlavním tahu spojujícím Prahu se západní a jižní Evropou. Beroun byl tak jistě vítanou zastávkou pro kupce, kteří sem směřovali z důležitého centra obchodu s kořením, Norimberku. Archeologickým výzkumem jihovýchodní části historického jádra obce nebyly zjištěny stopy pravěkého, ani raně středověkého osídlení. Okrajové části města pak byly využity spíše sporadicky k zemědělským účelům. Nálezy ze 13. století byly tedy zjištěny pouze v centru města, v jižní části nebyly zjištěny nálezy ze 13. ani 14. století.¹⁵⁸

Utváření města se ovšem neobešlo bez problémů.¹⁵⁹ K tomu, aby toto založení bylo úspěšné a z Berouna se stalo prosperující město, přispěl Václav II., jenž v roce 1295 připojil k Berounu biskupské vesnice Zdice, Bavoryně a Černín a zároveň nařídil město znovu vysadit a přestavět. V tuto dobu se stává z Berouna nesporně královské město, které ovšem nadále hospodářsky stagnovalo. Roku 1303 král stvrzuje Berounu vesnice Zdice, Bavoryně, Černín, Trubín, Záhřivec (zaniklá), Bařechov (zaniklá) a Počáply. V následujících letech nechal král Jan Lucemburský zastavit Beroun Vilémovi Zajícovi z Valdeka, který Berounu odepřel právo pastvin a průhonu v křivoklátských lesích. Teprve po jeho smrti spadlo město opět na krále a Jan Lucemburský městu tyto pastviny kolem

¹⁵⁸ JEŽEK, Martin: *Archeologický výzkum v Berouně r. 1993*, AR 46, 1994, s. 244-252. Ke skládacím vážkám JANSOVÁ, Libuše: *Středověké skládací vážky z Berouna*, AR 9, 1957, s. 203-206. Podobné vážky se našly také na Sekance, k tomu blíže RICHTER, Miroslav: *Hradištko u Davle, městečko ostrovského kláštera*, Praha 1982, s. 186-187.

¹⁵⁹ Ostatně známe celou řadu nezdařených městských založení (např. Bělá pod Bezdězem). K tomu blíže ŽEMLIČKA, Josef: *Nezdařená městská založení ve 13. století*, HD 4, 1979, s. 43-68.

Berouna a v lese Kdýčina roku 1325 vrátil. Téhož roku dal král pražskému měšťanu Menhartu Rokycanskému list na rychtu a clo v Berouně. Král Jan r. 1336 směnil se Zbyňkem Zajícem z Valdeka svůj hrad Budyni nad Ohří za Žebrák, čímž došlo k rozšíření královské držby v okolí Berouna. Za panování Karla IV. vzkvétalo ve městě řemeslo, zejména hrnčířství, sladovnictví, soukenictví a výroba železného zboží. Také byly zakládány vinice, chmelnice a ovocné sady. Beroun byl podobně jako Mníšek uveden v *Maiestas Carolina* mezi městy a hrady, které nemají být odtrženy od královské komory a které mohou být zastaveny pouze na krátkou dobu (ne delší jak 10 let). V Berouně se také vybíralo clo. Zpráva, která se nachází v blíže nedatovaném formuláři Zdeňka z Třebíče a pochází patrně z druhé poloviny 13. století říká, že Václav II. dává za spásu duše svého otce desátý týden cla *in Verona* klášteru sv. Jiří. Dohled nad výběrem tohoto cla má pak vykonávat pukrabí v blízkém královském hradu (Nižboru).¹⁶⁰

Z přelomu 13. a 14. století pochází monumentální berounské opevnění. Hlavní hradba s věžemi je nejlépe dochovaným příkladem městského fortifikačního systému pozdní doby přemyslovské a rané doby lucemburské na našem území. Berounský hradební komplex je reprezentantem nového stylu opevnění, kdy se začaly budovat hranolové, dovnitř otevřené věže. Výrazně se tak liší od věží podobného půdorysu, které známe z fortifikačního systému některých měst druhé poloviny 13. století (Čáslav, Kadaň, České Budějovice, Kolín aj.).¹⁶¹

Dalším zajímavým městem v podhůří Hřebenů, k jehož vzniku se váže zajímavá pověst, je Mníšek pod Brdy. Podle této pověsti měl Mníšek náležet v dávných dobách ostrovskému klášteru a nejprve se měl jmenovat Dubňany. Tato původní ves však měla zaniknout při požáru a s její obnovou měli pomáhat (hlavně dodávkou dřeva) ostrovští mniši, kteří docházeli na své majetky v této oblasti. Odtud tedy název Mníšek (v pramenech *Monachus*, *Monacum oppidum*).

¹⁶⁰ CDB V.1, č. 450, s. 664-665, č. 475, s. 703-704; RBM II, č. 1692, s. 727. Údaj o clu RBM II, č. 2408, s. 1042: „*decimam septimam in theloneo in Verona...purchravijis in Mysinburk*“; JÜNA, Jindřich: *Monografie Hořovicka a Berounska*, 6, Praha 1931, s. 23-25.

¹⁶¹ RAZÍM, Vladislav: *Středověké opevnění města Berouna*, Beroun 2003, s. 19.

Ostrovští mniši drželi na Mníšecku konkrétně horu zvanou Ovny směrem ke Svinařům, s porostlinami a poddanými (snad nynější Halouny).¹⁶²

U Mníšku se nachází les Korutany, který svým názvem upomíná na dnes již zaniklou přesídleneckou osadu, nacházející se na katastru dnešní obce Kytín. Vznik této osady je patrně možné spojit s vládou některého ze tří panovníků. U dvora krále Václava I. žil po nějakou dobu korutanský kníže Oldřich. Korutany držel také Přemysl Otakar II. a českým králem na počátku 14. století byl Jindřich Korutanský. Zdá se tedy, že za některého z těchto králů bylo v uvedené vsi usazeno několik rodin z této krajiny. V okolí se měla v dávných dobách vypravovat pověst o paní Korutanské. Ta nechala v této vsi postavit kapli Panny Marie Bohorodičky a když se v oné kapli pomodlil její nevidomý syn, umyl se vodou z pramene a prozřel. Na památku tohoto zázraku pak měla nechat založit ves Kytín.¹⁶³

Potud pověsti. Z pramenů víme, že zde bývala tvrz, která byla ve 14. století sídlem královského zboží. Král Václav IV. podával v roce 1369 na dvakrát kněze k mníšeckému kostelu.¹⁶⁴

Když si Karel IV. v 60. letech 14. století bral za svou čtvrtou manželku vnučku polského krále Kazimíra a Anny Litevské, Alžbětu Pomořanskou, přicházelo za ní na pražský dvůr také její příbuzenstvo. Mezi nimi přijel na zkušenou do Čech také Kejistut Litevský, který přijal křesťanské jméno Jindřich. Karel IV. mu udělil v dočasnou držbu hrádek a městečko Mníšek s okolními vesnicemi, aby byl zabezpečen. Kníže Jindřich se připomíná k roku 1372 jako patron kytínského kostela, kam skrze rezignaci kněze Matyáše podává Pavla Turnovského.¹⁶⁵

Další zpráva o Mníšku se váže k tamní kupecké stezce a prozrazuje nám, jaká příkoří si museli kupci při putování tamním krajem vytrpět. Vzhledem k tomu, že

¹⁶² RBM III, č. 1108, s. 432. Ve Svinařích bývali sedláci, kteří chovali pro zeměpanský dvůr vepřový dobytek. První zmínka o této vsi se váže k roku 1088, ovšem jedná se o pozdější falzum (CDB I, č. 387, s. 381-382).

¹⁶³ VÁVRA, Josef: *Historické paměti bývalého panství Mníšeckého a kláštera sv. Máří Magdaleny na Skalce s dvěma rodokmeny*, Praha 1899, s. 9-10.

¹⁶⁴ LC II, s. 14, 18.

¹⁶⁵ LC II, s. 80; VÁVRA, Josef: *Historické paměti bývalého panství Mníšeckého a kláštera sv. Máří Magdaleny na Skalce s dvěma rodokmeny*, s. 12.

v okolních lesích docházelo často k loupežím, udělil Václav IV. popravu (správu) nad zdejší krajem Janovi z Lestkova (tou dobou král. Purkrabímu na Žebráku) a udělil mu v manství městečko Mníšek s tvrzí a dále vesnice Tisovec (patrně dnešní Čisovice), Lhotu (snad Stříbrnou Lhotu), Kytín a Korutany. Zároveň Jan obdržel právo brát dříví ke stavbě i palivu z dobříšských lesů a právo honitby vysoké a černé zvěře.¹⁶⁶

I k dalším městům v podhůří Hřebenů se váže pověst k jejich založení. Konkrétně Dobříš měla svůj název získat po svém zakladateli, vladykovi Dobřichovi (podobná pověst se váže k Dobřichovicím). Za panování Václava IV. byla na městečko povýšena původní osada, ležící podobně jako Mníšek na starobylé Zlaté stezce. Víme také, že v Dobříši stával královský dvorec. První písemná zmínka o Dobříši se váže k roku 1252, kdy tu Václav I. vydal čtyři listiny klášteru v Plasech. Roku 1321 (24.6.) nechal Štěpán z Tetína vysadit Dobříš se 12 lány právem zákupným. Tímto listem byly vysazeny také vesnice Kytín, Knín a Libšice, jiným listem stejného data pak Trhové Dušníky, Dubenec a Rosejovice.¹⁶⁷

Poté získal Dobříš opět král Jan Lucemburský a za pokročilé vlády tohoto krále vznikl na místě dnešního zámku (snad péčí tehdy markraběte Karla) lovecký hrádek, zvaný *Vargač*. Tento bezvěžový typ hradu s palácem představuje vzácný případ novostavby malého královského hradu starší doby lucemburské. Až do husitských válek, kdy ho získali Kolovratové, zůstal královským majetkem. K tomuto hradu byly připojeny vesnice od Kamýčka a sřízena služební manství. Jednou z povinností dobříšských manů byla ochrana tamních královských lesů. Manský dvůr byl v *Tisovicích* (Čisovicích), ke kterému patřil mlýn a jehož držitelé měli právo v lesích sekát dříví. Na Dobříš dojízděli za loveckými radovánkami také Janovi potomci (Karel IV. tu přebýval v r. 1371, Václav IV. roku 1386). Karel IV. pak přenesl na Dobříš úřad nejvyššího lovčího.¹⁶⁸

¹⁶⁶ SEDLÁČEK, August: *Hrady, zámky a tvrze království Českého*, VI, s. 94.

¹⁶⁷ CDB IV, č. 233, s. 404, č. 234, s. 405, č. 235, s. 407, č. 236, s. 408; RBM III, č. 696, s. 290, č. 697, s. 291. Všechna dochovaná dobříšská privilegia jsou v latinském originále a českém překladu otištěna v KOPÁČEK, Ludvík: *Dobříšská privilegia*, Příbram 1915.

¹⁶⁸ SEDLÁČEK, August: *Místopisný slovník historický Království českého*, s. 140; DURDÍK, Tomáš: *Ilustrovaná encyklopedie českých hradů*, Praha 2009, s. 113-114.

Václav IV., který zde v 80. letech pobýval, vysadil roku 1391 dům u Rosejovského rybníka Havlovi z Pouštníka, který za to byl povinen službou se samostřílem k dobříšskému hradu. A. Sedláček uvádí ve svém díle zajímavou informaci o hospodářství dobříšského panství. Na počátku 15. věku měly dobříšské lesy údajně vynášet 600 kop, z toho 400 náleželo královské komoře. Pěkný užitek plynul také z rybníků. Lesy byly rozděleny na 6 hájemství, které spravovali hajní Lovek, Míka, Pešík, Dluhoš, Václav a hajní Chlumští. Celkový příjem ze všech důchodů měl tehdy činit bezmála 700 kop, z toho 300 kop náleželo komoře a zbytek byl na zaplacení nejrůznějších potřeb. Na čeled' a hradské služebníky připadlo zhruba 165 kop, 22 kop pak na holotu (chlapce vodící psy), myslivce a psy. Další rozvoj městečka však zastavily husitské války.¹⁶⁹

Velmi starou sídelní tradici lze vysledovat v dnešním městečku Lochovice. Na protáhlé rovinaté ostrožně při jižním okraji městečka se nacházelo raně středověké hradiště. Areál v rozsahu zhruba 7 ha byl rozdělen na tři části a chránily ho celkem tři linie opevnění. Na hradišti dosud neproběhl terénní výzkum, tamní nálezy (pravěké a raně středověké) byly zjištěny povrchovým sběrem. Počátky tohoto slovanského hradiště je snad možné klást do 10. století, přičemž jeho existenci lze klást do 11. a 12. století. V dnešních Lochovicích byla objevena na několika místech soudobá sídliště a pohřebiště. Funkce hradiště spočívala, podobně jako tomu ostatně bylo u dalších hradišť v okolí, v ochraně přilehlých zemských stezek. Osídlení se z tamní ostrožny přeneslo severněji, do míst dnešních Lochovic a na místě dnešního zámku stávala tvrz.¹⁷⁰

Na počátku 14. století se Lochovice připomínají jako městečko a jejich držitelem byl Vilém Zajíc z Valdeka. Nedlouho poté se dostaly do rukou zámožné vladyské rodiny ze Svinař. První z tohoto rodu se připomíná Bořivoj ze Svinař aneb z Lochovic, jenž r. 1369 prodal nějaký úrok klášteru sv. Tomáše v Praze.

¹⁶⁹ SEDLÁČEK, August: *Hrady, zámky a tvrze království Českého*, VI, s. 101.

¹⁷⁰ ČTVERÁK, Vladimír – LUTOVSKÝ, Michal – SLABINA, Miloslav – SMEJTEK, Lubor: *Encyklopedie hradišť v Čechách*, s. 187-188.

Jeho syn poté držel ves Suchomasty. Severně od Lochovic se nachází Libomyšl, kde stával hrádek.¹⁷¹

Spíše pro zajímavost uvedme ještě pozoruhodnou pověst, která se váže k počátkům Lochovic a jež máme „pramenně“ doloženou, ovšem z velmi nedůvěryhodného zdroje. Jistě, tuto zprávu je nutné brát s rezervou. Přinejmenším se však jedná o další z mnoha pověstí, které se vážou ke zdejšímu kraji. V předcházejících kapitolách byla řeč o přesídleneckých osadách, konkrétně o Hedčanech. Tamní obyvatelé si měli podle Kosmy zvolit jednoho správce a měli se spravovat právem, jež měli v Polsku. Václav Hájek k tomu dodává: „*Potom, když se kníže do Čech navrátil, dal jim jeden les, kterýž slove Cziřín, aby jej sobě planili a dějiny orné z nich dělali, a ustanovil nad nimi jednoho správce a soudce jménem Lochovec. Kterýž potom nad potokem i za potokem domy a chalupy sobě stavěli a jako městečko k podobnosti Bdeku postavili. Po některých pak letech dali sobě kostel pěkný, ve jménu svatého Stanislava postaviti, a dokud ti lidé trvali, vždycky Bdekové sluli, a od správce jejich také tomu místu dali jméno Lochovice.*“¹⁷²

Další zajímavou lokalitou je zaniklé „městečko“, jehož nález překvapil badatele v samotných počátcích odborného zájmu o archeologii měst v polovině minulého století. Toto zaniklé tržiště a výrobní centrum se nachází na vyvýšeném ostrohu nad soutokem Vltavy se Sázavou a nad ostrovem, jenž dal jméno benediktinskému opatství sv. Jana Křitele (*Insula*), které se zde od konce 10. století nacházelo. Odborný archeologický výzkum zde v druhé polovině minulého století vedl Miroslav Richter. Zaniklé sídliště je v odborné literatuře známo pod názvem Sekanka (podle cest vysekaných do bočních srázů), nebo Hradištko u Davle (podle stejnojmenné obce, na jejímž katastru se nachází). Tamní sídlištní areál chránily ze tří stran strmé skalnaté svahy ostrohu vyvýšené nad hladinu řek o 50-60 m, které zároveň vymezovaly plochu sídliště.¹⁷³ Na centrální ploše o rozloze zhruba jednoho hektaru bylo napočítáno přes 40 objektů a stranou

¹⁷¹ SEDLÁČEK, August: *Hrady, zámky a tvrze království Českého*, VI, s. 210-211.

¹⁷² HÁJEK, Václav z Libočan: *Kronika česká*, k vydání připravil Jan Linka, Praha 2013, s. 289-290.

¹⁷³ Tato terénní situace sice poskytovala osadě značnou bezpečnostní výhodu, ovšem výrazně stížila přístup směrem od kláštera, což byl patrně i jeden z důvodů nahrazení Sekanky osadou v Davli (*opidum Dawel*).

sídelního jádra se nacházel kostel, který byl však zničen těžbou písku. Jižní, hlavní přístup do areálu osady chránilo opevnění s příkopem. Na vnitřní straně tohoto valu začali tamní obyvatelé budovat hradební zeď o šíři 2 m. Vzhledem k tomu, že právo na výstavbu hradeb je rys příznačný pro městské prostředí a s přihlédnutím k ostatním movitým nálezům (kovářské výrobky, skládací vážky aj.), klasifikoval M. Richter Sekanku jako tržní osadu, která se začala měnit ve středověké městečko.¹⁷⁴

Podle archeologických výzkumů je doba vzniku osady kladena do rozmezí od druhé čtvrtiny až do šedesátých let 13. století. Vzhledem k tomu, že o existenci tohoto sídliště nemáme žádné písemné doklady, jsme odkázáni na výsledky a odhady archeologického výzkumu. Podstatně lépe jsme informováni o okolnostech a době zániku Sekanky, který je spojován s řáděním vojsk Rudolfa Habsburského a braniborského markraběte Oty na konci sedmdesátých let 13. století. Pustošení klášterního zboží v r. 1278 je zaznamenáno v soudobé kronice takto: „*Němci, vypudivše, vyhnavše a vyvlekše za krky mnichy z Ostrova, přebývali v klášteře šest neděl a vyjedli všechno živobyčí, jež bylo získáno k potřebě mnichů, kteří tam konali služby Boží a nepřestávali se k Bohu modlití za dobrodince a spasení živých i mrtvých. Ve dvaceti čtyřech vsích toho kláštera vyloupili všechno movité i nemovité tak, že se nenalezlo ani chloupku, ani zrnka.*“¹⁷⁵ Tento nájezd měl fatální důsledky pro dějiny ostrovských benediktinů a z těchto škod se klášter už nevzmapatoval. Neutěšený stav klášterních budov byl patrně jedním z důvodů, proč cisterciáckí opaté nakonec pro novou fundaci zvolili Zbraslav. Nutné opravy byly značnou zátěží pro klášterní pokladnu a proto byl nucen opat Ota v této souvislosti prodat část klášterních majetků, ovšem bez většího úspěchu. Klášteru se snažil ještě v polovině 14. století pomoci Karel IV.¹⁷⁶, nicméně zkázu ostrovského kláštera dokonaly husitské války.

¹⁷⁴ KLÁPŠTĚ, Jan: *Proměna*, s. 357-363, s. 513, pozn. 202; ŽEMLIČKA, Josef: *Království v pohybu*, s. 226-227, 280. Blíže k Sekance RICHTER, Miroslav: *Hradištko u Davle, městečko ostrovského kláštera*, Praha 1982.

¹⁷⁵ PŘÍBĚHY PŘEMYSLA OTAKARA II., 332. V textu byl použit český překlad K. Hrdiny, V. V. Tomka a M. Bláhové (Pokračovatelé Kosmovi, přeložili K. Hrdina, V. V. Tomek a M. Bláhová, Praha 1974, s. 150).

¹⁷⁶ RBM VI.1, č. 164, s. 96.

5.4. Zbraslavský klášter

V založení cisterciáckého kláštera na Zbraslavi osobně spatřuji symbolický mezník v regionálních dějinách studované oblasti. Akt založení kláštera z mého pohledu s nadsázkou symbolicky završuje proces transformace a komplexu změn, jež s sebou přineslo „revoluční“ 13. století. Založení zbraslavského kláštera tvoří předěl mezi dobou „slávy“ a rozkvětu nejvýraznějšího pozemkového vlastníka v podhůří Hřebenů, tedy ostrovského kláštera a naopak dobou jeho úpadku od konce 13. století, kdy jeho „rolí“ přejímá nově založený klášter na soutoku Berounky s Vltavou, který se těší velké přízni jeho zakladatele, krále Václava II., jenž mu štědrým věnem zajistí pár desítek let prosperity a který se bude spolu se svými řádovými konkurenty podílet na dosídlování krajiny kolem Hřebenů.

Zbraslav byla dlouhou dobu v držení církevních institucí (nejdříve ji vlastnil klášter v Kladrubech, poté přešla do majetku pražského biskupa). Její výhodná poloha v bezprostřední blízkosti pražského centra byla pro krále Přemysla Otakara II. podnětem, aby v šedesátých letech 13. století učinil majetkovou směnu s pražským biskupem, při níž Zbraslav získal a slovy jednoho z autorů *Zbraslavské kroniky* Oty Durynského: „rozkázal vystavět lovecký dvůr s věžemi velmi pevnými. Tak připadlo to místo zastřenou výměnou do rukou knížat a během času prospívalo a bohatlo na polích, vinicích, lukách a pastvinách“.¹⁷⁷

Po králi Přemyslovi Otakarovi II. zdědil Zbraslav s loveckým dvorem jeho syn Václav, který se jí však na žádost opatů zřekl a přidělil toto místo k založení nového kláštera. Václav II. přistoupil k založení nové cisterciácké fundace velkoryse ať již po majetkové stránce, či té materiální (vybavení liturgickými předměty, knihami a jinými cennostmi). Nový konvent byl do kláštera na Zbraslavi uveden v dubnu 1292 a tohoto slavnostního aktu uvedení se zúčastnila řada představitelů české církve. Václav II. si Zbraslav velmi oblíbil, věnoval se zde zbožnému rozjímání, vyřizoval vladařské povinnosti a zajížděl sem také před válečnými taženími, aby si vyprosil Boží přízeň a štěstí v bitvě. Václav ovšem koncipoval založení zbraslavského kláštera ještě s jedním specifickým záměrem,

¹⁷⁷ CHRON. AUL. REG. I.38, s. 49. V textu bylo použito překladu F. Heřmanského (*Zbraslavská kronika. Chronicon Aule regie*, přel. F. Heřmanský, odborný dohled Z. Fiala, Praha 1976, s. 84).

totiž aby na Zbraslavi vzniklo nové přemyslovské pohřebiště, kde by mohl spočinout jak on sám, tak jeho rodina. V Čechách totiž neexistovalo tradiční pohřební místo vládců země, jaké známe například z francouzského prostředí (klášter St. Denis u Paříže). Nejvíce českých králů a knížat spočinulo v pražské svatovítské katedrále, ovšem existovaly i jiné nekropole (Vyšehrad, klášter na Strahově, Anežský klášter).¹⁷⁸

Budoucí klášter neměl ležet v dohledu městských bran nebo v samotném městě, to by odporovalo řádovým regulím, jež kázaly stavět řádové domy na odlehlých místech, kde by se šedí mniši mohli věnovat klidnému rozjímání a kde je možnost následné kolonizace přilehlých hvozdů. Ovšem panovník neměl na konci 13. století tolik možností, kam klášter situovat, jako jeho předchůdci o dvě století dříve. Okolí Prahy bylo za ta léta zahlceno majetky ostatních církevních institucí (Břevnov, Ostrov, vyšehradská kapitula, křižovníci aj.) a držebnostmi šlechty. Téměř všechna půda, lesy a lidé v zápolí Prahy někomu patřili a chtěl-li panovník mít zamýšlenou fundaci na dosah, nezbývalo než se vydat cestou složitých směn, koupí a prodejů (viz majetkové operace Přemysla Otakara II. za účelem zisku Zbraslavi). Václav II. se vydal spolu s cisterciáckými opaty (a sedleckým převorem Konrádem) na inspekční cestu po Vltavě a dopluli až do míst soutoku Vltavy se Sázavou, kde stával tou dobou skomírající ostrovský klášter. Jak jsem již zmínil v předchozí kapitole, právě neutěšený stav klášterních budov a také samotná poloha v sevřeném vltavském údolí byly důvodem, proč se nakonec opatři přiklonili pro Zbraslav, která ležela v úrodné a otevřené nivě řeky Berounky a poskytovala větší možnosti pro hospodaření. Úrodná krajina, hojnost zvěře a blízkost Prahy tedy nakonec rozhodly. Král Václav nakonec souhlasil s jejich volbou. Ve *Zbraslavské kronice* se můžeme dočíst, že královo okolí ho však od tohoto kroku odrazovalo: „*Ó králi, toto místo se ne bez uvážení zalíbilo tvému otci, protože když si chtěl kdykoli odpočinouti od rozruchu prací vladařských, s některými důvěrnými přáteli se tam odebral a užíval tam potěšení ne tak z honů,*

¹⁷⁸ CHARVÁTOVÁ, Kateřina: *Václav II. Král český a polský*, Praha 2007, s. 133-136. Ke královskému pohřebišti na Zbraslavi TATÁŽ, *Zbraslav – pohřebiště posledních Přemyslovců*, DAS 5/1991, s. 57-58.

*jako z pouštění žilou. Proto nebudeš-li míti toto místo, utrpíš bezpochyby nemalou škodu na královských zábavách“.*¹⁷⁹

První sbor mnichů přišel ze Sedlce a opatem se stal sedlecký převor Konrád. Podle zakládací listiny, která byla ve skutečnosti vydána s jistým časovým odstupem od vlastního založení, věnoval král nové fundaci na 50 vsí a tři města a městečka. Jádrem středočeského klášterního panství byla samotná Zbraslav s okolím (Žabovřesky, Lipany, Lipence, obojí Černošice, obojí Chuchle, Radotín) a dále vesnice u Slap. Klášter vlastnil také majetky ve východních Čechách a při českomoravském pomezí v okolí Chocně, Ústí nad Orlicí a České Třebové.¹⁸⁰

Rok před svou smrtí vydal Václav II. druhou fundační listinu (21.5.1304)¹⁸¹, jíž definitivně upravil klášterní věno. To tehdy rozšířil zhruba na 5 měst a tržních osad a přibližně 70 vsí, přičemž klášterní statky byly stále rozděleny na dvě části (středočeskou a východočeskou). Východočeská část panství tehdy doznala značných změn.¹⁸² Ke klášterní državě ve středních Čechách patřilo městečko Řevnice, 21 vsí a 3 kostely. Součástí klášterního zboží byl i tzv. „Klášterní les“ u Klínce, kde později cisterciáci založili vsi Líšnice a Jíloviště. Tyto kolonizační akce vedly ke sporům s klášterními sousedy, zejména pak s břevnovskými benediktiny, které zbraslavská aktivita patrně podnítila k založení Trnové za účelem uhájení levobřežního úseku břevnovského panství.¹⁸³

Zbraslavský klášter vlastnil na přelomu 30. a 40. let 14. století tři hospodářské dvory na Zbraslavsku (v Lahovicích, Černošicích a v Lipanech, kde měl klášter též vinice) a jeden dvůr, který patřil ke klášterním statkům v oblasti Slap. Zpočátku nejevili zbraslavští mniši o režijní dvorové hospodářství větší zájem. Ve

¹⁷⁹ CHRON. AUL. REG. I.39, s. 49-50. V textu bylo použito překladu F. Heřmanského (Zbraslavská kronika. Chronicon Aule regie, přel. F. Heřmanský, odborný dohled Z. Fiala, Praha 1976, s. 84-85). K výkladu kronikářovy zprávy o „pouštění žilou“ a okolnostech založení kláštera ŽEMLIČKA, Josef: *Přemyslovci. Jak žili, vládli, umírali*, Praha 2005, s. 190-192. K inspekční cestě po Vltavě TÝŽ, *Krajina z lodi spatřená. Inspekční cesta Václava II. z Prahy vzhůru po Vltavě*, in: *Krajina jako historické jeviště. K počtě Evy Semotanové, uspoř. E. Chodějovská – R. Šimůnek*, Praha 2012, s. 23-40. K založení kláštera též PROKOPOVÁ, Irena: *Václav II. a založení Zbraslavského kláštera*, HO 7/8, 2001, s. 146-158.

¹⁸⁰ LKZ, č. 1, s. 1-2.

¹⁸¹ LKZ, č. 2, s. 3-4.

¹⁸² K tomu blíže CHARVÁTOVÁ, Kateřina: *Dějiny cisterckého řádu v Čechách 1142-1420, II. Kláštery založené ve 13. a 14. století*, Praha 2002, s. 189.

¹⁸³ *Tamtéž*, s. 223, 226-227; BOHÁČ, Zdeněk: *Dějiny osídlení*, s. 92.

srovnání s ostatními cisterciáckými kláštery v Čechách v této době (první polovina 14. století) se jeví zbraslavské dvorcové hospodářství jako skromné. Podle K. Charvátové lze malý zájem zbraslavského opatství na této formě hospodaření připsat „*jak pozdnímu vzniku této instituce, kdy myšlenky autarkní výroby byly již opuštěny, tak relativnímu blahobytu v počátečních letech kláštera, kdy cisterciáci patrně vůbec neuvažovali o hospodaření ve vlastní režii jako o možném zdroji příjmů*“. Zájem zbraslavských mnichů na režijním hospodářství začal stoupat teprve v době krize zhruba od poloviny 14. století. Do počátku 15. století se pak Zbraslavi podařilo získat 12 dvorů, povětšinou v zázemí Prahy.¹⁸⁴

Aula Regia (Síň královská), jak byl klášter na Zbraslavi nazýván, nebyla běžným klášterním založením, ale již sám název nechá tušit, že tento klášter byl úzce spjat s Václavovou osobou a panovnickým rodem. Tento panovník choval ke klášteru nebyvalou přízeň nejen při jeho založení, ale i později. Zbraslav si oblíbila také jeho dcera Eliška. Léta rozkvětu a prosperity kláštera jsou spjata především s osobou jeho zakladatele. Po smrti Václava II. se klášter již nikdy netěšil takové přízni, jakou mu projevoval právě on. Zlé časy pro klášterní zboží znamenala zejména vláda Jindřicha Korutanského¹⁸⁵, další rozkvět kláštera (podobně jako ostatních institucí nejen v oblasti Hřebenů) byl znemožněn husitskými válkami. Přesto se však *Aula Regia* stala záhy po svém založení významným duchovním a intelektuálním centrem. Příslušníci cisterciáckého řádu (zejména Petr z Aspeltu, mezi nimi i zbraslavský opat Konrád) značným způsobem ovlivnili dějiny českých zemí a zasloužili se mimo jiné o uvedení lucemburské dynastie na český trůn.

¹⁸⁴ CHARVÁTOVÁ, Kateřina: *Dějiny cisterckého řádu v Čechách 1142-1420, II. Kláštery založené ve 13. a 14. století*, s. 231.

¹⁸⁵ Srovnej CHARVÁTOVÁ, Kateřina: *Dějiny cisterckého řádu v Čechách 1142-1420, II. Kláštery založené ve 13. a 14. století*, s. 252, pozn. 15.

6. Osídlení od konce 13. do počátku 15. století

6.1. *Královské a velmožské statky, závěrečná fáze kolonizace*

Ve 14. století dochází k dosídlování výše položených míst v podhůří Hřebenů, zároveň se řada sídlišť v širším okolí poprvé připomíná v písemných pramenech. Na následujících stránkách se budu věnovat právě těmto vybraným osadám, kde měli svá sídla příslušníci nižší šlechty, kteří jak si ukážeme, byli často povinni službou k některému z královských hradů. Právě vývoj královské držby v této oblasti mě bude také zajímat stejně jako fenomén zakládání tzv. Lhot, které se vyskytují v krajině jižně od Prahy ve velkém počtu, i když v řadě případů se dnes již nazývají jinak. V neposlední řadě se zmíním o klášterní kolonizaci, která se odehrála v oblasti tzv. „Klášterního lesa“, jak jsem ostatně již předdeslal v předcházející kapitole.

Dlouhým a zajímavým vývojem prošlo tetínské panství. V 11. a 12. století sídlili na Tetíně knížecí úředníci, kteří spravovali blízké okolí. Na Tetíně měl své sídlo královský lovčí. Tento úřad spolu s přilehlým lesem daroval král Václav ve druhé polovině 13. století klášteru v Chotěšově s tím, aby probošt a jeho následovníci obhospodařovali a ochraňovali zmíněný les tak, jako to činili královští úředníci. Chotěšovskému klášteru také patřilo podací právo z tetínských kostelů. Zajímavá je pasáž z textu listiny, v níž je proboštu a místním obyvatelům povoleno užívat v případě potřeby dřeva z lesa ke stavbě obydlí a k nápravě škod. Proboštovi je pak dovoleno svobodně užívat plody lesa a kácet suché nebo vyschlé stromy. Přitom je výhradně zakázáno pustošit zelený les.¹⁸⁶

Na počátku 14. století se zde nacházel manský dvůr, který později náležel pod správu karlštejnského panství. Jako první držitel této vesnice se připomíná Štěpán z Tetína, který stál u zrodu mnoha vesnic nejen v blízkém okolí, ale také na Příbramsku. Tento velmož byl patrně pokrevně spřízněný s Přemyslovci.

¹⁸⁶ RBM II, č. 1457, s. 625.

Označoval se totiž za synovce probošta Vyšehradského, jenž byl nemanželským synem krále Václava II. Roku 1331 zastával Štěpán z Tetína úřad zemského písaře. Zemřel patrně okolo roku 1340 a zanechal po sobě dceru Markétu a čtyři syny. Jeho synové ovšem nadrželi tetínské panství dlouho, neboť Karel IV. jej od nich vykoupil s úmyslem založit nový hrad Karlštejn a převedl správu panství na nový hrad.¹⁸⁷

Území, na němž nechal Karel IV. v polovině 14. věku vybudovat Karlštejn, bylo ze všech stran sevřeno církevními statky, v menší míře pak majetky nižších šlechticů. Půdu pro jeden z našich nejvýznamnějších hradů tak musel vykupovat zpět. Královskou komoru tehdy reprezentovaly na třech místech lesní komplexy. Na jihovýchodě Kamýcko, na jihozápadě dobříšské lesy a na západě pak Zbečno, Týřov a lesy na Křivoklátsku. Okolní majetky však již sloužily potřebám tamních hradů, proto král musel vesnice, jež se měly stát hospodářským zázemím Karlštejna, vykoupit.¹⁸⁸

K novému hradu přidělil Karel IV. také část panství Kamýckého. Lovčí správu z Kamýka král přeložil na Dobříš a při Kamýku ponechal pouze několik vesnic a všechna kamýcká manství tehdy přidělil k Dobříši a Karlštejnu. Karel zároveň s hradem nechal zřídit na Karlštejnu i děkanství. Pět kněží kanovníků s děkanem měli na hradě obstarávat pobožnosti. K výživě tohoto skromného sboru byly vyčleněny desátky z některých vsí karlštejnského panství a roku 1357 pak statek v Praskolesích s kaplí na hradě Žebráku. Při Praskolesích patřily kapitule vsi Měňany a Tobolka. Za panování Václava IV. vzrostly důchody kapitoly o platy z kostelů v Mořínách, Tetíně, Loděnicích, Vráži, Bezdědicích a sv. Jakuba v Berouně. Vlastní karlštejnské panství bylo o něco větší než děkanský statek. K nově zřízenému hradu připadlo takřka 20 vsí a kromě královského města Berouna, který daňovým podílem a farním kostelem patřil též ke Karlštejnu, připadlo k panství mimo jiné i městečko Hostomice, které bylo založeno přeložením starší osady na místo dnešního města patrně ve 13. století. Jak jsem již poznamenal, bylo obtížné vytvořit v této oblasti v tak pozdní době souvislé

¹⁸⁷ SEDLÁČEK, August: *Hrady, zámky a tvrze království Českého*, VI, s. 80-81.

¹⁸⁸ ČERNÝ, Václav: *Karlštejnské panství ve vývoji šesti století*, ČSPS 57, 1949, s. 2. K lenní soustavě na Kamýcku NOVOTNÁ, Markéta: *Kamýk nad Vltavou a jeho vilikace*, MHB 11, 2007, s. 117-136.

panství. V nejbližším okolí patřily ke Karlštejnu vsi Tetín, Poučnick, Hlásná Třebaň, Srbsko a přilehlé lesy. Ostatní vesnice se nacházely ve větší vzdálenosti. Za všechny zmiňme Loděnici a Vráž u Berouna, Milín za Příbramí s vesnicemi Trhové Dušníky a Dubenec, na Mníšecku pak vesnice Kytín, Čisovice a Čím, přičemž ne všechny tyto statky byly z nejrůznějších důvodů (směny, zástavy, prodej) součástí panství i v následujících letech. Kytín patřil k panství pouze několik let a Čisovice patřily r. 1409 k Mníšku. Někde patřila panství pouze část vesnice, některý poddaný (tak tomu bylo patrně v Hudlicích a Trubíně). Ke Karlštejnu byly službou povinny na čtyři desítky manů, ve zmíněné vesnici Čím pak byly dokonce 3 manské dvory.¹⁸⁹

Jihozápadním směrem od Zadní Třebaně se nachází městečko Liteň, kde bývaly dvě tvrze. Od dávných dob byla Liteň v držení rodu Buziců erbu svinské hlavy. Poprvé se toto městečko připomíná roku 1195 pod názvem Luteň, který se udržel až do počátku 14. století. Západně od Litně se nachází ves Měňany (dříve Jměňany), kde bývala také tvrz, na které seděl potomek pánů z Tetína, Jan z Ronovce.¹⁹⁰ Opačným směrem, tedy na východ od Litně, se nachází vesnice Svinaře. Jak sám název napovídá, jednalo se o služebnou osadu, jejíž obyvatelé měli povinnost chovat pro zeměpanský dvůr vepřový dobytek. Byly tu vinice a podle této vesnice se psával vladycký rod ze Svinař, druhdy ze Všeradic a Litovel.¹⁹¹ Ves Třebotov byla v držení hned několika majitelů. Roku 1361 seděli na tamní tvrzi Hanek, František, Jakeš a Kryštof řečení Bavorové. Někjaké majetky zde měli také Pezoldové.¹⁹² V údolí říčky Litavky leží dnešní městys Jince. V Jincích seděli zemané znaku sekery, z nichž se na počátku 14. století připomíná Bořita Bořitovic z Jinec. K roku 1380 se pak připomíná Jan z Jinec (*Johannis de Gynecz*) jako patron tamního kostela. Jince poté v 15. století spadly na královskou komoru.¹⁹³ K Neumětelům se váže známá legenda o Horymírovi a jeho koni Šemíku. Právě v této vesnici měl mít na vrchu Košíku v místech, kde stával hrádek, své sídlo bájný Horymír. Část vesnice Skřipel byla v držení královské

¹⁸⁹ *Tamtéž*, s. 3-4. Ke karlštejnským manstvím SEDLÁČEK, August: *Hrady, zámky a tvrze království Českého*, VI, s. 42-43.

¹⁹⁰ SEDLÁČEK, August: *Hrady, zámky a tvrze království Českého*, VI, s. 90-91; TÝŽ, *Místopisný slovník historický Království českého*, s. 595.

¹⁹¹ SEDLÁČEK, August: *Hrady, zámky a tvrze království Českého*, VI, s. 91.

¹⁹² *Tamtéž*, s. 87; HANSL, František: *Smíchovsko a Zbraslavsko*, Smíchov 1899, s. 404.

¹⁹³ LC III-IV, s. 148; SEDLÁČEK, August: *Hrady, zámky a tvrze království Českého*, VI, s. 208.

komory a byla svěřována jako manství příslušníkům nižší šlechty s takovou povinností, aby držitel sám nebo skrze svého služebníka přišel s honicím psem a pomáhal při honbě v lesích Hrochotech u Hostomic, kdykoliv by bylo potřeba.¹⁹⁴

S chmurnými událostmi, jejichž aktéry byly dva čeští panovníci stejného jména, jsou spojeny dějiny dnešního města Králův Dvůr. Název tohoto města dává tušit, že zde kdysi stával dvůr, který královi poskytoval útočiště při častých loveckých radovánkách. Těm se zde Václav IV. oddával také patrně roku 1393. Tehdy v druhé polovině roku přebýval ponejvíce na svých venkovských sídlech, zvláště pak na Žebráce. V tuto dobu se ovšem proti němu chystal ze strany panstva a jeho příbuzenstva odboj. Pánům ze starých rodů vadilo, že král Václav dával často přednost ve správě země nižším šlechticům. 18. 12. 1393 uzavřeli ve Znojmě tajný pakt proti králi Václavovi bratři Jošt a Zikmund s ostatními nespokojenci. Celé spiklenecké hnutí proti Václavovi dosáhlo jasných rozměrů na počátku května toho roku, kdy markrabě Jošt vytvořil jednotu s devíti českými pány, v jejichž čele stál Jindřich z Rožmberka. Pouhé tři dny po uzavření této tajné dohody byl Václav v Králově Dvoře, kde zrovna přebýval, těmito pány přepaden a poté uvězněn ve věži na Pražském hradě. V září roku 1253 zde zemřel král Václav I.¹⁹⁵

Z. Boháč se domnívá, že dolní Poberouní bylo domovem významného rodu Bavorů ze Strakonice. Praotcem tohoto strakonického rodu byl podle Boháče Bavor z Radotína, který je roku 1233 uváděn za svědka v listině krále Václava I.¹⁹⁶ Rodovým statkem Bavorů po jejich přesídlení z Moravy tak měl být Radotín u Zbraslavi, který je doložen jako majetek tohoto rodu listinou Bavora ze Strakonice roku 1338, kterou se potvrzuje stará smlouva mezi Bavorovým otcem a králem Václavem II. o postoupení Radotína spolu se sousedními Lahovicemi králi, který toto zboží s ostatními venicemi daroval zbraslavskému klášteru při jeho založení na počátku devadesátých let 13. století.¹⁹⁷ Je též známo, že rod Bavorů ze Strakonice měl malý statek na Dobříšsku. Tento rod měl také patronátní právo k pičínskému kostelu. Vilém ze Strakonice ho roku 1320 předal

¹⁹⁴ SEDLÁČEK, August: *Hrady, zámky a tvrze království Českého*, VI, s. 222.

¹⁹⁵ *Tamtéž*, s. 226-229; TOMEK, V. Vladivoj: *Dějepis města Prahy III*, s. 383.

¹⁹⁶ CDB III, č. 54, s. 55: „*Bawor de Radotin*“.

¹⁹⁷ LKZ, č. 72, s. 38.

strakonickým johanitům.¹⁹⁸ Na konci 13. století pak založil Bavor II. nedaleko Pičína Dlouhou Lhotu, která nejprve nesla jeho jméno.¹⁹⁹

Zakládání tzv. Lhot je fenoménem zejména třináctého století. Vůbec první zmínka o Lhotě (*Lhota*) na našem území se váže k roku 1199 a jedná se o dnešní vesnici Svatý Jiří u Chocně.²⁰⁰ Pojem *Lhota* souvisí s kolonizační činností, kdy osadníkům, kteří zakládali nová sídliště, mýtili lesy a zakládali pole, byla poskytnuta určitá doba či lhůta (zpravidal několik let) na to, aby dovedli tento kolonizační podnik do zdárného konce. Během této doby byli osvobozeni od veškerých povinností vůči své vrchnosti. Po uplynutí této doby vykonávali kolonisté smlouvenou robotu na panských rolích, lukách a v lesích a také se zavázali platit určitou sumu peněz, jejíž výše byla stanovena smlouvou.²⁰¹

V širším okolí Hřebenů byla založena řada takovýchto Lhot. V jihozápadní části katastru Mníšku pod Brdy stávala Stříbrná Lhota. Na její přítomnost upozorňuje stejnojmenný místní název této části města. Na vymýceném tisovém lese byla patrně založena Lhota, jež posléze dostala jméno podle lesního pokryvu, tedy *Tisovice* (dnes Čisovice).²⁰² Již jsem se zmínil o Dlouhé Lhotě u Pičína, jež původně nesla jméno po svém zakladateli (Bavorova). Ve třicátých letech 14. století vysadil knínský měšťan Kuncman les, řečený Kavčice (mezi Knínem a Živohoští) a založil tam dvě Lhoty, Zábornou a Prostřední. V jejich sousedství pak byla nedlouho před rokem 1348 Jindřichem ze Stájce vysazena Sejká Lhota.²⁰³ Mezi Jílovištěm a Lipenci byla patrně zaniklá ves Lhota, která se uvádí v listině z r. 1389. J. Žemlička tuto Lhotu na základě důkladného studia plužiny dotčených obcí lokalizuje do jižních částí katastrů Lipan a Lipenců při jejich hraničení s Jílovištěm.²⁰⁴

¹⁹⁸ RBM III, č. 611, s. 257-258.

¹⁹⁹ BOHÁČ, Zdeněk: *Dějiny osídlení*, s. 100.

²⁰⁰ CDB II, č. 5, s. 3.

²⁰¹ Blíže ke Lhotám KLÁPŠTĚ, Jan: *Proměna*, s. 240-242; ŽEMLIČKA, Josef: *Království v pohybu*, s. 89-100.

²⁰² VÁVRA, Josef: *Historické paměti bývalého panství Mníšeckého a kláštera sv. Máří Magdaleny na Skalce s dvěma rodokmeny*, s. 8.

²⁰³ BOHÁČ, Zdeněk: *Dějiny osídlení*, s. 55, 77. K Sejké, Prostřední a Záborné Lhotě též VALENTA, Josef: *Paměti král. Zlatohorního města Nového Knína a sousedních obcí Starého Knína, Velké a Malé Hraštice*, Díl I., Příbram 1932, s. 41-42.

²⁰⁴ LKZ, č. 226, s. 187; ŽEMLIČKA, Josef: *Osídlení Zbraslavska od 10. do počátku 15. století*, PA 65, 1974, s. 447.

Severně od Knína se nacházejí dnes dvě obce, Velká a Malá Hraštice. Původně se však dle mého názoru jednalo patrně o jednu vesnici. Jmenovala se Petrova Lhota a byla založena někdy okolo roku 1360, kdy je poprvé zmiňován tamní farní kostel.²⁰⁵ Josef Vávra ve své práci uvádí²⁰⁶, že tehdy došlo k založení dvou Lhot (Velké a Malé Hraštice), pro což ovšem nemá oporu v písemných pramenech. Svě tvrzení opírá o záznam v *Knize konfirmací*, který hovoří o uvedení faráře ke kostelu ve Lhotce, jinak Hraštici (*ad eccl. in Lhotka alias Hrazdczicz*), přičemž se jedná nesporně o kostel ve Velké Hraštici.²⁰⁷ A. Sedláček klade první zmínku o Malé Hraštici (dříve též Hraštičky) k polovině 15. století, konkrétně k r. 1454, kdy tuto ves postoupil Vaněk z Vrábí králi.²⁰⁸ Také přívlastek Velká-Malá je charakteristický pro sídlištní vývoj a poukazuje na změnu, kdy se od původní osady jednoho názvu vydělila samostatná sídlištní jednotka. Takto „rozdělené“ osady pak byly od sebe rozlišovány právě těmito přívlastky (obdobně Starý-Nový- např. Knín). Domnívám se tedy, že to byl i případ Hraštice a že západní část Velké Hraštice se teprve až postupem času odtrhla od původní Hraštice (Petrovy Lhoty) a vznikly tak dvě obce, které dnes známe pod názvem Velká a Malá Hraštice. Velká Hraštice byla za Václava IV. zastavena Vilémovi z Mrvic a později (r. 1423) přešla v držení Jana z Lestkova, podobně jako některé další vesnice. O Malé Hraštici, pokud vím, máme zprávy až z první poloviny 15. století.²⁰⁹

Zajímavou historii má dnešní ves Řitka, která se nachází při silnici vedoucí ze Zbraslavi směrem na Mníšek. Podobně jako v případě okolních vesnic tu bývalo manství, které sloužilo potřebám karlštejnského hradu. Držitel tohoto manství byl povinen s jedním jízdním stělcem bránit okolní lesy.²¹⁰ První písemná zmínka o Řitce se váže k roku 1387. Před tímto rokem měla tu a na Strýčkovících věno

²⁰⁵ LC I/1, s. 128: „*ad ecclesiam noue plantacionis in Peroua Lhota*“.

²⁰⁶ VÁVRA, Josef: *Historické paměti bývalého panství Mníšeckého a kláštera sv. Máří Magdaleny na Skalce s dvěma rodokmeny*, s. 8.

²⁰⁷ LC VI, s. 92-93.

²⁰⁸ SEDLÁČEK, August: *Místopisný slovník historický Království českého*, s. 293. Podobně PROFOUS, Antonín: *Místní jména v Čechách. Jejich vznik, původní význam a změny*, Díl I., Praha 1947, s. 676.

²⁰⁹ SEDLÁČEK, August: *Hrady, zámky a tvrze království Českého*, VI, s. 120.

²¹⁰ AČ II, č. 559, s. 457-458.

Stříza (*Strzyeza*), manželka Kuncova z Prahy (*Kuncz de Praga*)²¹¹. Roku 1416 tu seděl Václav Řítka ze Lhoty, později za válek husitských patřila nejen tato ves, ale i celá řada vesnic v okolí, které až do té doby patřily ke zboží ostrovského kláštera, Jakubovi z Řítky a jeho synům.²¹² Podle svých majitelů se tedy této vesnici počalo říkat Řítka. Pro zajímavost dodejme, že jeden ze synů Jakuba Václav, který se připomíná k roku 1432,²¹³ byl roku 1436 dobříšským lovčím a později vlastnil manství Psí Horu za Knínem.²¹⁴

V oblasti tzv. „Klášterního lesa“ v podhůří Hřebenů se ve třicátých letech 14. století odehrávala kolonizační činnost z podnětu břevnovského a zbraslavského kláštera. Podstatnou část tamních lesů v okolí Klínce získal na počátku 14. století právě zbraslavský klášter, kterému královna Eliška v roce 1319 darovala také ves Klíнец (*Glincz*).²¹⁵ Oba výše zmíněné kláštery si v tomto prostoru vymohly od krále na počátku čtyřicátých let 14. století povolení k emfyteuzi a ke svobodnému mýcení klášterních lesů a k zakládání nových osad, dvorů a hospod.²¹⁶

Katastr pozdější Trnové drželi po řadu staletí břevnovští řeholníci. Následující rok po udělení výše zmíněného povolení k zakládání nových osad jim pražský purkrabí povoluje vysadit vesnici v lese zvaném Trnový naproti vesnici Skochovice.²¹⁷ Koncem téhož roku pak došlo ke zlistinění smlouvy mezi klášterem a bratry Peškem a Oldřichem z Kosoře, jimž byla lokace svěřena.²¹⁸ Bratrům byla v případě úspěšného zakončení celého podniku zaručena držba rychtářství se dvěma a půl svobodnými lány, k rychtě měla dále náležet krčma, řezník, pekař, švec, kovář a lazebník. Držitelé rychty byli v budoucnu oprávněni lovit zvěř a provozovat ptáčnictví či rybolov ve Vltavě. Obci byl přiřknut jeden lán půdy pro společnou pastvu, tři pruty pro průhony a pozemky, které nemohly být zemědělsky využity. Osadníci drželi svou půdu emfyteutickým právem, jako v případě ostatních podobně založených vsí byli po dobu šesti let osvobozeni od

²¹¹ AČ XXXI, č. 30, s. 98: „*In villa Lhotka dicta Rzytka*“.

²¹² SEDLÁČEK, August: *Hrady, zámky a tvrze království Českého*, VI, s. 89.

²¹³ AČ III, č. 282, s. 504-505.

²¹⁴ SEDLÁČEK, August: *Hrady, zámky a tvrze království Českého*, VI, s. 89.

²¹⁵ LKZ, č. 18, s. 11, č. 33, s. 17-18. Darování Klínce zbraslavskému klášteru potvrzuje král Jan listinou z téhož měsíce (LKZ, č. 34, s. 18-19).

²¹⁶ RBM IV, č. 891, s. 356-357; LKZ, č. 81, s. 42.

²¹⁷ RBM IV, č. 1134, s. 453: „*in silua dicta Tyrnowy contra villam Scochowicz*“.

²¹⁸ RBM IV, č. 1191, s. 475-477.

platů a potom měli platit z jednoho lánu 64 grošů a nepatrné naturální dávky. Pamatováno bylo i na místní kostel, který obdržel část rozměřované půdy. Případné nálezy zlata pak mají připadnout klášteru.²¹⁹

Největší kolonizační úsilí vyvinul v této oblasti pochopitelně zbraslavský klášter, který po zisku Klínce a okolních lesů nechal v tomto protoru vysadit vesnice Líšnici a Jíloviště. Prvně uvedená vesnice byla založena v lese řeč. Lešnice. Název Líšnice (*Lechnicz*) je odvozen od léščí, tj. lískových křovin. Zakládací listina Líšnice se nezachovala, ovšem o založení této vesnice se dovídáme v opisu listiny ze srpna roku 1345,²²⁰ podle které měla být vesnice rozměřena na 36 lánů. Lokátorem byl Jakub, rychtář ze Zlatník a v listině se dále jmenují rukojmí (Hodek, rychtář z Hodkovic, Ondřej a Dětrich, synové Blahutovi ze Zlatník, a několik dalších zámožných osob), kteří ručili svým jménem za úspěch tohoto založení. Blízký příbuzenský vztah mezi jílovišťským a hodkovickým rychtářem a úzký kontakt s lidmi, kteří byli rukojmími při vysazení Líšnice poukazuje na oblast, ze které pocházeli noví osadníci. Totiž z oblasti mezi Jílovým a Prahou, zejména pak ze Zvole. J. Žemlička také poukazuje na podobnost zvolské a líšnické plužiny.²²¹

Emfyteutické založení Jíloviště, podobně jako v předcházejícím případě, bohužel nemáme přímo doloženo zakládací listinou. Z. Boháč se domnívá, že samotnému založení Jíloviště předcházela existence drobnějšího sídliště (lovecké stanice) zvané Jistba (*Gistba*) při kostelíku sv. Václava.²²² J. Žemlička v této souvislosti poukazuje na fakt, že v registrech papežských desátků jsou údaje o dávkách u Jíloviště uvedené teprve k roku 1369, tedy docela pozdě. To by znamenalo, že jílovišťský kostel spadá svými počátky do jedné řady s kostely v Trnové a Líšnici (vystavěny byly někdy po r. 1342, resp. 1345). V případě starší existence tamního kostela by si jeho pozdní evidenci v registrech bylo možné vysvětlit buď jeho zvláštním postavením, nebo omylem v registrech. Boháč

²¹⁹ ŽEMLIČKA, Josef: *Osídlení Zbraslavska od 10. do počátku 15. století*, PA 65, 1974, s. 445.

²²⁰ LKZ, č. 99, s. 50-52.

²²¹ BOHÁČ, *Dějiny osídlení*, s. 86; TÝŽ, *Kolonizace severovýchodních okrajů brdského hvozdu*, Vědecké práce Československého zemědělského muzea, Praha 1966, s. 88; ŽEMLIČKA, Josef: *Osídlení Zbraslavska od 10. do počátku 15. století*, PA 65, 1974, s. 446-447. K založení Líšnice též BOHÁČ, Zdeněk: *Líšnice v minulosti a současnosti*, Líšnice 1995, s. 5-14.

²²² BOHÁČ, Zdeněk: *Dějiny osídlení*, s. 33-34.

k tomu dodává, že je nepravděpodobné, že by nový kostel při založení nového sídliště byl postaven půl kilometru na jih od areálu nové osady, kde stával.²²³ K založení vesnice Jíloviště došlo patrně před rokem 1347, kdy se poprvé připomíná tamní rychtář Vavřinec, který tehdy podával klášteru úrok z rychty a krčmy.²²⁴

6.2. Strouha paní Kateřiny a dobývání zlata nejen na Klínecku

Oblast Hřebenů patřila ve středověku mezi významné lokality v dobývání drahých kovů a rud. V krajině rozprostírající se jižně od Prahy jsou dodnes zřetelné stopy po dávném získávání zlata v podobě charakteristických útvarů (propadlin) zvaných pinky. V nejstarších dobách se zlato získávalo rýžováním, tedy dobýváním zlata z říčních náplavů vypíráním vodou. K tomuto účelu sloužily dřevěné misky, v nichž se zlatonosný písek propíral pod vodou za současného pohybování miskou, aby se lehčí písek s hlínou odplavoval a na dně zůstávala jen zrnka a šupinky zlata. Upomínkou na tento způsob získávání zlata jsou četné odvaly a sejpy (kopečkovité útvary vyprané zeminy).²²⁵ V období vrcholného středověku pak došlo k přechodu na hlubinné dobývání, které připomínají mnohé jámy, jamky a pozůstatky štol, stok a propustí.

Na získávání nerostných surovin upomíná také celá řada místních a pomístních jmen na Klínecku, Knínsku a Jílovsku. Zlatonosný náplav na Knínsku poskytovala řeka Kocába. Pomístní název „Na rejži“ svědčí o rýžování a jílování zlata u Prostřední Lhoty.²²⁶ Nebývale velký počet těchto jmen se zachoval na katastru Klínce (V koutech, V pískách, V korýtkách, V Pinkausech).²²⁷ Roku 1898 upozornil novoknínský mlynář pan Karel Aixner, že „v Peklích“ u Klínce je

²²³ ŽEMLIČKA, Josef: *Osídlení Zbraslavska od 10. do počátku 15. století*, PA 65, 1974, s. 446; BOHÁČ, Zdeněk: *Dějiny osídlení*, s. 43.

²²⁴ LKZ, č. 106, s. 57-58.

²²⁵ KUDRNÁČ, Jaroslav: *Rýžování zlata v Čechách*, PA 73, 1982, s. 478.

²²⁶ VALENTA, Josef: *Paměti král. Zlatohorního města Nového Knína a sousedních obcí Starého Knína, Velké a Malé Hraštice*, Díl I., s. 25.

²²⁷ NA Praha, fond Stablní katastr, sign. BER161018400.

štola skálou ražená a poblíž v lese že jsou hluboké jámy.²²⁸ Podobně upomíná na dobývání drahých kovů název trati „Kopaniny“ na katastru obce Rymaně či „V kopaninách“ v Bojově a „Na hrbach“ v Čisovicích.²²⁹ Obdobné názvy (V rýži, Rejže, V rýžích apod.) se připomínají v názvosloví katastrů mnohých obcí v této oblasti. Zlato se dobývalo v okolí Skochovic, Vraného, Černolic, Čisovic, Bratřínova, Klínce, stopy po rýžování a dolování zlata nacházíme též u Svatojánských proudů, Štěchovic, Nalžovic, Sedlčan atd. Ve výčtu jednotlivých obcí by se dalo pokračovat. Shrňme tedy, že zlatonosné pásmo se táhne od Bojova směrem na jih kolem Štěchovic, Slapů, Nového Knína až na Příbramsko. V této oblasti se však nezískávalo pouze zlato, ale také stříbro, jak dává tušit název tratí v Nalžovickém Podhájí („Stříbrný“ a „Na stříbrnym“).²³⁰ Bezpečně víme, že stříbrná ruda se kutala v Lazci u Příbrami.²³¹ Na získávání drahých kovů upomínají i názvy některých obcí. Jméno Všenory je podle A. Profouse odvozeno od substantiva „noře“, které se ve staré češtině užívalo ve významu „hlubina, propast“ a souvisí tedy s hornickou činností v blízkém okolí této obce.²³² Ti, kdo se zabývali dobýváním zlata, se nazývali jílovci. Odtud tedy patrně Jíloviště a Jílové u Prahy.²³³

Příčinou založení Nového Knína byla patrně tamní naleziště zlata a blízkost zlatonosné Kocáby. Kdy se tato osada oddělila od Starého Knína, není známo. Stalo se tak patrně někdy v mezidobí let 1321-1331. Roku 1321 totiž vysazuje Štěpán z Tetína osadu Knín (Starý) právem zákupným, o deset let později se již hovoří o městečku Knín.²³⁴ Původní lovecký dvorec je tradičně lokalizován do míst dvora ve Starém Kníně na ostrožně na západní straně údolí, ovšem na konci 12. století již nepochybně existoval dodnes dochovaný románský kostel sv.

²²⁸ VALENTA, Josef: *Paměti král. Zlatohorního města Nového Knína a sousedních obcí Starého Knína, Velké a Malé Hraštice*, Díl I., s. 29.

²²⁹ NA Praha, fond Stabílní katastr, sign. BER347018400, sign. BER074018400.

²³⁰ NA Praha, fond Stabílní katastr, sign. BER319018400.

²³¹ KUDRNÁČ, Jaroslav: *Rýžování zlata v Čechách*, PA 73, 1982, s. 476.

²³² PROFOUS, Antonín: *Místní jména v Čechách. Jejich vznik, původní význam a změny*, Díl IV., Praha 1957, s. 646-647.

²³³ V listině, jejíž obsah je údajně zaznamenán v díle hraběte Kašpara ze Šternberka *Umrise einer Geschichte der böhm. Bergwerke von Grafen Caspar Sternberk* je následující zmínka o těchto lidech: „*Aurifossores, qui Gouci dicuntur et aurum de terra glouant sen decutiunt*“, tedy kovkopové, kteří jílovci se jmenují a zlato přímo ze země jílují či dobývají (VALENTA, Josef: *Paměti král. Zlatohorního města Nového Knína a sousedních obcí Starého Knína, Velké a Malé Hraštice*, Díl I., s. 26).

²³⁴ RBM III, č. 697, s. 291: „*villam Knyn*“, č. 1827, s. 712: „*oppida Eilov et Knyn*“.

Benedikta a Mikuláše na opačné straně údolí, na nynějším novoknínském náměstí.²³⁵ Zdá se tedy, že Knín prodělal podobný vývoj jako Hraštice, kdy se od původní osady, která následně získala charakteristický přívlastek Starý (Knín), vyčlenila někdy mezi léty 1321-1331 část sídliště na opačné straně údolí, která získala přívlastek Nový (Knín) a jež se později rozvinula v horní město.

Do knínského rudního okrsku patřily také zlaté doly u Bratřínova a Zahořan, které prosperovaly hlavně ve 14. století. V roce 1337 byly zastaveny Janem Lucemburským Petrovi z Rožmberka.²³⁶ Stopy po dobývání zlata byly také odhaleny v jihozápadní části katastru Slap. Hornického původu je také vesnice Krámy v sousedství Knína. Toto pojmenování má odkazovat na místo, kde původně byly krámy pro horníky.²³⁷ Na katastru Krámů pak upomíná na hornickou činnost pomístní název trati „Ve štolách“.²³⁸ Knínský měšťan a důlní podnikatel Kuncman z Hohenstollenu obdržel od krále Jana Lucemburského v roce 1335 povolení na vysazení dvou osad v lese Kavčice blízko městečka Knína.²³⁹ Jednalo se o dnešní Prostřední a Zábornou Lhotu a vzhledem k tomu, že na katastru Záborné Lhoty a v blízkém okolí byly objeveny stopy po dolování, dá se předpokládat, že Kuncman založil tyto dvě Lhoty právě se záměrem dobývat zlato.²⁴⁰

Významnou lokalitou, jak jsem v úvodu této kapitoly předeslal, bylo širší okolí Klínecka s vlastní osadou Klíнец. V předcházející kapitole jsem již uvedl, že lesy v okolí Klínce byly ještě za Václava II. darovány zbraslavskému klášteři, samotný Klíнец pak témuž klášteři darovala královna Eliška.²⁴¹ Kdy bylo započato s dobýváním zlata u Klínce, nevíme. Podle J. Kořana se dají počátky rýžování zlata v této oblasti spojovat s obdobím raného středověku, ovšem nelze

²³⁵ K urbanistickému vývoji Starého a Nového Knína KUČA, Karel: *Města a městečka v Čechách, na Moravě a ve Slezsku*, Díl IV., Praha 2000, s. 517-518.

²³⁶ RBM III, č. 433, s. 179.

²³⁷ VALENTA, Josef: *Paměti král. Zlatohorního města Nového Knína a sousedních obcí Starého Knína, Velké a Malé Hraštice*, Díl I., s. 26.

²³⁸ NA Praha, fond Stabilní katastr, sign. BER182018400.

²³⁹ RBM IV, č. 237, s. 91-92: „*Johannes...dat Chunczmanno dicto Huchumstolen, civi in Knyn, quasdam libertates pro duobus villis in silva Capczycz prope oppidum Knyn locandis.*“.

²⁴⁰ K založení Prostřední a Záborné Lhoty VALENTA, Josef: *Paměti král. Zlatohorního města Nového Knína a sousedních obcí Starého Knína, Velké a Malé Hraštice*, Díl I., s. 41.

²⁴¹ LKZ, č. 18, s. 11, č. 33, s. 17-18.

vyloučit ani dobu předslovanskou.²⁴² Se značnou mírou jistoty lze rýžování a dobývání zlata v okolí Klínce spojit se 13. stoletím, v jehož závěru však došlo ke stagnaci. Podle J. Žemličky, který se důkladně zabýval studiem plužin jednotlivých sídlišť na Zbraslavsku, se původní klínecká horní osada rozprostírala v prostoru mezi dnešním hřbitovem a lesem Voleškem. Při průkopu silnice Klíнец-Bojov bylo v trati pod hřbitovem zjištěno pohřebiště a zbytky sídliště. V r. 1969 pak byly poblíž těchto míst objeveny zbytky koster a keramika, která se typově shodovala s keramikou z nedaleké Sekanky. Původní klíneckou osadu je tak patrně nutno hledat v těchto místech. Větší koncentrace obyvatel si vynutila výstavbu kaple, která se připomíná roku 1323.²⁴³ Rozptýlený ráz osídlení však znesnadňoval zemědělské využití půdy, kterému se v souvislosti s poklesem těžby počalo tamní obyvatelstvo věnovat ve větší míře. Zemědělským nárokům lépe vyhovovala o něco severnější poloha současného Klínce, kam bylo sídliště v prvních desetiletích 14. století přeneseno. Osamělá kaple pak někdy po roce 1323 zpusťla a následně zanikla.²⁴⁴ Tuto hypotézu J. Žemličky následně potvrdil zjišťovací výzkum s tím, že rozsah a intenzita osídlení vylučují do značné míry předpoklad, že původní sídliště bylo pouhou hornickou prospektorskou osadou. M. Richter dále vyslovil hypotézu, že v souvislosti s nálezy ze Sekanky, které obsahují mimo jiné také hornické nářadí (špičáky a kratce), byl vznik osady (Sekanky) u ostrovského kláštera převážně podmíněn živým zájmem o krajinu kolem soutoku Vltavy se Sázavou a o její nerostné bohatství.²⁴⁵

Mezi několika zlatonosnými rýžovišti, která král Jan Lucemburský roku 1337 zastavil za jistou sumu peněz panu Petrovi z Rožmberka, se uvádí také Líšnice (*Lesstnyczie*) a poloha Zákoutí (*Zakauti*).²⁴⁶ Dodnes existuje pomístní název „Kouta“ pro polnosti na východ od Klínce mezi dnešním hřbitovem a lesem nad pravým břehem Klíneckého potoka. V přilehlé trati lze dodnes spatřit pozůstatky starých rýžovišť, totiž charakteristické pinky, stoky a propustě. Podobné reliktů můžeme také spatřit ve východní části katastru Líšnice. Pozůstatky rýžovišť s příznačným názvem „u Bábiny strouhy“ jsou snad vzpomínkou na podnikání

²⁴² KOŘAN, Jan: *Přehledné dějiny československého hornictví*, I, Praha 1955, s. 75.

²⁴³ LKZ, č. 43, s. 23.

²⁴⁴ ŽEMLIČKA, Josef: *Osídlení Zbraslavska od 10. do počátku 15. století*, PA 65, 1974, s. 440.

²⁴⁵ RICHTER, Miroslav: *Zaniklá hornická osada u Klínce*, in: *Praehistorica* 8, Varia archaeologica 2, 1981, s. 301-306.

²⁴⁶ RBM IV, č. 433, s. 179.

paní Kateřiny z Klínce. Ta měla povoleno v areálu Líšnice sbírat zlato.²⁴⁷ Ještě dodejme, že roku 1357 se u Klínce připomíná hora Pinkus.²⁴⁸

Zdaleka nejvýznamnější lokalitou v širším okolí Hřebenů byla v souvislosti s dobýváním drahých kovů oblast v okolí Jílového u Prahy poblíž soutoku Vltavy se Sázavou. Vlastní jílovský zlatonosný okrsek se prostíral téměř ve středu Čech, v délce 6 km severovýchodně od řeky Sázavy na Jílové až za Radlík. Na západě sahal ke vsi Bohuliby, na východě pak až za le Halíře. V okolí Jílového se nacházelo několik zlatonosných žil, z nichž nejvýnosnější byla žíla Šlojiřská.²⁴⁹

Jílovsko bylo svojí zlatonosností známo od pradávna a dolování tohoto drahého kovu v Jílovém těsně souvisí s vývojem těžby na území celého státu. Ojedinelé archeologické nálezy svědčí o získávání zlata již ve starověku. Zlato získávali také Keltové. Zlato bylo v těchto dávných dobách získáváno převážně rýžováním, k hlubinné těžbě se přikročilo teprve ve středověku v souvislosti s hospodářskými potřebami tehdejšího království. Historická produkce zlata z jednotlivých revírů na území našeho dnešního státu je logicky pouze odhadována v návaznosti na stav našeho poznání jednotlivých těžebních revírů. Tyto odhady se za posledních sto let výrazně měnily. Od 37 t celkové produkce až po 225 t zlata získávaného pouze z rýžovišť. V současné době se odhaduje celkové množství zlata získaného historickou těžbou na území Čech asi na 100 t, ovšem z toho více jak polovina pochází z rýžovisek. Jílovský revír se pak na celkovém množství zlata získaného podzemní těžbou podílel zhruba jednou třetinou.²⁵⁰

Získávání zlata na Jílovsku ve středověkém období lze patrně spojovat se samotnými počátky českého raně středověkého státu. Zmínky arabských cestovatelů Al Masudího a Ibrahim Ibn Jakuba z 10. století o Praze jako „zlaté bání“ jsou dávány do souvislosti právě s Jílovým a jeho zlatem. Archeologické

²⁴⁷ LKZ, č. 99, s. 50-52; BOHÁČ, Zdeněk: *Líšnice v minulosti a současnosti*, s. 10.

²⁴⁸ LKZ, č. 144, s. 97: „*montem Pynkus*“. V této souvislosti připomínám, že trať polí u Klínce se nazývá „V Pinkausech“ (NA Praha, fond Stabilní katastr, sign. BER161018400).

²⁴⁹ BARVÍŘ, Jindřich: *Ze zlatých hor jílovských. O hlavní části žily šlojiřské*, Praha 1927, s. 9. Rozbor geologických poměrů na Jílovsku podal TÝŽ, *O původu zlata u Jílového a na některých jiných místech v Čechách*. Praha 1901.

²⁵⁰ MORÁVEK, Petr – LITICHLEB, Jiří: *Jílovské zlaté doly*, Jílové u Prahy 2002, s. 36.

doklady pro toto období ovšem chybí. Otázkou je i rozsah, výnos a význam tamního revíru v tomto období. Pakliže bylo již v 10. století na tomto území získáváno zlato, zcela jistě bylo získáváno rýžováním. Vrcholná éra jílovské těžby spadá do 13. století. Tou dobou byly Čechy jednou z hlavních produkčních oblastí zlata v Evropě. Samotné Jílové pak bylo patrně jedním z nejbohatších nalezišť zlata v tehdejší známém světě. Podle některých badatelů byla dokonce i Svatováclavská koruna údajně vyrobena z jílovského zlata z dolu Radlák a to s ohledem na srovnatelnou jakost kovu a výnosnost radlických dolů ve 14. století. Zlato z jílovských dolů by tedy mohla obsahovat i pečeť Karla IV. Konjunktura těžby zlata nastala ve druhé polovině 14. století. Zatopení nejproduktivnějších dolů na šlojířském pásmu a vyčerpání dolů intenzivní těžbou vedlo mimo jiné k zastavení ražby dukátů (tehdy se zlato k mincování muselo vykupovat českým stříbrem ve Vídni).²⁵¹

První písemná zmínka o Jílovém se váže k roku 1045, ovšem jedná se o padělek, vzniklý patrně z podnětu Karla Josefa Bienera z Bienenbergu, jenž vlastnil hrádek u Jílového na konci 18. století a byl to romanticky založený milovník starožitností.²⁵² Další zmínku nalezeneme až v kronice kanovníka pražské kapituly Františka Pražského a váže se ke 13. století. Kronikář ve svém díle líčí, jak jakýsi horník (*cultor et fossor auri*) jménem Šlojíř (*Sloiiger*) věnoval králi kus zlata dobře 10 hřiven vážícího. Komorníci dali králi tento kus k lůžku, ovšem ten pak nemohl po několik nocí spát, proto ho daroval služebníkům.²⁵³

Dlouhou dobu byla považována za skutečnou první písemnou zmínku již zmiňovaná listina Oldřicha Zajíce z Valdeka (13. 9. 1331), v níž přijímá v léno hrad Valdek a kromě dalších statků také městečka Jílové a Knín, která mu král Jan Lucemburský zastavil za půjčku jisté sumy peněz.²⁵⁴ Ovšem ještě staršího data je zpráva ve starší knize Starého Města pražského (1310), v níž byly zaznamenány

²⁵¹ Tamtéž, s. 37-38.

²⁵² CDB I, č. 380, s. 354-356. Ke vzniku tohoto padětku ŠMILAUEROVÁ, Eva: *Dějiny města Jílového od jeho založení do bitvy na Bílé Hoře*, in: Jílové u Prahy. Historie a současnost, Jílové u Prahy 1987, s. 28.

²⁵³ FRANC. PRAG. I.1, s. 5.

²⁵⁴ RBM III, č. 1827, s. 712.

všechny osoby, které se staly staroměstskými měšťany. K roku 1326 se připomíná *Conradus Stadler* z Jílového, jenž přijal městské právo staroměstské.²⁵⁵

Nejpozději od roku 1350 lze mluvit o Jílovém jako o městě. Toho roku mu vydal Karel IV. privilegium, jímž potvrdil Jílové jako královské město a nadal jej městskými právy a výsadami. Toto privilegium se bohužel nedochovalo, patrně vzalo za své během husitské revoluce, nebo při jednom z mnohých požárů, které Jílové postihly. Na vydání této listiny však upomíná velké stříbrné pečetidlo s erbovním znamením českého krále a písmenem „K“. Výrazným znakem, upozorňujícím na městský statut je opis na pečetidle, jenž zní: „*Sigillum civitatis in Eylaw*“. Z mladších zpráv lze pak usuzovat, že město mělo právo míle, právo na vedení vod na mlýny v okolí, várky, osvobození od všech platů a berní a později snad i popravu v okolí. Největší rozkvět tamní těžby spadá do 14. století, kdy zde sídlil královský urběř. Na jílovském dolování se také podílely téměř všechny pražské patricijské rody (např. Velfloviců, Rokycanských, Štuků). Roku 1378 byly doly zaneseny přívalem vody a poté došlo ke stagnaci zdejší těžby. Na počátku husitských válek pak byly doly záměrně zavaleny a město vypáleno. Dolování v Jílovém pak dále pokračovalo s podstatně menší intenzitou.²⁵⁶

6.3. K lokalizaci a významu zaniklého „městečka“ Jablonná

Velice nesnadná je lokalizace zaniklého „městečka“ Jablonná (*Gablona oppidum*), která se zmiňuje v několika hraničních listinách zbraslavského kláštera.²⁵⁷ Z. Boháč klade na základě studia těchto listin výše zmíněnou osadu do prostoru nad Davlí. Podle J. Žemličky stávala Jablonná někde v oblasti svírané Davlí, Hvozdnicí, zastávkou Klíнец a Měchenicemi.²⁵⁸ Jelikož se nám jiná písemná zmínka o tomto sídlišti nedochovala, jsme odkázáni na znění textu těchto

²⁵⁵ ŠMILAUEROVÁ, Eva: *Dějiny města Jílového od jeho založení do bitvy na Bílé Hoře*, in: Jílové u Prahy. Historie a současnost, Jílové u Prahy 1987, s. 30.

²⁵⁶ KUČA, Karel: *Města a městečka v Čechách, na Moravě a ve Slezsku*, II. díl, Praha 1997, s. 690-692. K účasti participaci pražských patricijských rodin na jílovské těžbě ŠMILAUEROVÁ, Eva: *Dějiny města Jílového od jeho založení do bitvy na Bílé Hoře*, in: Jílové u Prahy. Historie a současnost, Jílové u Prahy 1987, s. 34-36.

²⁵⁷ LKZ, č. 33, s. 18, č. 34, s. 18, č. 38, s. 21 (RBM III, č. 632, s. 267), č. 112, s. 64, č. 135, s. 85.

²⁵⁸ BOHÁČ, Zdeněk: *Dějiny osídlení*, s. 112; ŽEMLIČKA, Josef: *Osídlení Zbraslavska od 10. do počátku 15. století*, PA 65, 1974, s. 440.

všeho všudy pěti listin, v nichž se o Jablonné hovoří. První pochází z již několikrát zmiňované listiny, v níž královna Eliška věnuje zbraslavskému klášteru ves Klíнец.²⁵⁹ V textu listiny věnuje královna klášteru *villam nostram dictam Glinicz*, který se nachází, je položen (*sitam*) mezi „městečkem“ Jablonnou a vesnicí Čisovice (*inter Gablonam oppidum et villam dictam Zehusskovicz*). Díky tomu, že zbraslavští řeholníci si vedli velmi pečlivé záznamy o svých majetcích, můžeme na základě podrobného popisu v těchto listinách do značné míry rekonstruovat průběh tehdejších hranic a cest. Přesto však ani tento důkladný popis v hraničních listinách bohužel neumožňuje Jablonnou s jistotou lokalizovat. Výše zmíněný text darovací listiny však již umožňuje přistoupit k bližšímu určení polohy Jablonné. Jednotlivé lokality ve zbraslavských listinách jsou uvedeny v následném pořadí. S tímto vědomím je tedy třeba skutečně hledat Jablonnou v prostoru mezi dnešními Čisovicemi a Davlí. Další listiny v pořadí opakují tu samou zprávu. O něco blíže nás opět posune listina ze 17. 5. 1350, v níž jsou vyměřeny hranice mezi pozemky kláštera na Zbraslavi a dnešní vsi Bojova (tehdy Jegersdorf).²⁶⁰ Pro nás podstatná pasáž textu zní: „*Primo nos a quodam flumine parvo, quod vocatur Trzemenicze, ascendendo per viam antiquam de Gablona versus villam Iegersdorf*“. Z listiny, kterou Karel IV. potvrzuje vyměření mezi a hranic mezi pozemky zbraslavského kláštera a královského lesa v Brdech, se ještě dozvíme doplňující informaci, totiž že cesta z Jablonné vedla na Mníšek (*ubi via publica ducens de Gablona in Monacum oppidum*).²⁶¹

Kde tedy hledat *Gablona oppidum*? Toť otázka. Z výše uvedeného textu listin se dovídáme dvě skutečnosti. Totiž že královna Eliška darovala zbraslavskému klášteru osadu Klíнец, který vymezovaly vesnice Čisovice a ona Jablonná. Druhá zpráva hovoří o starobylé cestě, která překračovala malou říčku Třemošnici (Bojovský potok) a vedla z Jablonné naproti vesnici Bojov (Jegersdorf) směrem na Mníšek. Ztotožňuji se tedy s názorem, že Jablonnou je třeba hledat někde v prostoru mezi Hvozdnicí, Davlí a Klíncem.

²⁵⁹ LKZ, č. 33, s. 18.

²⁶⁰ LKZ, č. 112, s. 64.

²⁶¹ LKZ, č. 135, s. 85.

V souvislosti s nálezy a výzkumem na katastru Klínce, o kterém jsem se zmínil v předcházející kapitole, si dokonce dovolím vyslovit hypotézu, zda právě v tamních nálezech nelze spatřovat pozůstatky Jablonné? Na základě zmiňovaného výzkumu je podle M. Richtera možno počítat s hustou zástavbou celého areálu. Richter dále uvádí, že amatérským výzkumem byly zjištěny hroby také po levé straně silnice vedoucí z Klínce do Bojova.²⁶² Na katastru obce Hvozdnice existuje pomístní název „V Jabloních“.²⁶³ Nezdá se pravděpodobné, že by se Jablonná nacházela na katastru této obce, ovšem vyloučit to dle mého názoru také úplně nemůžeme. Tato poloha se nachází v jihozápadní části hvozdnického katastru, tedy příliš daleko od Bojovského potoka. Bez zajímavosti není ani skutečnost, že na tuto polohu navazuje na katastru sousedních Čisovic poloha zvaná „Nad Obrazkem u umrly“, jejíž název může upomínat na přítomnost pohřebiště a dále směrem na Zahořany jsou polohy „Horní vrch a Budín“ a „Na Hrbach“, které upomínají na dobývání zlata v této oblasti.²⁶⁴

Vraťme se však k situaci v oblasti při Bojovském potoku. Nápadná je právě poloha Čisovic a Klínce (resp. nálezů v jižní části jeho katastru) při toku tohoto potoka. Také označení Jablonné ve zbraslavských listinách pod pojmem *oppidum*, jenž se často vykládá ve smyslu „městečko“, koreluje s výsledky výzkumu v jižní části klíneckého katastru, který předpokládá rozsáhlé osídlení. Domnívám se tedy, že prostor ve kterém stávala Jablonná lze zúžit na oblast mezi Hvozdnicí, Davlí a Klínцем. Hypoteticky se lze dokonce domnívat, že sídlištní pozůstatky objevené na katastru Klínce patří právě Jablonné ze zbraslavských listin. Jádrem tohoto sídliště by se pak nacházelo někde v prostoru mezi dnešním klíneckým hřbitovem, lesem Oleškem a Spáleným Mlýnem u Bojova. Pokud by tomu tak bylo, nevím si rady s přítomností klínecké kaple, která stávala buď na místě dnešního hřbitova s kaplí, nebo v jeho blízkosti a připomíná se k r. 1323.²⁶⁵

²⁶² RICHTER, Miroslav: *Zaniklá hornická osada u Klínce*, in: *Praehistorica* 8, Varia archaeologica 2, 1981, s. 303-304. Na tomto místě upozorňuji, že tehdy proběhl pouze zjišťovací výzkum malého rozsahu, byla tedy zjištěna patrně pouze nepatrná část původně rozsáhlého sídliště.

²⁶³ NA Praha, fond Stabilní katastr, sign. BER141018400.

²⁶⁴ NA Praha, fond Stabilní katastr, sign. BER074018400.

²⁶⁵ LKZ, č. 43, s. 23; ŽEMLIČKA, Josef: *Osídlení Zbraslavska od 10. do počátku 15. století*, PA 65, 1974, s. 440.

Otázkou byl případný vztah Jablonné k ostrovskému klášteru. Tamní mniši si činili nárok na desátky z klínecké kaple, kvůli čemuž se dostali do sporu se zbraslavskými řeholníky.²⁶⁶ Hranici mezi ostrovským a zbraslavským zbožím tehdy tvořil právě Bojovský potok a i tento fakt mohl přispět k postupnému zániku Jablonné. Z. Boháč uvádí, že klínecká kaple byla patrně právě kvůli staršímu závazku vůči ostrovskému klášteru ponechána zkáze.²⁶⁷ Zajímavou skutečnost také zjistíme, když budeme sledovat, ve které době byly osady Klíнец a Jablonná ve zbraslavských listinách označovány pojmem *oppidum*. V darovací listině královny Elišky (1319) se hovoří o *villam nostram dictam Glincz*, zatímco Jablonná je označována pojmem *oppidum (Gablonam oppidum)*.²⁶⁸ Roku 1323 se Klíнец připomíná ještě jako vesnice (*de villa Clincz*), ovšem již následujícího roku jako *oppidum*!²⁶⁹ V Tatrově edici doslova stojí: „*Ibidem est situm Glincz (podruhé: Clincz) oppidum.*“ Tato vsuvka má velký význam v souvislosti se sídelním vývojem Klínce. Pokud za ní lze hledat výraz *Glincz et Clincz*, tedy pojmenování dvou sídelních jednotek jedním jménem, poukazovalo by to na transformační proces sídelní struktury na klíneckém katastru. Naproti tomu Jablonná se dále připomíná až roku 1350, ovšem již bez pojmu *oppidum* (pouze *de Gablona*).²⁷⁰ Nabízí se tedy otázka, zda nemohlo dojít někdy na počátku dvacátých let třináctého století v souvislosti s darováním Klínce klášteru na Zbraslavi s rozdělením „městečka“ Jablonné, které se nacházelo při Bojovském potoku na jih od dnešního Klínce. Tehdy snad existovalo menší klínecké osídlení v prostoru dnešního hřbitova s kaplí, které snad hraničilo s katastrem tehdejšího „městečka“ Jablonné, jehož jádro by snad bylo možné hledat někde v prostoru mezi lesem Voleškem a Spáleným Mlýnem. V průběhu transformačního procesu, jež by bylo možné zasadit do doby po r. 1323, pak mohlo dojít k „pohlčení“ větší části Jablonné a přenesení klíneckého sídliště severněji do míst, kde se dnes nachází. Na „nové“ sídliště se pak přeneslo i označení *oppidum* a původní Jablonná, kterou by snad dnes bylo možné hledat v lesích při Bojovském potoku a která se připomíná r. 1350 jako *Gablona*, ztrácí na významu a postupně zaniká.

²⁶⁶ LKZ, č. 43, s. 22-23.

²⁶⁷ BOHÁČ, Zdeněk: *Dějiny osídlení*, s. 34.

²⁶⁸ LKZ, č. 33, s. 18.

²⁶⁹ LKZ, č. 43, s. 22, č. 45, s. 25.

²⁷⁰ LKZ, č. 112, s. 64.

Výše jsem si dovolil nabídnout scénář, kterým se mohl ubírat vývoj v jižní části katastru Klínce, ale také nemusel. Zda lze skutečně ztotožnit nálezy v jižní část klíneckého katastru s *Gablona oppidum*, nebo nacházela-li se někde poblíž, nevíme. To by mohl prokázat jedině archeologický výzkum. Co lze ovšem podle mého názoru odmítnout je tvrzení, že *Gablona oppidum* měla co dočinění s celní stanicí, či nějakým podobným zařízením.

Na stránkách *Zpravodaje Místopisné komise ČSAV* se v šedesátých letech minulého století vedla diskuse o významu, původu a funkci místních jmen, jejichž základ tvoří název stromu jabloň (Jablonná, Jablonné, Jablonce, Jablunkov apod.). V. Chaloupecký soudil, že Jablonce, Jablonné, Jablonice a podobná místní jména mají souvislost s jistými opatřeními na hranicích. Soudil, že to byla obranná, nebo celní zařízení v horských průsmycích.²⁷¹ L. Hosák tuto Chaloupeckého teorii dál rozvinul a uvedl tato místní jména do souvislosti s latinským termínem *gabella* (nebo *gablum*) = clo, mýto. Hosákův spolupracovník Vladimír Wolf na základě studia středověkého osídlení v Podkrkonoší došel k podobnému výsledku jako Hosák. Z jejich společné stati vyplývá závěr, že názvy osad, jejichž základ tvoří slovo jabloň, jsou odvozeny od pojmu *gablum* (celní stanice). Dále se ve své práci snaží dokázat, že Jablonné v pohraničí měly celní funkci a jmenují zhruba 20 osad při obchodních stezkách a spojnic při zemských hranicích. Jejich tezi má podporovat skutečnost, že některé Jablonné byly trhovou vsí (Jablonce nad Nisou – 1356, Jablonce nad Jizerou – 1398, Jablonné nad Orlicí – 1304).²⁷²

Tento názor, tedy že české Jablonné mají svůj původ v termínu *gablum*, se tehdy setkal s odporem především ze strany filologů. A. Profous uvádí Jablonce a Jablonné v souvislosti s ovocným stromem.²⁷³ I. Vávra také odmítá rovnici *Gablona* = celnice a poukazuje na skutečnost, že francouzská solní daň je záležitostí až pozdního středověku (byla zavedena r. 1340 a zanikla r. 1789).

²⁷¹ CHALOUPECKÝ, Václav: *Staré Slovensko*. Spisy filosofické fakulty university Komenského, Bratislava 1923, s. 75.

²⁷² HOSÁK, Ladislav – WOLF, Vladimír: *Jabloň či gabella?*, ZMK ČSAV 4/5, 1964, s. 215-218. Stejného názoru, tedy že Jablonné je odvozeno od *gabella* je FILIP, Dominik: *Krátká kronika města Jablonného nad Orlicí*, Kyšperk 1940, s. 9-12, 16.

²⁷³ PROFOUS, Antonín: *Místní jména v Čechách. Jejich vznik, původní význam a změny*, Díl II., Praha 1949, s. 88-90.

Navíc se zdá, že pojem *gabella* byl na naše území přinesen až Karlem IV.²⁷⁴ V žádném Jablonci – Jablonném také nemáme prokázanou celnici. Některé Jablonné skutečně byly trhovou vsí, ale naopak celá řada takových lokalit tržiště neměla. I. Vávra ve svém příspěvku ovšem přichází s jinou interpretací Jablonců a Jablonných. Ty jsou podle Vávry reliktem pravěké organizované distribuce soli a mají ležet na cestách vycházejících ze solných pánví. Má se údajně jednat snad o keltskou zvyklost.²⁷⁵ Zda tomu tak skutečně bylo, nedokážu posoudit, ale toto tvrzení se mi zdá krajně nepravděpodobné. Vztáhnou-li tuto tezi o keltské zvyklosti na mnou studovanou *Gablona oppidum* v podhůří Hřebenů, zdá se nepravděpodobné, že by založení této Jablonné jakkoli souviselo s keltskou zvyklostí. Je třeba si uvědomit, že tato krajina byla dosídlena až v průběhu 14. století a dle mého názoru tedy nelze vznik Jablonné spojovat s keltským obdobím. Pro krajinu v oblasti Hřebenů je naopak charakteristické, že mnohé osady mají svůj název odvozený od stromového pokryvu.

Za všechny uvedme Hvozdnici, Březovou, Oleško, Trnovou, Líšnici, Višňovou, nebo například Čisovice (dříve Tisovice). V krajině jižně od Prahy můžeme najít ještě další dvě Jablonné. Jedna se nachází jihovýchodně od Příbrami a druhou můžeme najít na pravém břehu Vltavy poblíž Slap. Na jejím katastru se nachází les Bukovec a trať „Pod Bukovcem“, v jihovýchodní části této obce je soustředěno drobné osídlení s názvem Jablonka.²⁷⁶ Již byla řeč o pomístním názvu „V Jabloních“ ve Hvozdnici. Na katastru mnoha obcí můžeme najít pomístní název „Na Vinicích“ (např. Libčice, Krámy, Davle) apod.²⁷⁷

Dle mého názoru je tedy zřejmé, že místní název Jablonná nijak nesouvisí s pojmem *gabulum* a celním zařízením. Z výše uvedeného vyplývá, že se ztotožňují s výkladem filologů, dle kterého je základem všech Jablonných v Čechách název stromu jabloň. Německý název Gabel pro Jablonné, stejně jako Gablonz pro Jablonce nad Nisou vznikl zkomolením českého jména, k němuž došlo následkem zápisu ve starých listinách se začátečním písmenem „G“, jelikož latinská abecena

²⁷⁴ Srovnej VÁVRA, Ivan: *Záhada Jablonců*, ZMK ČSAV 4/5, 1964, s. 220, pozn. X.

²⁷⁵ *Tamtéž*, s. 222-223.

²⁷⁶ NA Praha, fond Stablní katastr, sign. BER144018400.

²⁷⁷ NA Praha, fond Stablní katastr, sign. BER141018400, sign. BER232018400, sign. BER074018400.

nepoužívala písmeno „J“ (Gablona = Jablonná, Gamolice = Jamolice, Garozlauicz = Jaroslavice atd.). Podobnost pojmu *gabella* a místního názvu Gablona (Jablonná) pak vedla některé badatele k mylným vývodům.²⁷⁸

²⁷⁸ VLČEK, Jaroslav: *Naše řeč*, roč. 2, Karlín u Prahy 1918, s. 120-121.

Závěr

Krajina jižně od Prahy byla ve středověku exponovanou oblastí, v níž se střetávaly zájmy panovníka, nižší šlechty a zejména pak církevních institucí. Tato oblast však stála vzhledem ke svému členitému a zalesněnému terénu dlouhou dobu stranou zájmu slovanských osadníků. Charakter osídlení oblasti Hřebenů určovaly především dva geografické faktory. Na jedné straně poměrně členitý a nepřístupný terén zapříčinil poměrně pozdní osídlení levobřežní části povodí Vltavy a krajiny podél Hřebenů, na straně druhé však blízkost pražské kotliny a existence důležitých stezek a cest vytvářely podmínky pro postupné osídlování níže položených a přístupných míst. Kontinuitu osídlení v oblasti Hřebenů lze pozorovat především při dolní Berounce. Společně se Zbraslavskem se tato část středního Povltaví stala přirozeným hospodářským zázemím pražského ústředí. Z této oblasti máme doloženo osídlení napříč jednotlivými obdobími pravěku a právě pravěkému osídlení tedy věnuji úvodní kapitolu. Dále se v první části této práce věnuji osídlení do konce 10. století. Pro toto období máme kritický nedostatek písemných pramenů a jsme tak odkázáni především na poznatky ostatních vědních disciplín (archeologie, dějiny umění) a dále na texty legend, které se vážou k osobám nejstarších českých světců tohoto období (vojtěšské, ludmilské, svatováclavské). Až kronikář Kosmas nám na počátku 12. století zanechává ve svém líčení o rozsahu Slavníkova panství zprávu o hraniční hoře Oseku, kterou někteří badatelé hledají v severní části Hřebenů. Na konci 10. století je na ostrově poblíž soutoku Vltavy se Sázavou založen jeden z nejstarších benediktinských klášterů na našem území, jenž se záhy stane nejvýraznějším pozemkovým vlastníkem v této oblasti. Brdské hvozdy si vzhledem k nevelké vzdálenosti od pražského centra oblíbili přemyslovští panovníci a v této zalesněné krajině rozprostírající se jihozápadně od Prahy nechali vystavět řadu loveckých dvorců. Právě těmto dvorcům (Slapy, Živohošť, Knín, Zbečno atd.) je mimo jiné také věnován prostor v první části této práce.

Ve druhé části se věnuji vývoji osídlení do konce 13. století, tedy do doby, kdy dochází k založení cisterciáckého kláštera na Zbraslavi. Severní část Hřebenů přešla záhy knížecími dary do držby církevních institucí (Ostrov, Břevnov,

vyšehradská kapitula). Zejména ostrovský klášter se těšil po staletí přízni českých panovníků, kteří svými dary zajistili ostrovským řeholníkům hospodářské zázemí v bezprostřední blízkosti kláštera. Ti tak mohli přistoupit k budování tržního a výrobního centra na ostrohu nad klášterem, o kterém se nepřímo dovídáme z kronikářské zprávy o řádění braniborských vojsk, které ukončilo krátkou existenci tohoto městečka. Právě zakládání měst je jedním z fenoménů 13. století a jednu kapitolu této části věnuji městům a městečkům v podhůří Hřebenů.

Ve třetí části se zabývám závěrečnou fází kolonizace v podhůří Hřebenů, kdy v oblasti tzv. „Klášterního lesa“ došlo z podnětu břevnovského a zbraslavského kláštera k založení několika sídlišť (Líšnice, Trnová, Jíloviště). Všímám si také hospodářského využití Hřebenů. Základem obživy tamních obyvatel bylo samozřejmě zemědělství. Výrazné místo ve zdroji obživy obyvatel při tocích Vltavy a Berounky zaujímal rybolov. Brdské hvozdy byly mimo jiné takřka nevyčerpatelnou zásobárnou dříví, které se plavilo po Vltavě do Prahy a v tamních lesích bylo rozšířeno brtnictví. Z pozdějších dob máme zprávy o uhlířích, dá se tedy předpokládat pálení milířů a výroba dřevěného uhlí. V jedné z kapitol se věnuji dobývání drahých kovů v širším okolí Hřebenů. V závěrečné kapitole se pak pokouším o lokalizaci zaniklého „městečka“ *Gablona*, které snad stávalo při Bojovském potoce jižně od Klínce.

Domnívám se, že se mi podařilo dostát vytčenému cíli, totiž nastínit vývoj osídlení v oblasti Hřebenů v širším dobovém kontextu. Shromáždil jsem podstatnou část dostupné a relevantní literatury, případný hlubší zájemce o dějiny tohoto regionu získá bližší informace v citovaných pracích.

Seznam zkratek

AR – Archeologické rozhledy

ASM – Archeologické studijní materiály

AVS – Archeologie ve středních Čechách

ČČH – Český časopis historický

ČSČH – Československý časopis historický

ČSPS – Časopis Společnosti přátel starožitností

DAS – Dějiny a současnost

FRB – Fontes rerum Bohemicarum

HD – Hospodářské dějiny

HG – Historická geografie

HO – Historický obzor

MGH SS – Monumenta Germaniae Historica – Scriptores rerum Germanicarum

MHB – Mediaevalia Historica Bohemica

MMFH – Magnae Moraviae Fontes Historici

NA – Národní archiv

PA – Památky archeologické

SPFFBU – Sborník prací filosofické fakulty brněnské univerzity

ZMK ČSAV – Zpravodaj místopisné komise Československé akademie věd

Prameny

AČ – Archiv český čili staré písemné památky české i moravské II, Ed. F. Palacký, Praha 1842; III, Ed. F. Palacký, Praha 1844; XXXI, Ed. G. Friedrich, Praha 1921.

ANNALES FULDENSES – Annales Fuldenses, in: MMFH I, K vydání připravili D. Bartoňková, L. Havlík, Z. Masařík, R. Večerka, Brno 2008, s. 86-133.

CDB - Codex diplomaticus et epistolaris regni Bohemiae I. (805-1197), ed. G. Friedrich, Pragae 1904-1907; II. (1198-1230), ed. G. Friedrich, Pragae 1912; III.1-2 (1231-1240), edd. G. Friedrich et Z. Kristen, Pragae 1942-1962; III.3. Acta spuria et additamenta, edd. G. Friedrich, Z. Kristen et J. Bystřický, Olomucii 2000; III.4. Index nominum et glossarium, ed. J. Bystřický, Olomucii 2002; IV.1-2 (1241-1253), edd. J. Šebánek et S. Dušková, Pragae 1962-1965; V.1-3 (1253-1278), edd. J. Šebánek et S. Dušková, Pragae 1974-1982; V. 4 Prolegomena diplomatica, indices, exempla scripturae, sigilla, edd. S. Dušková et Z. Vašků, Pragae 1993; VI.1 (1278-1283), edd. Z. Sviták, H. Krmíčková, J. Krejčíková cooperante J. Nechutová, Pragae 2006.

DALIMIL – Staročeská kronika tak řečeného Dalimila, 1-2. Vydání textu a veškerého textového materiálu. K vydání připravili J. Daňhelka, K. Hádek, B. Havránek, N. Kvítková, Praha 1988.

DRC – Decem registra censuum bohemia compilata aetate bellum husiticum praecedente. Ed. J. Emler, Praha 1881.

FRANC. PRAG. – Chronicon Francisci Pragensis, in: Fontes rerum Bohemicarum. Series nova, tomus I, ed. J. Zachová, Praha 1997.

FTB - Formulář biskupa Tobiáše z Bechyně (1279-1296), ed. J. B. Novák, Praha 1903 (= Historický archiv 22).

HÁJEK, Václav z Libočan: *Kronika česká*, k vydání připravil Jan Linka, Praha 2013.

CHRON. AUL. REG. – Petra Žitavského kronika zbraslavská, in: FRB IV, ed. J. Emler, Praha 1884, s. 3-337, moderní český překlad: Zbraslavská kronika, Chronicon Aule regie, přel. F. Heřmanský, odborný dohled Z. Fiala, Praha 1976.

INDIKAČNÍ skici stabilního katastru, uloženy v NA Praha, fond Stabilní katastr. Dostupné online na <http://archivnimapy.cuzk.cz/>.

JARLOCH – Letopis Jarlocha, opata kláštera milevského, in: FRB II, Ed. J. Emler, Praha 1874, s. 461-516.

KAN. VYŠ. – Kanovník vyšehradský, in: FRB II. Ed. J. Emler, Praha 1874, s. 201-237.

KOSMAS – Cosmae Pragensis chronica Boemorum. MGH SS, Nova series II. Ed. B. Bretholz, Berolini 1923. Český překlad citován podle K. Hrdiny a M. Bláhové, Kosmova kronika česká, Praha 1975.

KRISTIÁN – Kristiánova legenda. Život a umučení svatého Václava a jeho báby svatě Ludmily, k vydání připravil a přel. J. Ludvíkovský, Praha 1978.

LC – Libri confirmationum ad beneficia ecclesiastica Pragensem per archidiocensim, I-VII (1354-1419), Edd. F. A. Tingl, J. Emler, Pragae 1867-1886.

LKZ - Listy kláštera zbraslavského, sebral a upravil F. Tadra, Praha 1904 (= Historický archiv 23).

PŘÍBĚHY PŘEMYSLA OTAKARA II. – Příběhy krále Přemysla Otakara II., in: FRB II, Ed. J. Emler, Praha 1874, s. 308-335. Český překlad citován podle K. Hrdiny, V. V. Tomka a M. Bláhové, Pokračovatelé Kosmovi, Praha 1974.

RBM - Regesta diplomatica nec non epistolaria Bohemiae et Moraviae II (1253-1310), ed. J. Emler, Pragae 1882; III (1311-1333), ed. J. Emler, Pragae 1890; IV (1333-1346), ed. J. Emler, Pragae 1892; V 1-4 (1346-1355), edd. B. Rynešová, J. Spěváček, J. Zachová, Pragae 1958-2004; V.5 Index, edd. J. Spěváček, J. Zachová, Pragae 1958-2005; VI 1-3 (1355-1358), edd. B. Mendl, M. Linhartová, Pragae 1928-1954.

WIDUKIND – Die Sachsengeschichte des Widukinds von Korvei, MGH SS rer. germ., Hannover 1935.

Literatura

AXAMIT, Jan: *Kazín a Kazina mohyla*, Praha 1925.

BARVÍŘ, Jindřich: *Ze zlatých hor jílovských. O hlavní části žíly šlojířské*, Praha 1927.

BOHÁČ, Zdeněk: *Kolonizace severovýchodních okrajů brdského hvozdu*, Vědecké práce Československého zemědělského muzea, Praha 1966, s. 77-94.

BOHÁČ, Zdeněk: *Dějiny osídlení středního Povltaví v době předhusitské*, Praha 1978 (= Prameny a studie 19, K dějinám osídlení 2).

BOHÁČ, Zdeněk: *Pozemková držba pražského arcibiskupství v době předhusitské*, HG 18, 1979, s. 165-205.

BOHÁČ, Zdeněk: *Katastry – málo využitý pramen k dějinám osídlení*, HG 20, 1982, s. 15-87.

BOHÁČ, Zdeněk: *Líšnice v minulosti a současnosti*, Líšnice 1995.

BOHÁČ, Zdeněk: *Hospodářské zázemí břevnovského kláštera v době předhusitské*, in: Břevnov v českých dějinách. Sborník z konference pořádané ve dnech 14. a 15. září 1993 Filozofickou fakultou univerzity Karlovy u příležitosti milénia břevnovského kláštera, Praha 1997, s. 54-59.

BOHÁČ, Zdeněk: *Ostrov. Tisíciletá historie zmařeného kláštera*, Jílové u Prahy 1999.

BENKOVÁ, Irena – ČTVERÁK, Vladimír – LUTOVSKÝ, Michal: *Několik poznámek k hradišti „Kozel“ u Hostimi, okr. Beroun*, AVS 1, 1997, s. 311-321.

BĚLOHLÁVEK, Václav: *Kniha památní na sedmisetleté založení křižovníků s červenou hvězdou*, Praha 1933.

BLÁHOVÁ, Marie – FROLÍK, Jan – PROFANTOVÁ, Nad'a: *Velké dějiny zemí Koruny české, I*, Praha 1999.

BRETHOLZ, Berthold: *Geschichte Böhmens und Mährens bis zum Aussterben der Premysliden*, München – Leipzig 1912.

BRETHOLZ, Bertold: *Geschichte Böhmens und Mährens, I. Das Vorwalten des Deutschtums. Bis 1419*, Reichenberg 1921.

BŘICHÁČEK, Pavel – RICHTER, Miroslav – SOMMER, Petr: *Archeologie k miléniumu ostrovského kláštera*, in: 1000 let kláštera na Ostrově, Praha 2003, s. 13-28.

BURGET, Josef: *Raně středověký kostel v Živohošti a jeho proměna v období vrcholné gotiky*, Památky středních Čech 1, 1985, s. 50-60.

CLUNY. BEITRÄGE ZU GESTALT UND WIRKUNG DER CLUNIAZENSISCHEN REFORM. Hrsg. von H. Richter, Darmstadt 1975.

ČERNÝ, Václav: *Karlštejnské panství ve vývoji šesti století*, ČSPS 57, 1949, s. 1-14, 77-93.

ČTVERÁK, Vladimír – LUTOVSKÝ, Michal – SLABINA, Miloslav – SMEJTEK, Lubor: *Encyklopedie hradišť v Čechách*, Praha 2003.

DRDA, Petr – RYBOVÁ, Alena: *Keltové a Čechy*, Praha 1998.

DUFKOVÁ, Marie: *Jeskyně a lidé*, Praha 1998.

DUŠKOVÁ, Sáša: *Naše listiny doby přemyslovské pro nižší světské feudály a otázka šlechtických archivů*, SPFFBU C3, 1956, s. 56-78.

DURDÍK, Tomáš: *Ilustrovaná encyklopedie českých hradů*, Praha 2009.

FIALA, Zdeněk: *K počátkům listin v Čechách*, Historický sborník I, Praha 1953, s. 27-45.

FIALA, Zdeněk: *Přemyslovské Čechy*, Praha 1975.

FILIP, Dominik: *Krátká kronika města Jablonného nad Orlicí*, Kyšperk 1940.

GRÜN, Anselm: *Benedikt z Nursie*, Praha, 2004.

HALLINGER, Kassian: *Gorze – Kluny. Studien zu den monastischen Lebensformen und Gegensätzen im Hochmittelalter*, Rom 1950.

HANSL, František: *Smíchovsko a Zbraslavsko*, Smíchov 1899.

HOFFMANN, František: *Středověké město v Čechách a na Moravě*, Praha 2009.

HORÁKOVÁ – JANSOVÁ, Libuše: *Eneolitické výšinné sídliště Malé Kolo na střední Vltavě*, AR 3, 1951, s. 300-304.

HORÁKOVÁ-JANSOVÁ, Libuše: *Slovanské hradiště u Nalžovic v Čechách*, AR 3, 1951, s. 202-205.

HOSÁK, Ladislav – WOLF, Vladimír: *Jabloň či gabella?*, ZMK ČSAV 4/5, 1964, s. 215-218.

HRALA, Jiří: *Knovízská kultura ve středních Čechách*, ASM 11, Praha 1973.

HRNČIAROVÁ, Tatiana – MACKOVČIN, Peter – ZVARA, Ivan et al.: *Atlas krajiny České republiky*, Praha 2009.

CHALOUPECKÝ, Václav: *Staré Slovensko*. Spisy filosofické fakulty university Komenského, Bratislava 1923.

CHARVÁTOVÁ, Kateřina: *Zbraslav – pohřebiště posledních Přemyslovců*, DAS 5/1991, s. 57-58.

CHARVÁTOVÁ, Kateřina: *Dějiny cisterckého řádu v Čechách 1142-1420, II. Kláštery založené ve 13. a 14. století*, Praha 2002.

CHARVÁTOVÁ, Kateřina: *Václav II. Král český a polský*, Praha 2007.

JANSOVÁ, Libuše: *Středověké skládací vázky z Berouna*, AR 9, 1957, s. 203-206.

JELÍNKOVÁ, Zdena: *Slovanské pohřebiště v Lahovicích*, AR 8, 1956, s. 522-525.

JELÍNKOVÁ, Zdena: *Výzkum pohřebiště v Lahovicích r. 1957*, AR 10, 1958, s. 316-324.

JEŽEK, Martin: *Archeologický výzkum v Berouně r. 1993*, AR 46, 1994, s. 244-252.

JIRÁŇ, Luboš (ed.) – BOUZEK, Jan: *Archeologie pravěkých Čech. 5, Doba bronzová*, Praha 2008.

JŮNA, Jindřich: *Monografie Hořovicka a Berounska, 6*, Praha 1931.

KEJŘ, Jiří: *Vznik městského zřízení v českých zemích*, Praha 1998.

KLÁPŠTĚ, Jan: *Změna – středověká transformace a její předpoklady*, in: *Mediaevalia archaeologica bohemica. Památky archeologické – Supplementum 2*, Praha 1994, s. 9-59.

KLÁPŠTĚ, Jan: *Proměna českých zemí ve středověku*, 2. vyd., Praha 2012 (= *Edice Česká historie 15*).

KLÍMA, František: *Příbramské panství do válek husitských*, I, Příbram 1914.

KOPÁČEK, Ludvík: *Dobříšská privilegia*, Příbram 1915.

KOŘAN, Jan: *Přehledné dějiny československého hornictví*, I, Praha 1955.

KOŠNAR, Lubomír: *Raně středověké třmeny ze Zbečna a Kolína*, *Praehistorica 10, Varia archaeologica 3*, 1982, s. 53-74.

KRUMHANZLOVÁ, Zdenka: *Příspěvek k vývoji lidového šperku 10. století v Čechách*, PA 54, 1963, s. 87-113.

- KUBŮ, Eduard: *Pozemková držba kláštera kladrubského v době předhusitské (do r. 1420)*, HG 18, 1979, s. 205-233.
- KUČA, Karel: *Města a městečka v Čechách, na Moravě a ve Slezsku*, Díl IV., Praha 2000.
- KUDRNÁČ, Jaroslav: *Rýžování zlata v Čechách*, PA 73, 1982, s. 455-485.
- LIPPERT, Julius: *Social-Geschichte Böhmens in vorhussitischer Zeit, I. Die slavische Zeit und ihre gesellschaftlichen Schöpfungen*, Prague – Wien – Leipzig 1896.
- LOSERTH, Johann: *Der Sturz des Hauses Slawnik. Ein Beitrag zur Geschichte der Ausbildung des böhmischen Herzogthums*, Wien 1884.
- LUTOVSKÝ, Michal: *Několik poznámek k problematice slavníkovské domény*, AR 47, 1995, s. 239-245.
- LUTOVSKÝ, Michal – PETRÁŇ, Zdeněk: *Slavníkovci. Mýtus českého dějepisectví*, Praha 2005.
- MALIČKÝ, Josef: *Dvě sídliště ve Zdicích*, AR 3, 1951, s. 1641-164.
- MALIČKÝ, Josef: *Nové mohyly u Lochovic*, AR 9, 1957, s. 601-608.
- MALÝ, Ladislav: *Příbramsko a Dobříšsko*, Příbram 1930.
- MATOUŠEK, Václav: *Bacín – brána podzemí. Archeologický výzkum pravěké skalní svatyně v Českém krasu*, Praha 2005.
- MATOUŠEK, Václav – JENČ, Petr – PEŠA, Vladimír: *Jeskyně Čech, Moravy a Slezska s archeologickými nálezy*, Praha 2005.
- MENCL, Václav: *Panské tribuny v naší románské architektuře*, Umění 13, 1965, s. 29-62.
- MERHAUTOVÁ, Anežka: *Ostrovský klášter a jeho výroba keramiky*, in: 1000 let kláštera na Ostrově, Praha 2003, s. 29-42.
- MĚŘÍNSKÝ, Zdeněk: *České země od příchodu Slovanů po Velkou Moravu II.*, Praha 2006.
- MĚSTO STŘÍBRA A SLÁVY STARÝCH HORNICKÝCH TRADIC. Sborník na oslavu 750 letého trvání horního města Příbrami. 1216-1966, Příbram 1966.
- MORÁVEK, Petr – LITOHLEB, Jiří: *Jílovské zlaté doly*, Jílové u Prahy 2002.
- NOVOTNÁ, Markéta: *Kamýk nad Vltavou a jeho vilikace*, MHB 11, 2007, s. 117-136.

NOVOTNÝ, Václav: *České dějiny I.1*, Praha 1912.

NOVÝ, Rostislav: *Slavníkovci v raně středověkých Čechách*, in: *Slavníkovci ve středověkém písemnictví*. Red. R. Nový, J. Sláma aj. Zachová, Praha 1987, s. 11-92.

PALACKÝ, František: *Dějiny národu českého v Čechách a v Moravě I.1*, Praha 1939.

PLEINER, Radomír: *Základy slovanského železářského hutnictví v českých zemích*, Praha 1958.

PROFOUS, Antonín: *Místní jména v Čechách. Jejich vznik, původní význam a změny*, Díl I., Praha 1947.

PROKOPOVÁ, Irena: *Václav II. a založení Zbraslavského kláštera*, HO 7/8, 2001, s. 146-158.

RAZÍM, Vladislav: *Středověké opevnění města Berouna*, Beroun 2003.

RICHTER, Miroslav: *Zaniklá hornická osada u Klínce*, in: *Praehistorica 8, Varia archaeologica 2*, 1981, s. 301-306.

RICHTER, Miroslav: *Hradištko u Davle, městečko ostrovského kláštera*, Praha 1982.

SALAČ, Vladimír (ed.) – DROBERJAR, Eduard: *Archeologie pravěkých Čech. 8, Doba římská a stěhování národů*, Praha 2008.

SEDLÁČEK, August: *Hrady, zámky a tvrze království Českého*, VI, 3. vyd., XV, 2. vyd., Praha 1995 a 1998.

SEDLÁČEK, August: *Místopisný slovník historický Království českého*, 2. vyd. Praha 1998.

SKLENÁŘ, Karel – BLÁHOVÁ, Zuzana – SLABINA, Miloslav: *Encyklopedie pravěku v Čechách, na Moravě a ve Slezsku*, Praha 2002.

SKUTIL, Josef: *Výzkum aurignackého sídliště v Řevnicích u Prahy*, AR 5, 1953, s. 721-725.

SLÁMA, Jiří: *K počátkům hradské organizace v Čechách*, in: *Typologie raně feudálních slovanských států*, Praha 1987, s. 175-190.

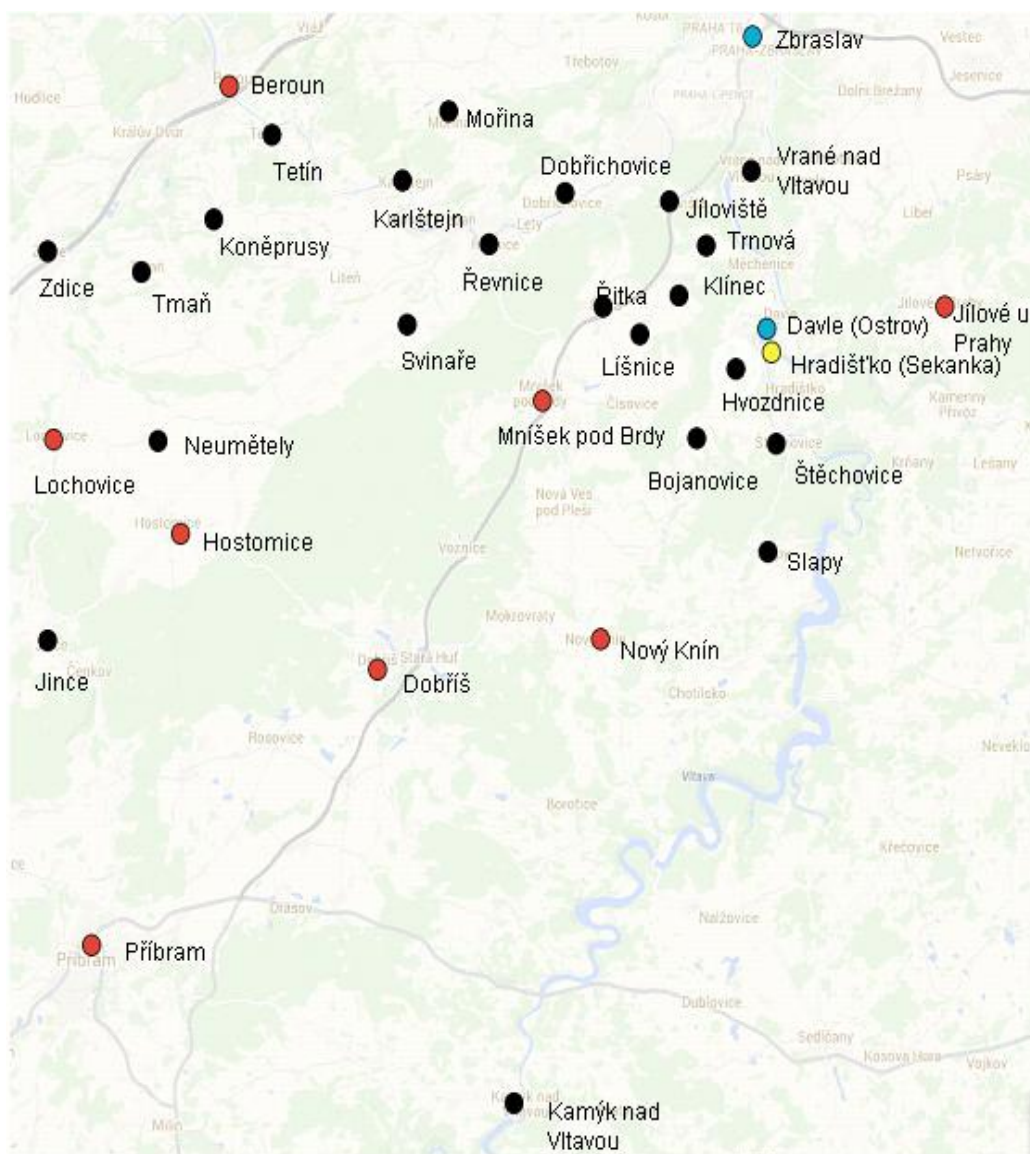
SLÁMA, Jiří: *Střední Čechy v raném středověku III. Archeologie o počátcích přemyslovského státu*, *Praehistorica XIV*, Praha 1988.

- SLÁMA, Jiří: *Vitislav (ui utizla)*, in: Seminář a jeho hosté. Sborník prací k 60. narozeninám doc. dr. Rostislava Nového, Praha 1992, s. 11-19.
- SLÁMA, Jiří – CHARVÁT, Petr: *Vyvrždění Slavníkovců*, Praha 1992.
- SLÁMA, Jiří: *Slavníkovci – významná či okrajová záležitost českých dějin 10. století?*, AR 47, 1995, s. 182-224.
- SLÁMA, Jiří: *Přemyslovská doména na počátku 10. století*, in: Přemyslovci. Budování českého státu, edd. P. Sommer – D. Třeštík – J. Zemlička, Praha 2009, s. 74-76.
- SOMMER, Petr: *Začátky křesťanství v Čechách*, Praha 2001.
- SOMMER, Petr: *Hradská centra*, in: Přemyslovci. Budování českého státu, edd. P. Sommer – D. Třeštík – J. Zemlička, Praha 2009, s. 182-192.
- ŠIMÁK, J. Václav: *O počátku města Berouna*, ČČH 43, 1937, s. 51-54.
- ŠMILAUER, Vladimír: *Krusičany v Čechách a Kruszwica v Polsku*, Prace Filologiczne 18, 1964, s. 299-302.
- ŠMILAUEROVÁ, Eva: *Dějiny města Jílového od jeho založení do bitvy na Bílé Hoře*, in: Jílové u Prahy. Historie a současnost, Jílové u Prahy 1987, s. 27-63.
- TOMEK, V. Vladivoj: *Dějepis města Prahy III*, Praha 1893.
- TŘEŠTÍK, Dušan: *Počátky Přemyslovců*, Praha 1997.
- TŘEŠTÍK, Dušan: *Kdo a proč vyvrždil Slavníkovce?*, Dějiny a současnost 28, 2006, č. 1, s. 14-16.
- TŘEŠTÍK, Dušan: *Gens Bohemanorum – kmen Čechů*, in: Přemyslovci. Budování českého státu, edd. P. Sommer – D. Třeštík – J. Zemlička, Praha 2009, s. 137-148.
- TŘEŠTÍK, Dušan: *Přemyslovský mýtus a první čeští světci*, in: Přemyslovci. Budování českého státu, edd. P. Sommer – D. Třeštík – J. Zemlička, Praha 2009, s. 149-161.
- TUREK, Rudolf: *Čechy na úsvitě dějin*, Praha 1963.
- TUREK, Rudolf: *Slavníkovci a jejich panství*, Hradec Králové 1982.
- VALENTA, Josef: *Paměti král. Zlatohorního města Nového Knína a sousedních obcí Starého Knína, Velké a Malé Hraštice*, Díl I., Příbram 1932.
- VÁVRA, Ivan: *Záhada Jablonců*, ZMK ČSAV 4/5, 1964, s. 218-223.
- VÁVRA, Josef: *Historické paměti bývalého panství Mnišeckého a kláštera sv. Máří Magdaleny na Skalce s dvěma rodokmeny*, Praha 1899.

- VENCL, Slavomil: *Hostim: Magdalenian in Bohemia, PA – Supplementum 4*, 1995.
- VENCL, Slavomil (ed.) – FRIDRICH, Jan: *Archeologie pravěkých Čech. 2, Paleolit a mezolit*, Praha 2007.
- VLČEK, Emanuel: *Další nálezy pozůstatků pleistocenního člověka na Zlatém koni u Koněprus*, AR 9, 1957, s- 305-310.
- VLČEK, Jaroslav: *Naše řeč*, roč. 2, Karlín u Prahy 1918.
- ŽEMLIČKA, Josef: *K lokalizaci zaniklých osad a pomístních názvů mezi Zbraslaví a Jílovým*, HG 5, 1970, s. 85-97.
- ŽEMLIČKA, Josef: *Osídlení Zbraslavska od 10. do počátku 15. století*, PA 65, 1974, s. 419-465.
- ŽEMLIČKA, Josef: *Přemyslovská hradská centra a počátky měst v Čechách*, ČSČH 26, 1978, S. 559-586.
- ŽEMLIČKA, Josef: *Nezdařená městské založení ve 13. století*, HD 4, 1979, s. 43-68.
- ŽEMLIČKA, Josef: *PŘEMYSLOVCI – PIASTOVCI – SLAVNÍKOVCI*, in: Svatý Vojtěch, Čechové a Evropa, redigovali D. Třeštík a J. Žemlička, Praha 1997, s. 37-48.
- ŽEMLIČKA, Josef: *Počátky Čech královských 1198-1253. Proměna státu a společnosti*, Praha 2002 (= Edice Česká historie 10).
- ŽEMLIČKA, Josef: *Přemyslovci. Jak žili, vládli, umírali*, Praha 2005.
- ŽEMLIČKA, Josef: *Čechy v době knížecí (1034-1198)*, 2. vyd., Praha 2007 (= Edice česká historie 2).
- ŽEMLIČKA, Josef: *Krajina z lodi spatřená. Inspekční cesta Václava II. z Prahy vzhůru po Vltavě*, in: Krajina jako historické jeviště. K poctě Evy Semotanové, uspoř. E. Chodějovská – R. Šimůnek, Praha 2012, s. 23-40.
- ŽEMLIČKA, Josef: *Království v pohybu. Kolonizace, města a stříbro v závěru přemyslovské epochy*, Praha 2014 (= Edice Česká historie 29).

Přílohy

Příloha č. 1

Orientační mapka studované oblasti. Červeně jsou vyznačená města a městečka, modře kláštery, žlutě zaniklé městečko Sekanka a černě pak vybraná sídliště, kterým je v textu věnována pozornost.

Pozn: Mapka byla vytvořena autorem práce s pomocí mapové aplikace dostupné online na <https://www.google.cz/maps/>.

Příloha č. 2

Letecký pohled na základy ostrovského kláštera.

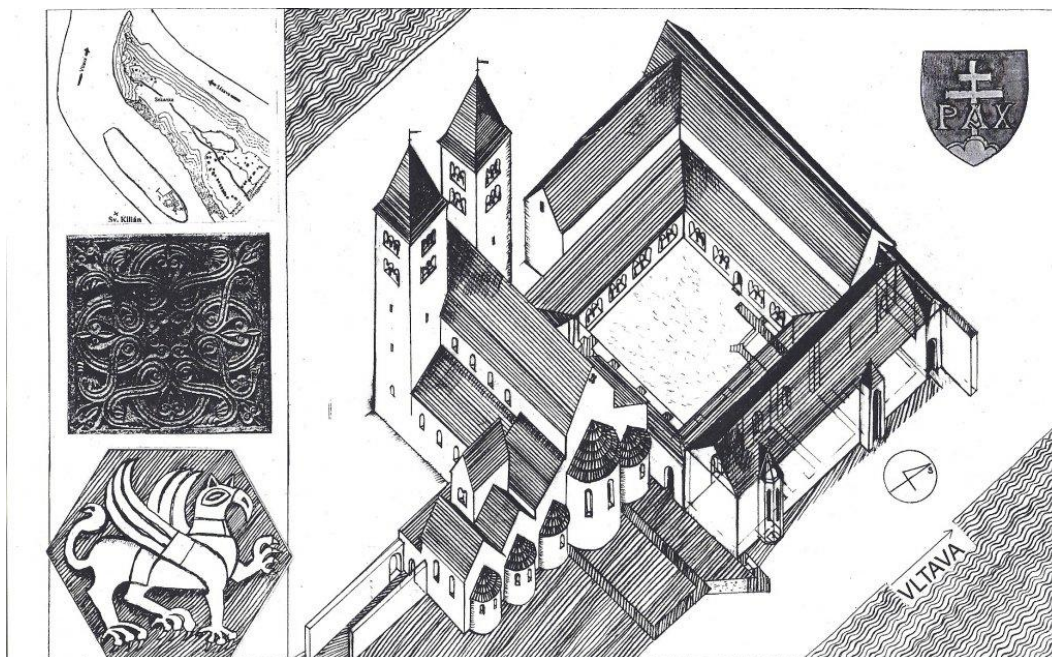
Zdroj: <http://stelweb.asu.cas.cz/~slechta/davle/ostrov.html>.

Příloha č. 3

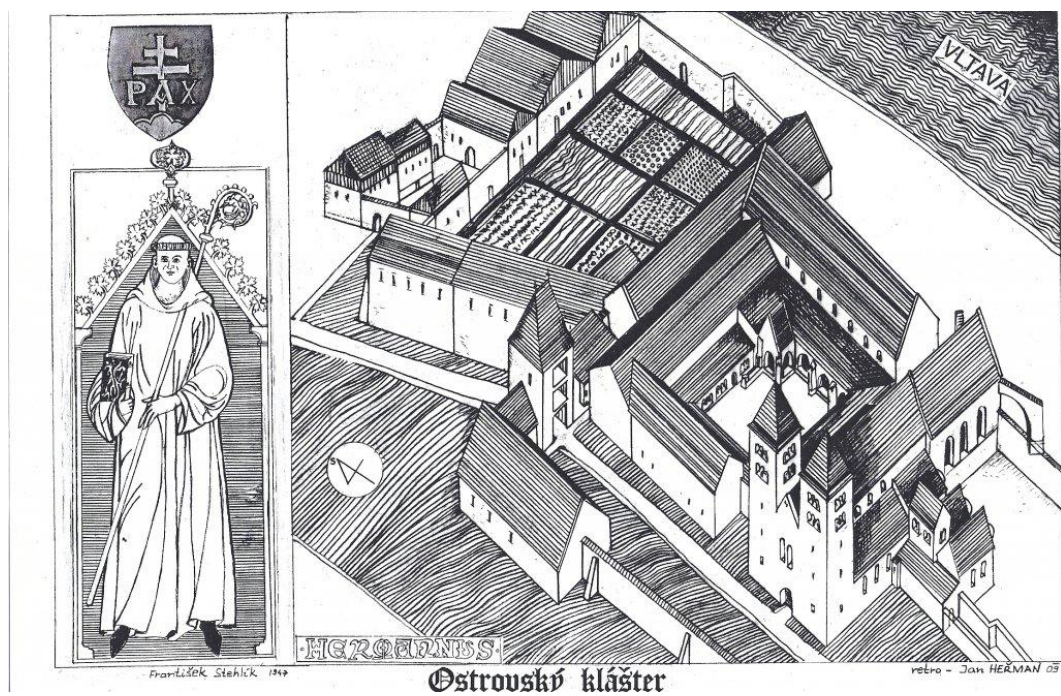
Ostroh, na kterém stávalo zaniklé městečko zvané Sekanka. Vpravo dole ostrov s pozůstatky benediktinského opatství.

Zdroj: <http://www.prostor-ad.cz/dejiny/roman/mesta/obr5.gif>.

Kresebná rekonstrukce ostrovského kláštera a.

Zdroj: <http://www.jiskra-benesov.cz/clanek/toulky-podblanicem-a-posazavim-ostrovsky-klaster-2341>

Kresebná rekonstrukce ostrovského kláštera b.

Zdroj: <http://www.jiskra-benesov.cz/clanek/toulky-podblanicem-a-posazavim-ostrovsky-klaster-2341>

Příloha č. 6

Letecký pohled na areál zbraslavského kláštera (dnes zámek) s mrtvým ramenem (Krnák) řeky Berounky.

Zdroj:

http://cs.wikipedia.org/wiki/Zbraslavsk%C3%BD_kl%C3%A1%C5%A1ter#/media/File:Zbraslav.jpg

Pomník Horymírova koně Šemíka v Neumětélích s výmluvným nápisem: „V Neumětélích se věřilo a věří, že zde Šemík věrný kůň rytíře Horymíra zakopán leží“.

Zdroj: <http://prostor-ad.cz/pruvodce/okolobrd/neumetel/neumetel.htm>.